

BELLUM SCYTHICO-COSACICŪ

Seu

De Conjuratione Tartarorum Cosacorum et plebis Russicæ Contra Regnum Poloniæ ab Invictissimo Poloniæ et Sveciæ Rege

IOANNE CASIMIRO

profligatâ

Narratio

Plenioris Historiæ operi præmissa.

Autore

Ioachimo Pastorio.

DANTISCI

Sumptibus Georgij Försteri

S. R. M. Bibliopolæ

Anno 1652.

SERENISSIMO AC POTENTISSIMO
POLONIÆ & SVECIÆ REGI

IOANNI CASIMIRO.

QVam antè perduellionem propitium Virtuti Tuæ Numen ſubjecit; eam nunc iterùm, Rex ſereniſſime, ſed literarum monumentis impreſſam Majeſtati Tuæ ſubjicio. Vtinam in deſcribendâ eâ æquè feliciter veſtigia Tua legerim, quàm Tu, in oppugnandâ, præviæ Divinæ Majeſtatis ſecutus es ductum! Vtinam & enarrata hìc rebellio non minus ſaltem clementem M.tis Tuæ vultū experiatur, quàm nuper eadem profligata & victrici dexteræ ſupplex facta ſenſit! Equidem non ambivi hìc ego, dum ſcriberem, Maj: Tuæ gratiam: ſed tantò majorem mihi ſpem ejus feci, ſi non ambiiſſem. Non amat illa verborum blanditias, nec eget fucatis laudibus, verorum ſibi decorum conſcia. Ea egiſti, fortiſ-

ſime Regum, ut citra additamentorum lenocinia admirabilem Te reddant ſeculo: & poſteritati Te ſatis commendabunt, ſi ſuis modò coloribus, miſſis omnibus offucijs, fuerint expreſſa. Stupuimus nos, cum miros Virtutis & fortunæ Tuæ greſſus vel auribus oculisve uſurpavimus, vel calamo ſumus ſecuti. Sed non minùs futura etiam ſtupebit ætas, cum Te tantorum laborum victorem Herculem, cum tam perturbatæ ante, & concuſſæ vi ſubitâ Reipubl. velut Statorem Iovem audiet vel leget. Mirabitur exercitus, quales Orbi olim flagellando ſuffecêre, in Regni, antequàm Tuum eſſet, viſcerib. graſſatos, ſimul atq; id, conſenſu ſuffragiorum, Tuum factum eſſet, ad ipſam novi faſtigii famam, ad primum manûs Tuæ, quanquam nondum ferrum, vix & ſceptrum adhuc tenentis nutum, arma victricia retraxiſſe. Mirabitur Te poſtea immensâ barbara-

barbarum gentium multitudine penè circumfusum, virtute tamen Tibi Tuisq;, etiam loco dissitis, sed periculo pariter & majore circumdatis viam fecisse, & mox ex feroce successibus rebelli supplicem, ex immanissimo hoste habuisse stipendiarium, ex teterrimâ deniq; magnorumq; discriminum minacissimâ nube sudum pacis retulisse. Mirabitur, cum toties hæc seditionis lerna viribus nil imminutis adversum Te resurrexerit, Te pariter animis copiisq; nunquā non majorem ivisse contra: donec vasta illa & ex bellacissimorū populorum societate coalita potentia ensis Tui aciei illisa, in fragmenta & partes dissiliit. Iam Virtutes Tuæ, quibus ista post Deum debentur, quam Tui venerationem in animis omniū, qui intelligent, excitabunt? Ego ut in historiâ effecta earum, non ipsas memoro: ita hic ipsas, quippe extra historiam, extollere oratione poteram.

teram. Attamen ne quicquam auribus Tuis dare, & ſic juxtà rerum in hiſtoriâ memorandarum fidei detrahere videar, malo aliquas tantùm & paucis attingere. Quâ reverentiâ adſtupebunt omnes Pietati, ubi nihil niſi factis ritè ſupplicationibus, & impetratâ Numinis pace ordientem Te: ubi cum DEO lubenter, quoties licet, pieq́; morantem videbunt? cum alioquin morarum omnium ſis impatientisſimus. Certè ſi quę Tibi Virtus propria eſt, eſt Celeritas in rebus agendis. Non inanibus unquam, non ſomno, non ullis voluptatum illecebris attineri Te pateris, quin agas agenda: quin quæ occæperis, perſequare. Inde fit, ut omnium judicia & ſpem quoq́; velocitate præcurras: & ſæpè in metâ rerum conſiſtentem Te audiant, qui ſtadii carceribus vix putant egreſſum. Nempe trahis haud parùm de naturâ cœleſtium, quæ jugi agitatione ſervare ſe creditur: & haud

haud delicatè enutritus, nec molliter habitus à Fortunâ, ita aëri cuivis, cuivis molestiæ ferendæ insvevisti, ut labor in naturam Tibi videatur vertisse. Jam ubi ad periculorum aciem deventum est, quàm Tu imperterritus manes inter crepera! quàm aliis quoq; metum eximis nihil metuens ipse! quâ fiduciâ sacrum Caput inter media hostium tela circumfers! quàm fortiter ipso corporis objectu fortunam abire visam sistis! Tanto præterea animo, quanta accessit rei militaris peritia! quàm pulchrè assecutus es, ut aciem ordinare ipsemet, ut imperia dividere Tuo Marte possis, ut omnes etiam Veterani Ductores non auspicia tantum Tua, ut summi Regis, sed & ductum, ut experti Imperatoris, animis non autoritatem magis, quàm prudentiam Tuam reverentibus sequantur. Nec tamen Tui fiduciâ inflatus alienum spernis judicium. Ha-

bes audisq; lubenter eos, qui jussa Tua non exequi tantùm, sed & capere ac expendere rectè queant. Junxit se istis in Te Virtutibus Fortuna, & semper hactenus, quod præfiscinè dixerim, conatibus pro Republ: Tuis, supra opinionem & spem propè omnium, favor divinus subscripsit. Reveriti sunt Te adhuc inermem armati; & quòcunq; postea ferro accinctus ivisti, prægressus terror, secuta est victoria. Succesfit deniq; Pax & tranquillitas, optatissimus omnium bellorum finis. Jam inter successus egregios quam Tu animi æquabilitatem, quam Fortunâ Tuâ major, moderationem servas! ut Victoriis omnibus pulcherrimam semper addis coronidem, Victoriam Tui! Quàm bellatorem gladium lubenter cohibes, ne præter summam necessitatem, ne in supplices sæviat! Ne vitam eripiat iis, quibus satis sit vires & licentiam

tiam

tiam peccandi eripuisse! Sed porrò ut prosperam Fortunam modestè ferre soles; ita animum minimè submittis sinistræ. Non semel Tuæ in publicis rebus felicitati privata se calamitas interposuit: & si qua est fatorum invidia, quæ magnos successus comitari soleat, ea Tibi, translatis quasi à Regno in Regios penates malis, domi expianda fuit. Certè tertiùm jam, ubi universo, quà patet, Poloniæ Regno pacem reddideras, intra Regiam repperisti, quod tranquillitatem Tuam non sineret esse meram, quod læticiam infuscaret. Ante inter laureas ac Triumphos revertentem Te acerbum unicę filiolæ excepit funus: mox Serenissimæ Sororis repentina mors, postremò deniq; ostensa terris, sed jam intra alterum mensem pręrepta Proles mascula Aulam familiamq; Tuam omnem atratissimâ quasi nube doloris obtexit. Non dubium est, penetrasse istos a-

 deò

deò crebrò repetitos ictus animum, quantumvis Heroicum: nec credi potest, citra dolorem fuisse vulnera toties refricata, toties aliis rescissa vulneribus. Nihilominus ita sub fræno tenuisti affectum, ita mentem nec de gradu deturbari suo, nec à rerum arduarum tractatione avocari passus es, ut cum solandus esse crederetis, maximum omnibus fueris solamen: cæteris verò planè miraculo sis constantiâ istâ, in quam adeò parùm Fortuna irata possit. Ego, Rex Serenissime, inter recens nati Principis gaudia hoc offerre opusculum parabam; & Augustos illius natales fætui huic per se tenui, & nonnisi ex virtutum triumphorumq; Tuorũ fulgore splendenti, gratiam, tempore ipso conciliante, addituros augurabar. At destituit eum sperata ex illo sidere lux; & pullam Aulæ faciem subire trepidus iste cogitur, cui alioquin diffusa per Regiam universam lætitia se-

cia se-

cia sereniorem aditum videbatur datura. Nihilominus etiam sic fidenter accedit; futurum scilicet sperans, ut Tu, Auguste, postquam illam Naturæ & Vultûs Tui svavissimam imaginem præcox fatum abripuit, hâc alterâ Virtutis Tuæ qualicunq; effigie inspectâ, damnum istud, quantumvis ingens & incomparabile, solari ac lenire quodammodo sustineas. Deus opt. Max. quem singularibus semper beneficiis Patrem Tibi esse agnovisti, id deniq; tantis his doloribus addet solatium, ut feliciùs posthac, nec unius sobolis Patrem Te reddat. Sed & Regios labores Tuos ita provehet, ut magnificum illud Patris Patriæ nomen, quod faventis populi jam dudum Tibi acclamatio dedit, crescentibus indies meritis Tuis faciat perenne. Ita spero, ita voveo

T. Maj:

subjectissimus

Servus

IOACHIMUS PASTORIUS.

PRÆLOQUIUM AD LECTOREM.

Cum omnis hiſtoria, Lector benigne, ardui operis eſt, tum illa inprimis, quæ res ſui ævi, atq; uti â dirigentiū moderamine manuq; adminiſtrantium recentes ſunt, excipit deſcribitq;. In unâquaq; accurata rerum noticia, judicium benè ſubactum, vis dicendi matura, & dictis facta æquare potens, animus deniq; gratiæ odijq; expers requiritur. Quò parciùs ſingula iſta vel univerſa ſcribenti adſunt, eò longius ab hiſtorici & officio & laude abeſſe judicatur. PorròPrincipum plerumq; & gentium totarum res ac facta argumentum ſunt hiſtoriæ. Principum autem ſecreta conſilia, ex quib⁹ rerū cardines & graviſſima negotia dependent, nec ſcire nec tradere ſemper fas eſt: tum ſi non tradas, perfunctorius videberis hiſtoricus. Iam Regnorum gentiumq; certamina quando enarrat ſcriptor, fieri non poteſt, ut adverſis inter ſe illis vel æmulis idem placeat narrator. Sicq; in quiete etiam armorum bellum in hiſtoriam gerunt alterutrius partis judicia.

Sed

Sed historicorum difficultates omnes mihi experiri sensu magis datur, quàm vel verbis exprimere, vel ingenio industriàve eluctari. Aggravari autem eas dixi cumulariq;,ubi in re recente stringendus ijs stylus & formandum aliquod opus est. Rapit equidem id, si aliquid genij habet, in se oculos seculi, sed minimè omnibus plerumq; satisfacit. Haudquaquam sanè illis, qui famæ suæ vel cum dispendio veritatis ab historico vellent consultum. Uti equidem maxima pars mortalium, etiam bonorum & sapientum, post animæ salutem nihil magis ferè expetit, quàm prosperam sui memoriam: gauderq; eam historiæ imprimi, inprimis tali, quæ & se & ea, quæ memorat, ab interitu vindicare idonea videatur. Sed quemadmodum meritis & fortunæ successib⁹ homines differunt,ita non eodem modo haberi in historia possunt. Quæ speculum esse debet, faciem meritorum cujusq; bonâ fide referens. Unde fit, ut imagine sui, quam istic expressam, & absentes etiam repræsentare sciunt, delectentur alij, alii multũ offendantur. Sunt, qui nullam sui,aut parcam,aut frigidiorem saltem quàm alterius factam mentionem dolent: in diminutionem scilicet sui accipientes, quæ de alio traduntur gloriosa. Ita offensam, quam in æmulum vel inimicum con-

 cepêre,

cepêre, in historicum derivant Aliquorum stomachus libertatem scribentis ferre non potest: aliorum austerus & seculo rebusq; obirascens genius nimiam libertatem desiderat. Quibus adeò non placebis, nisi multum subinde miscueris acerbi, propeq; ad obtrectationem accedas, quam pronis auribus accipi jampridem acutissimus historicorum dixit. Alius deniq; non ita, ut tradat historia, rem gestam esse memorat, aliter eam, etsi non melius, & magis sæpè ostentandi sui, quod præsens fuerit, quàm veritatis studio narrans. Cum quæ unius in belli præliiq; diversis locis geruntur, vix ullus privatus ita plenè scire queat: quàm ij, qui in omnes partes imperia dividunt, aut dividentibus adsunt, undiq; etiam, quid agatur aut actum sit, exigere cum curâ, nosseq; adeò accuratius possunt. Ab his igitur liquidiorem veritatem haurire valent, qui rebus componendis manum applicant. Ex talibus maximam partem hausta est, quam hic vides, belli Scythico-Cosacici narratio. Viris nempè genere & dignitate Primarijs, & quod caput est, talibus, qui rerum hîc descriptarum pars magna fuêre: ad Veritatis autem curam bonæ conscientiæ pretio, & ipso cumprimis vitæ genere ducuntur. Ex similibus, si non ijsdem accepêrunt,

pêrunt, qui antehàc aliqua hic memorata (nam totam belli hujus historiam nemo hucusq;, quod sciam, evulgavit) scripsêre. Quibus uti laudem ego suam ab omnibus, ita à me alicubi in istis meis multum deberi lubens profiteor.

Cæterùm hoc quoq; ne, Lector, nescias, oportet: de primis Belli hujus initijs actibusq; alio in opere prolixius curatiusq; me scripsisse. Vt ne mireris, quæ ad Flavas aquas, quæ ad Corsunum, quæ ad Pilaucos, ad Leopolin, Zamosciam, quæ in interregno alia, in Electione item & Coronatione Sereniss. Regis nostri acta sunt, levi adeò brachio hìc attacta esse: merèq; adeo Compendium hic tantùm offerri tibi. Non enim repetenda duxi, quæ peculiari executus sum libro; gratiore forsan Tibi, cum prodibit, futuro, quòd plurima togata bellicis misceat, cum istud nunc nihil nisi Martia spiret. Si quis est, qui aliquid, ad augendum ornandumve illud opus, utile aut necessarium habeat, com-

Legi autem præter illa primaria, quę inнui, literas varias virorũ in negotiis versatissimorum: aliqua etiam Commentaria, seu diurna: Inprimis quæ vir natalibus & Virtute insignis nec otiosus rerũ spectator Andreas Miaskovvski, Dapifer Haliciensis, Aulicus Regius, ad Serenissimum Principem Carolum, Episcopum Plocensem & Vratislaviensem vernaculo sermone scribere solitus est. Vide etiam ea, quæ Rever & præclaræ tum eruditionis, tum eloquentiæ Vir Albertus Wiiuk Kojalovicius de S.I. Theologus de prioribus belli hujus actibus sigillatim scripsit. Sed de Litbvanicis rebus legere quoq; mihi contigit ipsius, qui præcipua ibi, auspiciis Regis gessit, Illustrissimi Principis Ianussii Radzivillii relationem. De Zboroviana & Beresteciana expeditione extant relationes anonymæ, quæ etsi breviter & raptim scriptæ, utiles tamen mihi fuere.

communicet quæſo mecum: benè utiq; de me & magis de publico meriturus. Et iſta maximè cauſa eſt, cur hæc, utcunq; cruda adhuc, præmittere properaverim. Ego ſemper & â quolibet docere idoneo diſcere aliquid, & docenti gratias agere paratus ſum: id quærens ſolùm, ut hiſtoria in perfectionem aliquam tempore ipſo, Veritatis ut ajunt, magiſtro, matureſcat. In iſto, quod jam minus cultum limatumq; accipis, opuſculo, ſeveritatem judiciorum meritò deprecor, poſcoq; veniam; cujus equidem indigum me tum mea inter multas occupationes hæc ſcribentis, tum Typographi imprimentis feſtinatio effecit. Vbi res & plura identidem aperiens dies ſtimulum copiamq; ad curam ſecundam dederit, faxo DEO favente, ut meo Tuoq; cumulatiùs ſatisfiat deſiderio. Interim vale, Lector, & comiter fruere præſentibus.

HISTORIÆ BELLI SCYTHICO-COSACICI LIBER I.

BElla Poloni, omnibus retrò ſeculis, varia & ſubinde magnæ molis geſsêre. Ac plerumq; fortunam virtuti parem; ſed & interdum, quâ fatorum vicisſitudine res humanæ verſantur, adverſam experti ſunt. At nullus unquam iis atrocior vel periculoſior belli labor, quàm nuper â perduellibus Coſacis incubuit. Qui in perniciem Poloniæ, non immenſam tantùm Rusſicæ plebis multitudinem; ſed ſimul univerſam Tauricanam potentiam traxerant, & trahere cæperant Turcicam. Inaudita ante & tantò

nunc ſanè formidabilior iſta, ſervilis qvidem turbæ, ſed ut numero, ſic armis pedeſtribus, & inediæ, cœli, laborisq; cujusvis tolerantiâ apprimè validæ, cum pernicisſimis Tartarorum alis conjunctio fuit. Hâc quippe minimùm quater iteratâ coitione ingens ſemper, ter quadringentorum propè millium conflatus eſt exercitus. Qui quantum magnitudine potens, tantũ animis infeſtus, omni profectò virium ſuarum connisu, nec datis, niſi brevibus temporum quaſi ſpiramentis, ipſum planè jugulum Regni hujus appetijt. Luctata olim Polonia eſt cum Germanici imperij mole, & poſteà cum Cruciferis, qui pariter Germaniæ nervis nitebantur, acerrimè & diu Marte ambiguo decertavit. Sed in finibus tamen Regni conſtitêre ea bella, & integrum hoc, ſecumq; domi concors,

cors, in hoſtem, bono ordine, exſurrexit. Nunc fortuna ſecuram & longæ pacis felicitate penè laborantē deprehenderat Rēpubl: Eiq; inſuper, caſu inexpectato, eodem tempore & exercitum finium protectorem infelix clades, & caput rerum Regē mors intempeſtiva abripuerat. Vnde robore, regimine, conſilio, quale res crepera poſcebat, deſtitutæ, impunè aliquandiu inſultatū eſt. Pervolitârunt quondam has terras Tartarorū ingentes exercitûs, & Viſtulâ fl: ſuperato, jmò & Poloniâ omni trajectâ, Sileſiā quoq; corripuêre. Sed deprędatio tamē hæc magis, quàm bellū fuit, & velut è ſtipulâ ort⁹ iſte ignis facilè deflagravit. Nūc eadē illa gens cum ipſomet Principe ſuo in viſcera Regni ſeſe injecerat, & rebellium Ruthenorum, ipſasq; adeò Poloniæ vires opesq; pro ſtabilimento adepta,

pta, longè majus quid, quàm prædam tumultuariam agitabat. Etiam Turca, adductâ ad Chotimum omni potentiæ suæ mole, obruere hoc Regnum ſtatuerat. Sed vim exercitûs Poloni, & hos ipſos perfidiâ nunc deformes Coſacos ſibi multùm noxios expertus, univerſos deniq; Cives rectis auſpicijs & pulchro inter ſe conſenſu, in patriȩ defenſionem concitos ſentiens, omiſsâ ſpe ſuperbâ, ad pacem quærendam flexit. Nunc illi ægrum malis internis Reipubl: latus offerebatur: nudantibus hoc ei, atq; objicientibus illis ipſis, quos is antea in finium Regni præſidio poſitos, ſubinde verò per Pontum Euxinum liberè graſſatos, intra ipſam Conſtantinopolin ſuam exhorruerat. Porrò ex inopinato erupit bellum iſtud, êq; tenui & in occulto gliſcente ſcintillâ, Sed quæ facilè

vires ſumpſit, quod in gentem inciderat populoſam admodum, & jam pridem excurſionum Scythicarum metu, tum in Herorum ſuorum ſatellitio arma tractare benè doctam; Polonorum verò & Religioni & Dominio (de majori parte loquor, nam ſunt, qui excipi merentur) intra animum vehementer inimicam, & nonniſi neceſſitate tolerantem præſentium, cœterùm occaſiones ad nova avidè jamdudum veſtigantem. Quò proniùs, ubi Ducem nacta eſt, ad oſtenſum libertatis ſignum accurrit. Dux ille & autor ſeditionis Bogdanus Chmelnicius erat, vetus militiæ Coſacus, & præter uſum armorum, qvem bellis ſuperioribus acquiſiverat, literarum etiam, quod rarum in illâ barbarie, non rudis; Vnde olim ex gregario Centurio, & Coſacorum ſubinde ad *Autor belli ſervilis & initium.*

Comitia & Regem internuncius, postremò Notarius erat Ordinarij illius Cosacorum exercitûs, qui ex arbitrario & infinito quondam eorum numero, annis superioribus, in sex millia contractus, sub militiæ Polonæ Ducum regimine, quod antea effrenes illi diu respuerant, agebat. Sed idem homo Regi fortissimo VLADISLAO IV. bellum longinqvum paranti, visus erat idoneus, quem exercitui Cosacorum, primo scilicet belli hujus instrumento futuro, (quam in rem ejus etiam numerum tum augeri voluit) præficeret. Vnde ille inflatior, & quia belli externi decreto intercessum esset â Republ:, domi opus quærens, cum forte in litem super agri sui finibus cum Czaplinscio Subpræfecto Coniecpolsciano incidisset, privatam, quam accepisse videbatur injuriam, publico

blico malo ulcisci statuit. Et facilè socios flagitij repperit in locis, ubi licentiæ, quam Cosacorum ante fuisse omnes meminerant, spe ac desiderio, pax ipsa plerisq; quasi servitutis alimentum, fastidio erat.

Quibuscum etiam tandem in solitum Cosacorum receptum profugit: ad insulas scilicet Zaporovianas, quas Borysthenes rapidissimus Sarmatiæ fluvius, quinquaginta admodum infrà Kioviam milliaribus per objacentes transversim scopulorū complures gradûs*, præcipitans, & in multos hinc alveos divisus, efficit. Piscatui quidē & faciendis in Pontū Euxinum excursibus opportunas, cœtera steriles & inhospitas, & in quibus duritiem quisq; qui non intulisset, facilè indueret. Jn his hyeme ad arcendam Polonorum vim, suaq; interim firmanda

*Qui in linguâ Sclavonicâ Porohi & inde qui ultra hos habitāt, Cosaci Zaporoviani vocantur.

firmandā, usus perduellis, literas tamen subinde scribebat obsequium præferentes, & ut de injurijs, quà suis, quà Cosacorum publicis querulas, ita bellum deprecantes. Haud dubiè moram, quâ cœpta sua robur acciperent, ita quærebat. At cùm deniq; vere ineunte, arma in se à Nicolao Potocio Castellano Cracoviensi & simul supremo Regni exercituum Duce moveri intelligeret, viribus suis, quanquam subinde augescentibus, diffisus, ad Tartaros confugit: qui tum in camporum desertorum solitudinibus hybernabant, prædę, suo more, intenti. Eos ducebat Tohaibegus, Precopiensis Præfectus, homo militiæ impiger, turbidus porrò, & ipsi Tauricæ Principi Chano sæpè refractarius. Unde adeò hic vim illius aliò diverti haud ægrè permittebat. Eum

itaq;

itaq; Chmelnicius blandâ ſpe prędę in ſocietâtem armorum & fœdus pertrahit; nihil obſtante antiquâ hoſtilitate, quâ ſemper antehac Tartari Coſacis, & hi magis illis ſeſe formidabiles, damnis mutuis, effecerant. Sed facilè tales, ac nempè prout utilitas ſvaſerit, ſumunt ponuntvè odia. Hi porrò nunc, ut fieri ſolet, converſo â ſeſe in communem hoſtem bello, tanto arctiore amicitia coaluêre.

Favit locorum, in quibus hęc agebantur, longinquitas ac ſolitudo, ut nonniſi ſerò de ſocietate iſtâ ſuboleret Ducibus Polonis. Qui hyeme hactenus præpediti, jam tantò celerius ad reſtingvendum incendium, toties ſcilicet ante, ſed ægrè ſemper, nec niſi multo Polonorum ſangvine extinctum, ſibi properandum duxêre. Et ut in ipſo

B ſuo

ſuo cubili, inſulis ſcilicet Zaporovianis, opprimeretur perduellium factio, eò pars exercitûs Poloni, ſtipendiariorum præcipuè Coſacorum manus, flumine, pars terreſtri itinere, ſub regimine Hyacinthi Schembergii, Coſacorum, qui Reipubl: merebantur, Commiſſarii, præmiſſa eſt. Juſſi ſimul ibant Stephanus Potocius Supremi exercituum Ducis filius, Sapieha, Czarneci⁹, alii: alacres omnes & generoſo in gloriam impetu calentes. Sed quos ſecundum Boryſtenis flumen devexerat, cum in Inſulas Zaporovianas delati eſſent, occiſis Tribunis ſuis, ad Chmelnicium tranſiêre: nihil fidem morati, quam & olim, dum in ordinariam Reipubl. adſciſcerentur militiam, & nunc, antequam egrederentur, iterato ſacramento, addixerant. Occaſio nempè aperuit

ruit animos, qui perfidiam in Polonos, fidem in gentem ſuam interpretarentur. Atq; hi Chmelnicio adjuncti, ubi unà cum illo in cæteros ſodales ſuos, qui terrâ iverant, incidiſſent, facilè nutu clamoreq; perſvasêre, ut idem, quod ipſi feciſſent, facerent. Nutantibus ſuâ ſponte & nunc, inſuper exemplo » hortatuq; ſociorum commotis nonniſi » primâ voce opus erat. Quæ ubi ſonuerat, » tranſijt ſine morâ & uno impetu quicquid Coſacorum iſtic erat, præeunte cæteros Draganorum manu, quę gente Ruthena, habitu Germanos mentiebatur. Vti pasſim tum, etiã alibi, inter Nobiles mos inoleverat, ut ſubditos ſuos ita inductos armatosq; ſatellitio ſuo admoverent. Quę res ſumptuum compendio inventa, hoſtilem exercitum, hoc contra Nobilitatem bello, multum auxit. Cæ-

terùm tali quater propè millium Coſacorum transfugio multùm animatus firmatusq; Chmelnicius cum reliquis Polonis, qui mille quingenti erant, tanto minus negotij habuit. Multis equidem diebus fortisſimè ſe illi tutati ſunt, & tandem etiam, quanquam, pactione inſidioſâ, machinis ſuis exuti, & jam ad paucos admodum redacti; ſtructâ tamen ex curribus, quos ſecum duxerant, carragine, reditum ad Duces ſuos majoremq; exercitum moliebantur. Et ita euntes pugnantesq; ſimul, tria milliaria confecerant, donec tandem circumfuſâ multitudine fatigati, ubi inſuper Schembergius & Potocius graviter vulnerati, Sapieha verò captus eſſet, omnes in hoſtium manus devenêre, & quotquot ſuperſtites eſſent, in Tauricam abducti ſunt. Potocius

Prima Clades.

cum

cum ob ſauciatum admodum corpus duci non poſſet, in campis relictus, ibidem animam, decorâ æquè ac luctuosâ ſuis morte, exſpiravit.

Præcurſorem hunc exercitum ubi partim tranſitione, partim victoriâ in arbitrium ſuum redegerat Chmelnicius, utendum fortunâ & primâ initiorum famâ ratus, in ipſos Duces, qui pedetentim interim reliquum quinq; plus minus millium exercitũ, admovebant, eundi impetum ſumpſit. Hi verò diu ſucceſſuum nuncios fruſtrâ præſtolati, tandem & Tartarorum apud Chmelnicium præſentiâ, & perfidiâ ſtipendiariæ Coſacorum manûs, & clade deniq; reliquorum intellectâ, retrocedendum duxêre; ne hoc, quod reſtaret propugnatoris Reipubl: exercitûs ibi in caſum darent, ubi multi-

tudini hoſtili impares, ex Poloniâ auxilio ſuffulciri non poſſent. Sed cedere, non fugere volentes facilè aſſecutus eſt hoſtis, inprimis Tartarus, notæ celeritatis. In cujus antecurſores cum ſtrenuè detonuiſſent machinæ tormentariæ, atq́; etiam ab exſilientibus hinc ſpeculatoribus impigrè ſubinde certaretur, capti deniq́; ex hoſte aliqui, qui tormentis ſubacti, quadraginta millia Tartarorum, ſeptem Coſacorum, ſed quæ in horas accurrentis ê Colonijs multitudinis affluxu augerentur, adeſſe confeſſi ſunt. Inde tantò magis virium nimia imparitas implicabat Ducum conſilia,, adeò ut alij ſvaderent, plures & potiores diſſvaderent prælium. Et in loco morari non tutum erat, ubi circumfuſus undiquaq́; hoſtis pabulum viris equisq́; erepturus erat,

erat. Sub Carraginis igitur tegumento porrò exercitum retroducere visum est. Et ita ad sesquimilliare, acriter dimicando, hostemq; præcurrentem sclopetorum ictibus fortiter submovendo, processum erat ad sylvam, quam tum densa arbusta, tum inprimis solum uliginosum & vernâ tempestate ad gradum instabile, arduam transitu, & curuli præcipuè aciei (qualis Carrago est) ineluctabilem faciebant.

Hærebant passim in cæno currûs, alij evertebantur, nec minus equi hominesq; pedem ê tenace limo vix extrahere sufficientes, laborabant. Iniquissimo loco deprehensam se sentiebat Polonorum fortitudo, tamen usq; vires suas omnes contra intendebat: nil morata etiam, quod in ipso luci Betulacei ingressu, mille octingenti Rutheni

Altera clades â Cosacis & Scythis.

Proditio.

theni ex Cosacis stipendiarijs ad hostem profugissent. Sed curruũ plurimis in cœno relictis, hiabat magis magisq́; Carrago;& progredi jam etiam ideò vix poterat,quod Cosaci viam fossis transversim ductis & concædibus impediverant. Ita quatuor ferè horis non cum hoste magis, quàm cum adversissimo loco luctati Poloni sunt,donec Carraginis sepe alibi interruptâ, alibi per ipsos cadaverum cumulos conscensâ,undiq́; subiret hostis, & stragẽ inter obvios datâ, reliquos vinciret; atq́; inter eos, ipsos Duces & complures Tribunos Ordinumq́; Ductores. Quos omnes in navatę pretium operę Scythæ in Tauricam secum abduxêre; in viâ insuper hominum pecudumvè immensis agminibus juxtà correptis.

Parùm

Parùm erat irato Numini custodem Reipub: exercitum, & tot fortissimos viros in hostium lubidinem tradidisse; Capite etiam Rege miseram trunca- vit; & tanquam non illicò revalesce- re eam vellet, præsentissimum omni- um istorum vulnerum remedium ab- stulit. Erat in Lithvania tum Rex, sed simul ut nuncium de rebellibus Chmelnicij cæptis acceperat in Polo- niam reflexit, consilia & Majesta- tem suam, hominis, Regio favore adeò nefariè abutentis, audaciæ opposltu- rus. Sed ubi Merecium, (Lithvaniæ oppidum est) pervenerat, subitò dolori- bus calculi & febri deprehensus, dies aliquot inter morbi incrementa con- sumpsit, magis medicamentis, quàm medicis ægrum destituentibus. Cùm langvescere se videret, testes ultimæ

Vladislai IV. Regis extrema.

voluntatis suæ tabulas Leoni Sapiehæ M. D. Lithvaniæ Procancellario signandas & porrò, ut uni illorum quatuor, quibus eam curam commiserat, exequendas tradidit. Inde magis magisq; vocantium fatorum vim sentiens â claro Societatis Jesu Presbytero Gregorio Schönhovio ad extrema præparatus est, nec multo post vigesimò die Maji, anno ætatis suæ LII. placidè & integris animi virib⁹ expiravit. Princeps sanè inter fortissimos & felicissimos numerandus. Qui pueritiam statim sub pellibus agere insvefactus, in Moscovia prima belli tyrocinia deposuit, pro præmio ipsum etiam Moscoviæ dominatū adepturus, (uti sanè jam electus erat) nisi fraudem gentis reveritus Sigismundus Pater deliberando vitæ poti⁹ filij, quàm dignitati consulere maluisset. Posteâ

Ejus elogium.

ad

ad Chotimense bellum missus, haud exile ibi momentum rebus addidit. Certè ejus felicibus auspicijs Osmanes Turcarum Tyrannus, post effusas attritasq; vires suas, eò compulsus deniq; est, ut remissâ Poloniæ occupandæ spe, satis sibi putaret, securam â Polonis pacem retulisse. Patri deniq; defuncto suffectus propè simul cum purpurâ Regiâ paludamentum induit. Smolenscum enim tum Moschus vi ingente circumsederat. Id longè minore exercitu liberavit Vladislaus, ipsum simul obsessorem ita deniq; circumgressus, ut ad arma suppliciter deponenda militem, ipsum verò Principem, ad redimendam aliquot provinciarum damno quietem adigeret. Pariter postea Abasibassam ipsâ adventûs sui famâ è Podoliæ finibus exegit; & mox

quę in Prusſiâ amiſſa erant, pactis cum Veciæ Regno inducijs, recuperavit. Deinceps pacis artibus ævum transegit, magis hoſte quàm belli amore carens; unde ad extremum, ne otio luxuriaret aut corrumperetur Poloniæ felicitas, pacem ferè bello mutatam optaverat. Sed vitio hominum arma aliò deſtinata in viſcera patriæ converſa vidit; facilè tamen, quicquid eſſet, ſuâ autoritate compreſſurus, niſi fatum inclemens, cæteris malis, omnium maximum mortem ejus adjeciſſet. Quod ereptę ex ſummo diſcrimine Poloniæ gloriam uni JOANNI CASIMIRO fratri & & ſucceſſori VLADISLAI reſervabat.

Neſciebat mortem Regis Chmelnicius, majores haud dubiè ſpiritûs poſt tam proſperos ſucceſſus ôſtenſurus, ſi ſciviſſet non ſupereſſe, quem

quem unum maximè reverebatur. Ad hunc proin literas ſcribit, in quibus *turbarum iſtarum calamitatumq́ occaſiones, graviſſimas nempè Præfectorum injurias, & intolerandas Iudæorum depeculationes latè exequitur; ſimul veniam orans eorum, quæ in neceſſariâ ſui defenſione commiſſa ſint. Tartaros remiſſurum ſe, & porrò in obſequio Regis manſurum pollicetur, dum datæ jam olim à Regibus libertatis uſus ſibi & Coſacis permittatur firmeturve.* Chmelnicius ſe excuſat.

Poſteà ſimul cùm obitûs Regij nuncio accipit literas Adami Kiſieli, Palatini tum Braclavienſis, viri autoritate tam apud ipſum, quàm in Republ: validi. In ijs Palatinus ad Chmelnicium ſcribens. *Nihil ſe,* ait, *de bono ipſius ergà Rempubl: affectu dubium, ut pariter proſperam apud alios Senatores ac cives exiſtimationem famamq́ experiatur, efficere conari. Militem Zaporovianum ſemper quidem libertatis & gloriæ avidum, obſequium tamen Regum ſuorum nunquam exuiſſe. Et gentem ipſam Ruthenam fidei ſuæ adeò tenacem eſſe, ut mortem potius decoram, quam vitam perfidiâ deformem probet. Patriam deniq́ quamvis nunc diſcordibus, & ſangvine mutuo pollutis, eandem eſſe, in quâ ſua cuiq́ jura, ſua & libertas, aut aſſerendæ ſaltem libertatis ratio non deſit; patente inter cæteros, & præter cæteros, viris militaribus, in liberâ Republ: pro ſe loquendi tantâ poteſtate, quanta in nullo Regnorum alio. Hæc reputantem Chmelnicium, non poſſe Reipubl: Polonicæ inimicum* Adami Kiſieli Palatini Braclavienſis litera ad Chmelnicium.

micum esse: indeq; adeò sibi ad ipsum ut amicum, per Monachum, hominem sacris suis & ætate venerabilem, scribendi natum impetum, quo sic simul suam ergà exercitum Zaporovianum benevolentiam velit testatam. Non ignarum Chmelnicium, & quotquot cum ipso militarent, se solum Senatorum, Religionis Ruthenicæ, templorumq; & jurium ejus Patronum, in eâ curâ consenuisse & mori velle. Post Cumejense bellum intactas sibi sanguine Russico manus; & si quà durius in ipsos consultum sit, se invito & repugnante factum. Merito itaq; suo postulare se, ut fidem sibi habeant, cujus negandæ nullam possint ostendere causam. Quæ post ortũ hunc tumultum facta sint,
" infecta fieri non posse. Bella, atq; hinc ortam famem, pestilitatem; mala esse divinitus immitti solita, & nunc Respubl: universa hæc incubare vel impendere. Ea autem porrò in exitiũ patriæ sponte asperare velle, indignum & nefas fore. Satius enim verò, ultricem Numinis iram precibus, suam pœnitentiã inhibere, mitigandisq; potius quàm diducendis vulneribus applicare manum. Certum sibi, quæcunq; acciderint tristia, præter voluntatem defuncti Regis accidisse. Potocio etiam ipsi, quem infelix expeditio in captivitatem jam deduxerit, diu componendi magis tumultûs, quàm armis persequendi placuisse consilia. Scire se deniq; ex affine Chmelnicij, nec ipsum quidem, cum in Insulas Zaporovianas secederet, quicquam adversi in Regem aut Rempubl: molitum. In hostilitates nonnisi post suum ex illis terris abitum, deventum: quibus stimulis, quâ culpâ, nec notum satis,
" nec promptum sibi dicere. Cæterum ab hoste, seu Victor seu
" victus abieris, non uno certamine, vel Victoriam pertexendam,
" vel sarciendam cladem. Inter domesticos ubi certatur, etiam
" Victori gloriosus gladium cohibere quàm stringere ultrà, aut ostentare. Idcirco & Chmelnicio autorem se esse, ne Dei Majestatem,

jestatem, nevè Reipubl: quietem lacessat amplius. Quin relegatis ad sua Tartaris, & retracto ad svetas Cosacis sedes exercitu, inde per Delegatos vera tumultûs istius primordia, injuriasq; quà exercitûs, quà suas, sed simul mox fidem, inposterum Reipubl: haud defuturam, exponeret. Se ipsum, addit *(idq; Sanctitatem Ecclesiæ suæ, cujus uterq; ipsorum filius sit, & antiqua gentis sangvinisq; Rutheni sacra & decora obtestans,) Causæ ipsorum, quicquid operâ & autoritate possit, semper promptissimè commodaturum. Eum sibi in Republ: locum esse, ut se inscio, nec belli, nec pacis consilia haberi aut rata esse queant; eum porrò animum, qui non bello ejusmodi interno fomenta, sed terræ & Religioni patriæ apta malorum, quibus ingemiscat, remedia & æquam pacem afferre optet. An enim non melius vires, in mutua mala jam conversas, in communem potius Christianæ gentis & Religionis hostem impendi? annon vel ab illo saltem modum internis calamitatibus medendi discendum? Non semel scilicet istas gentes, Tartaricas inprimis, mutuis discordijs inter se commissas ad arma provolare: facilè tamen, ubi primæ detumuerint iræ, & sine arbitris externis, in concordiam redire. Ipsos igitur Barbaros facessere jubeant, ipsorum in ponendis dissensionibus, exemplum retineant & sequantur.*

Qui literas portabat Monachus ægrè manûs Tartaricas eluctatus, in exercitu etiam Chmelnicij turbida omnia repperit: tandem tamen convocatâ ad consilium bellicum turbâ, numerosâ admodum, eoq; ad audiendum ægrè com-

compositâ, literę lectę sunt, & primus Chmelnicius Palatini consilium approbavit, cui assensis sine morâ cæteris, constitutum, *positâ omni hostilitate, responsum ab aulâ præstolari; Tartaros in Campestria dimissos extra noxam Provinciæ, in casum tamen promptos habere; ipsum verò Palatinum ad se invitare.* Et in eam sententiam missum Palatino responsum, additâ detestatione malorum, quæ ipsis nolentibus & deprecantibus in nocentes juxta & innoxios reciderint. Cùm inusitatam hanc hostis moderationem considero, nescio equidem, cui alij eam causę potius, quàm nutui fatorum tribuam. Illo sanè factum est, ut facinoribus suis quasi instupescens & fortunę velut impar, cursum rerum suarum pateretur sufflaminari. Sed & astu non carebat moderatio. Nam licet ipse, quasi parsimoniâ humani sanguinis

Respondetur à Chmelnicio & Cosacis moderatè.

guinis & venię facilius impetrandę ſpe, victoriarum ſuarum impetum ſtitiſſe videretur, juxta tamen alibi vim ferrumq; oſtentabat Polonis: vel invitis ſcilicet extorquere ſperans, ſi quid perduellibus dare abnuiſſent. Unde cum ipſe ad Album Fanum Civitatem Regiam, (*Bialacerkew* vulgò appellatur) hæreret, haud procul inde, non ſine ipſius ſcitu impulſuq; coortus alius, nec minoris exercitûs Ductor Crzivonoſsius, homo obſcurus & projectisſimę audacię, infandęq; crudelitatis Rusſiam Podoliamq; pervolitabat.

Sed alibi Crzivoneſſius tumultuatur.

Cui prim⁹ omnium Jeremias Michael Dux Viſniovecius, ægrè ex ultimis Rusſiæ trans-Boryſtenianæ oris, cum ſelectâ ſuorum manu eluctatus, & nunc Janusſij Tiskevicij Palatini Kioviæ comitatu, nec non paulò poſt præto-

Dux Viſniovecius Crzivoneſſio ſe opponit.

riâ

riâ Regis defuncti legione, quam Osſinſci⁹ Caſtror. Lithv. metator ducebat, ſuffultus, manū injecit, progreſſus ejus uno alterovè proſperrimo conflictu ſtrenuè & ſummâ ſuâ cum laude remoratus. Absq; hoc fuerat, jam tum ſtatim cum immensâ illa Rusſicæ plebis multitudine (quę parùm à centum millium numero poſtremùm abfuit) in Poloniæ viſcera infudiſſet ſe hoſtis, regno ad ſui tutelam, quia capite careret, nimis tum langvido. Agnovit ſenſitq; fatum ſuum Respubl: & quantumcunq; poſt felices, ſed nullo maturo ſubſidio erectos Viſniovęcij impetus vires ſuas, durante Interregno, concuteret, nihilum ferè proficere ſe animadvertit. Ivit equidem poſt fruſtrà tentatam compoſitionem, in occurſum hoſti pulcherrimus Regni exercitus, ſed in copiâ regen-

gentium regimine caruit. Unde & nihil rectè ibi succesſit, &, quod pesſimum in bello, ſucceſſuum quoq; bonorum ſpes ferè & fiducia abſuit. Non arduum erat videre, improſperè iſtic rem ceſſuram, quia nullâ ſat validâ autoritate, tot conſpicua Regni capita prǫumbrante vel regente, imperia, conſilia, negotia omnia mirè implicabantur. Quare tum quidem à pugnando abſtinendum potiùs exercitui prudentisſimi quiq; credidêre: ne flos Regni exponeretur aleæ, quǫ in certiorem longè perniciem, quàm victoriam videretur inclinata. Convenerat tamen, ut bono ordine & ſub uſitato his terris Carraginis tegumento, nec niſi Conſtantinowum usq; recederet miles. Verùm dum alij movere caſtra incipiunt, alij hâc occaſione abuſi, deſerunt eadem; *Pilaucianus receſſus.*

 dem;

dem; qui mox comites sociosq; plurimos adepti, manendi & voluntatem & securitatem cæteris abstulêre. Et sic ortâ confusione, dum ejus causam pleriq;, nocte inprimis jam incertiora omnia reddente, ignorant, omnes tandem, etiam pugnacissimi, abrepti sunt. Ignoravit felicitatem suam Chmelnicius, imò dolum suspicatus, rem nunciantibus fidem negavit; fato haud dubiè rem sic moderante, ne is dilabentem suâ sponte, & nescio quâ Panicâ perturbatione præcipitem exercitum urgeret. Posteà quoq; is velut fortunæ suę parùm adhuc credens, lentiùs processit. Ac primò ad Leopolin detineri se aliquantum passus est, urbem celebrem quidem commercijs, & utcunq; munitam, sed tum non ab annonâ, non â milite instructam: adeò ut in

ea relictus Christophorus Arcissevius, senex laude militari etiam apud exteros inclytus, tum verò in patriâ rei tormentariæ præfectus, cùm quas ad provinciam suā desiderabat, copias ê Polonia citeriore demùm exspectare jussus esset, defendendæ Vrbi consilio magis, dum posset, adesse, quàm imperio præesse reciperet. Et ejus quidem ductu, urbs aliquot diebus tutata se fortiter est: sed cum arx â defensoribus destituta in hostis potestatem venisset, & hujus immenso robori (ad trecenta enim millia hominum ille habebat) nullus locus, nedum iste adeò velut derelictui tum habitus, sufficere posse putaretur; in urbe porrò ipsâ annonæ difficultas magis magisq; valesceret, non est visum consultum inani obstinatione ad extrema illum lacessere.

Leopolin attentat hostis.

Quare objectâ offâ, & auri scilicet argentiq; jacturâ exitio se exemit civitas. Inde Zamoscium contendit hostis: oppidorum, quę interjecta essent, nullo iter ejus remorante. Eam autem Vrbem operibus Martijs jam olim â Magno illo Johanne Zamoscio egregiè firmatam, tum verò unicam profugæ Nobilitatis Ruşsicę receptatricem si occupasset, COR Poloniæ in manu sibi videbatur habiturus. Et ultra mensem equidē magnâ vi illam oppugnavit. Sed tantam oppidanorum, Nobilitatis Belzanæ, Miscovii Palat. nunc Sendomirię, & deniq; Ludovici Veiheri Palatini Pomeraniæ, qui mille quingentos milites in Prusiâ conscriptos, opportunè huc induxerat, virtutem expertus est, ut magno illo & temporis & sangvinis impēdio parū efficeret, & tandem ingruente hyeme

Zamoscū obsidetur.

hyeme, inprimis verò de Serenissimo Joanne Casimiro in Regem electo allapsis nuncijs, literisq; ab eodem acceptis, facilè sibi persvaderi sineret, ut exercitum in Russiæ extrema reduceret. Dedit hoc Cœleste Numen primis mox optimi Principis auspicijs, ut vix dum Regem nominatum reformidaret hostis, & maximo statim beneficio devincta ac quasi ab exitij liminib⁹ revocata Respub:, eundem ut summum â Deo datum servatorem veneraretur.

Cùm in hyberna digressus esset hostis, agere cum eo de pace cæperunt primarij quidam viri, quos Respub: ad id destinaverat. Sed jam istic superbiorem, quàm unquam antehac fuerat, experti sunt. Quippe quod reducem illum Rutheni passim ut liberatorem *Inducia.*

rem ſuum gratulabundi, & multum ubiq; aſſentantes exceperant, admirari ſe ille & circumſpicere fortunam ſuam cæperat. Undè inſolentisſimè identidem legatis Regijs reſponſavit: & vix longâ horum patientiâ impetrari à ſe paſſus eſt, ut in inducias aliquot menſium conſentiret. His nondum plenè elapſis, præludebatur utrinq; novo bello: hic illic catervis rebellibus Regiorum arma in ſeſe identidem provocantibus. Et eæ quidem non ſemel tum inſignitis cladibus attritæ ſunt: rem hinc fortiter gerentibus Andrea Firlejo Belzenſi, tum Stanislao Lanckoronio, Camenecenſi, Caſtellanis: inter quos tum belli regimen diviſerat judicium Regium. Egregia ab utroq; virtutis ſpecimina edita, ſed inprimis celebrari merentur, quæ ab illo ad Zvehalum, Korecij fortisſi-

Bellum redintegratur.

tisſimi Ducis,& Chriſtophori Przyiemſcij Tribuni, bellis etiam externis exercitatisſimi operâ; ab hoc, ductu ferè proprio, apud Oſtropolin, Barum, alibiq; geſta ſunt: ubi non tantum oppida hæc capta, ſed multa Coſacorum millia cæſa & ingens præda reportata eſt. Poſteaquam verna tempeſtas neceſſarium magnis exercitibus pabulum reddiderat, præſtolatus eam hactenus hoſtis evocat mox denuò auxiliares Tartarorum alas, quas præmultas (ad centum ſcilicet amplius hominum millia) ubi acceperat, denuò in Polonicum exercitum vi immensâ progreditur. Hic verò propè fines, quos egredi induciarum legibus vetabatur, hactenus circumductus, caſtra aliquoties, prout res exigere videretur, mutaverat: & diu inter Ductores ipſos

disceptatum est, quo loco expectandus hostis esset. Erant qui Camenecciam præferrent, cui unico adversus Orientis minas propugnaculo sollicitè inprimis prospiciendum censebant. Firlejus exercitum adeò longè abduci noluit, ne præsidio omni orba & veluti nuda hostili libidini exponeretur patria; & ut hæc vicissim ipsum etiam exercitum, in propinquo positum, tantò maturioribus fulcire subsidijs posset. Ejus itaq; Ducis consilio ad Zbarasium, vetus Visnioveciorum Ducum hæredium, consedit exercitus, virtute equidem quàm numero melior. Neq; enim nisi novem millibus hominum constitit: connumeratis etiam ijs copijs, quas proceres nonnulli, opibus privatis in publicum liberales, & simul cum opibus vitam patriæ suam offerentes, adduxerant. Quip-

Firlejus ad Zbarasiũ castra firmat.

Quippè eadem hæc caſtra præter Lanskoronium & Nicolaum Oſtrorogium Regni Pocillatorem, collegas Firlejo additos, ingreſſi ſunt Jeremias Michael Viſniovecius unà cum altero ejusdem ſangvinis Duce Demetrio, Alexander Koniecpolſci⁹ Regni vexillifer, magni illius Stanislai Coniecpolſcij filius, Adamus Sieniavius, Hyacinthus Rozrarzevius & alij quos hìc longum ſit memorare; ſed memorabit hiſtoria plenior, & omnis perpetuò venerabitur poſteritas. Omnes iſti Firlejo, ætate in bellis contritâ cæteris omnibus venerabili, manu conſilioq; adjutores, & ut laborum periculorumq;, ita gloriæ poſteà ſocij fuêre. Cæterùm quia providus futuri & hoſtilium conſiliorum non inſcius Firlejus caſtra ſua ab hoſte, immenſæ ſcilicet copiarũ

multitudini præsidente, circumventum iri facilè præsentiebat; maturè & de annonâ sibi suisq; prospexit, & tum oppidi atq; arcis vetera munimenta refici firmariq; curavit, tum ante oppidum posita stativa sua, latè circumductis validissimis vallis operibusq; succinxit, eâ etiam inprimis circumspectione, ut opera aquis adstagnantibus tegumento essent, ne hæ ab hoste eripi exercitui Polono possent.

Obsidionis Zbarasianæ initium. Vix dum, imò nec dum etiam satis permunita castra erant, cum Cosacorum & Tartarorum exercitus ijs circumfunditur: ingens sanè & quo dubito, an post Hunnorum aut Tamerlanis seculum ulla ætas viderit majorem. Et huic præterea, quod nunquam ante hoc bello factum, ipse Tauricæ princeps Chanus aderat; ingens virtu-

virtutis incitamentum ſuis, & amplâ ſpe atq; apertisſimo quaſi hiatu in prædam ſibi Poloniæ hoc Regnum deſpondens. Iſtis enim planè invitamentis & Chmelnicius hominem, ſocietatem ipſius ac fœdus implorans, & ipſe barbarus ſe ad bellum acuebat. Hanc equidem exiguam Polonorum manum, ut facillimo circumdederant negotio, ita uno pedatu quaſi proterere ac debellare ſperaverant. Unde Chmelnicius, ſimul ut copias ſuas caſtris noſtris admoverat, non morâ vel fame fatigare & ad extrema compellere, ſed expugnare & vi capere inſtituit. Tanto majorem ſui terrorem, & cætera faciliora ſibi daturum ſe ratus ipsâ ſucceſſuum famâ. Ac tam vaſta ipſi militantium multitudo erat, ut parvo dispendio ſuo, plurimos hominum, in

oppugnationem caſtrorum prodigere poſſe videretur. Erat decima tertia Julij, cum caſtra aggredi & ingente impetu ac furore invadere Chmelnicius cæpit. Ipſe alicubi prævius ducebat ſuos, alibi Ductores cæteri, voce, manu,gladio agebant plebem. Quanquam & ipſa hæc tum adhuc virtutem Polonorum minus experta, ſuiq; adeò periculi parùm intelligens, propriâ etiam ſponte in obſeſſos non ibat, ſed ruebat. Peribant ubiq; plurimi; nihil id tamen morati cæteri inſiſtebant operi; gravisſimè inprimis in Firlejanam ſtationem, utpote cæteris eminentiorem,& diſcrimini maximè patentem incubantes. Et hanc quidem per ſubjectam colliculo vallem furtim ſuggresſi, vallum jam ipſum tentare ac conſcendere cæperant: ægrè vix demùm

Primi aſſultûs.

à Fir-

à Firlejo ſuos fortiter animante, & quà opus videbatur, contrà ducente, rejecti. Etiam Viſniovecij Principis egregia tum non fortitudo tantùm in pugnando, ſed & prudentia ac dexteritas in milite erigendo emicuit. Nam cum alicubi langveſcere hunc videret, ſigno per tubicinem dato, interdici publicè jusſit, ne in Tartaros jacularentur ſclopetarij. Hos enim misſis internuncijs pacem & amicitiam Polonis offerre. Eo artificio (quod in arenà, ſed profectò ex re inciderat Duci, nam totum id fictum erat) excitati milites tanto acriùs in Coſacos inſurrexêre: & adeò quidem tum in Regiis recaluit anim⁹, ut ê Caſtris etiam proruentes, cæſis Coſacorum plurimis, cæteris in admirationem audacię ſuę verſis, ejus diei oppugnationem, atrocisſimam ſanè & ſepten-

Viſniovecij Virtus & ſtratagema.

ſeptendecim aſſultibus extrema omnia obſesſis minatam, glorioſo ſibi fine terminarent. Non deſtitêre tamen hoſtes ſequentibus etiam diebus infeſtare caſtra, violentiæ armorum aſtum etiam ſubinde addentes. Nec enim tantum tempora quieti dari ſolita ad impresſiones ejusmodi captabant; ſed & terrorem Regijs, ementito Turcarum habitu incutere, nitebantur. Quippe ut nova â Turcâ ipſo auxilia ipſis adeſſe crederet Polonus, tentoria Turcica latè expandêre. Manipulos porrò ſtramineos tiaris (ſveta hæc apud Turcas tegumenta capitis ſunt) inte&tos, equis impoſuerant; quos ita inſtratos Coſacus Turcico pariter veſtitu indutus regebat, miro ſanè, ſed Polonis, qui, quid rei eſſet, conſpicillis adhibitis perſpexerant, innoxio dolo. Etiam literas ad ob-

Dolus Coſacorum.

obſeſſos mittebat Chmelnicius, quarum alijs Firlejum ad amicam compoſitionem; alijs Germanos milites ad proditionem ſolicitabat. Cum nihil incurſibus continuis, nihil artibus efficeret, cuniculis actis ſubire vallum, & caſtra ipſa ſubruere aggreſſus eſt. Dies noctesq; induſtria agreſtium ducendis occultis meatibus, & mirâ arte militem ſuum tegentibus mæandris incumbebat. Et brevi tempore adeò propè ad vallum acceſſerunt; ut cum præſidiario milite ſermonem ſociare poſſent. Ac ſubinde, inprimis de nocte, audiebantur agreſtium iſtorum voces: nonnullorum, laboribus ſuis ingemiſcentium, querulæ; aliorum maledicæ & minaces Polonis. Hos verò, externis hoſtis molitionibus minùs hacten⁹ territos, occulta iſta machinamenta, quibus ſo-

Cuniculi.

lum ſibi ſubtraheretur, non parùm habuere ſollicitos. Et non multò poſt deſerto illo exteriore vallo, intra aliud interius, quod in caſum interim eduxerant, recepêre ſe. Fuerunt etiam poſteà, qui deſertis omnibus externis munitionibus, in urbem retrahendum, quicquid exercitûs ſupereſſet, ſvaderent. Sed id conſilium alijs probatum, alijs omnimodè diſplicuit. Et eâ occaſione paulò poſt non exiguæ in caſtris turbę ortę ſunt, adeò ut in multas ſiniſtras voces prorumperetur: quibus, ne & Viſniovecius ipſe cum Firlejo committeretur, metui cæptum eſt. Sed is ſenem militari laude & magnis de Republ: meritis pręſignem eximio ſemper honore proſecutus, favore, quo apud cęteros valebat, ad ſtabiliendam illius autoritatem utebatur. Subinde & pro-

Diſſenſiones.

& prosperrimis eruptionibus molestus & formidabilis hosti erat. Sed ille in tantâ copiarum multitudine, non sentiebat, quicquid etiam acciperet, damni. Ipse etiam contrà assultationibus non cessabat vexare obsessos. Quos tandem super continua ab hoste pericula, interna inprimis mala, victûs presertim inopia, multùm affligebat. Nam jam pridem equi, pabuli penuriâ emoriebantur, & fetore inficiebant castra universa. Buccella panis denis sestertijs, dolium hordeaci quinquaginta florenis emebatur. Tandem & militi gregario, nihil penè, quod comederet, suppetebat, præter equinam, & postremò canes mactabantur in cibum, ac si qui ex his cadaveribus equorum se saginaverant, inter summas delicias habebantur. Neq; latebat

Fames in exercitu obsesso.

hoc hoſtem, cum ſubinde aliqui ex iſtis obſidij anguſtijs ad ipſum profugerent. Tantoq́; hinc inſolentior duriorq́; erat, ſi quando vel ipſe invitaret obſeſſos ad conditiones accipiendas, vel ab his invitaretur. Paulò benigniorem ſe Chanus oſtendit, ſed & ipſe nonniſi Viſniovecium & Coniecpolſcium negociari ſecum cupiebat, quos cum tanto periculo exponere ſui nollent, eò magis barbarus iſtâ quaſi diffidentiâ offenſus eſt. Agreſtes quoq́; ipſi in brevi, quod durante illo colloquio dabatur, armorum interſtitio Heros ſuos, qui in caſtris aderant, affabantur, miſerationem præferentes, & in Coſacorum erga vulgus ruſticum, truculentiam multa jacientes obliqua. Sed ij mox, cum fruſtra compoſitionis conſilia agitata aliquandiu eſſent, ad iterandos aſ-

ſultus

ſultus avertebantur. Ab alijs etiam interim ſuggeſtûs ſtupendi operis erigebantur, unde pronisſimus in caſtra noſtra deſpectus tanto certiores ictus obſesſis, & in plures terrorem, dabat. Propè non mirum fuerat, ſi qui iſtorum elanguiſſent, cum inter continua diſcrimina, ſine interſpirio verſantibus propiùs ſubinde, & alijs atq; alijs modis ingrueret hoſtis, nulla verò vel via elabendi ullâ virtute aperiretur, vel ſpes auxilij è Poloniâ adſpiraret. Scribebantur identidem ad Regem literæ afflictisſimam obſeſſorum fortunam nunciantes. Sed penè omnes unà cum latoribus interceptæ ſunt. Nec à Rege ullæ perferebantur: arctâ adeò indagine obſesſis itineribus; nihil ferè ut inſcio hoſte tranſire poſſet. Fingebantur tamen ſubinde à Ducibus literæ,

Literæ intercipiuntur.

Aſtus Ducum.

ræ, quę tanquam à Rege profectæ properum auxilium miſeris promitterent. Ijsq; ne fides abeſſet, ſigillum ex literis Regijs, ſed olim ſcriptis, ablatum affigebatur. Tali arte animum identidem militis refocillabant Duces. Qui & famelicis, quibus poterant, ſuccurrebant: aliis fœdas putidasq; beſtiarum carnes blandæ vocis condimento, propè & exemplo, jucundas efficere ſatagebant. Certè Firleius, quanquam ſenio & morbis invalidus, iam ſemel iisdem his dapibus manus admoverat, ori & ſtomacho, niſi proximi attinuiſſent, ingeſturus: ideò tantùm, ut eò minus cibum miles faſtidiret, quem dux ipſe non aſpernaretur. A Viſniovecio autem, Coniecpolſcio vexillifero, aliisq;, iterabantur ſubindè eruptiones, ut iſtius veluti carceris tædium *Excurſiones.*

tali

tali excursu discuterent; tùm quò hostis cerneret, ad inhonestas conditiones adigi non posse, qui mortis periculis se identidem obiectarent. Porrò eò jam paulatim deveniebatur, ut nonnisi manu & cominùs pugnandum sibi cum hoste obsessi viderent. Nam pulveris pyrii instabat penuria, adeò ut idcircò explosiones tormentorum hactenùs frequentatæ jam cessarent: Cosaci verò non iaculationibus tantùm atq; incursibus urgebant obsessos, sed & cuniculis iterùm subterraneis oppidum ipsum suggredi nitebantur. Alibi porrò aquam, quę obsessis ad alimentum necessaria, latere etiam uno adversùs hostem tegumento erat, eripere tentabant. Et iam semel aliqui, nocte appetente, lembo stagnum travecti, aggerem moliebantur, & potiti essent

Cosaci varia tētant.

eſſent voto, niſi Firleji famulus ab hero in oppidum miſſus, cum deprehenſos in aggere hoſtes ægrè ipſe effugiſſet, primò excubitores, mox & cæteros de periculo monuiſſet. Cùm in aquâ adimendâ fruſtrà laboraſſet hoſtis, ignem oppido injicere inſtituit, inprimis portæ uni, quæ altiùs educta Coſacis multum nocebat. Namq; in eâ latebant fiſtulatores, & inprimis Butlerus equeſtris Centurio, qui jaculandi peritisſimus plurimos inde necabat. Quod idem ex aliâ arcis portâ Muchavecius de ſocietate Jeſu dandis pariter è fiſtulâ ictibus minimè errans, identidem factitabat, adeò ut ad ducentos Coſacos ſuſtuliſſe ita feratur. Cæterum ibant jam Coſaci faſcibus ſtramineis inſtructi, ad portam, à quâ ſuccensâ, ignis in reliqua facilè tranſiturus

turus videbatur. Sed creberrimis obſeſſorum jactibus intercepti, partim fugâ, partim animâ effusâ nefarium conſilium omiſere. Dum hæc ita agerentur, bono quodam fato in caſtra obſeſſorum delapſa ſagitta ſchedam attulit. In eâ ſcriptor (nam quis ille fuerit, incertum eſt, Equitem quidem Polonum ipſe ſe nominat) id primùm excuſat, quod in caſtris Coſacorũ mereatur: oppreſſione nempe potentiorum, & poſteà inclinatâ Polonorum fortunâ eò ſe actum; animo tamen Polonis ſuis usq; addictum manere. Cui rei teſtandæ jam tertiùm ſe, miſsis tali ratione literis, quę ex uſu eſſe judicaverit, monuiſſe obſeſſos. Nunc autem ſcire ſe ipſos velle, adeſſe Regem & jam Zborovium uſq; progreſſum, properè obſeſsis ſuppetias latu-

rum. Gnarum id esse Cosacis, tantoq; adeò enixius expugnationi incubituros. Sed & Polonis eò majore constantiâ ac virtute contra nitendum, quò propior spes assit liberationis. Quisquis fuit, qui schedulam istam exaravit, fidem quidem non apud omnes repperit, quippe multoties jam à Ducibus delusos, sed meruerat is fidem, quam minimè profectò fefellit. Quippe Rex, jam dudum quidem afflicto exercitui succurrere molitus, postquam remoras, quæ properantem hactenus retinuerant, eluctatus erat, festinatis tandem, quantum poterat, itineribus hoc ipso tempore, quintâ nempe post cæptam Zbarasij obsidionem hebdomadâ, Zborovium (oppidum Russicum est) venerat. Haud eo tamen exercitu instructus, qui communi

Rex in subsidium venit obsessis.

muni modo rem metientium judicio, adeò immensæ hostiũ multitudini, non dicam perrumpendæ, sed utcunq; sustinendæ videretur par futurus. Erant quindecim circiter stipendiariorum millia, quibus quinq; ferè alia Proceres, Regi & Reipubl: de suo militaturi addiderant. Nam cætera Nobilitas, contra Regis mentem, seriori edictione evocata, tardiùs accesserat. Adeò ut propiores tantùm aliquot Palatinatus venerint in hanc arenam. Ubi de adventu Regis intellexerat Chmelnicius & Chanus, partiti exercitum sunt, & mox, relictis ad Zbarasium ducentis propè millibus Cosacorum Russicæq; plebis, Tartarorum verò millibus quadraginta; cum reliquo milite adversus Regem venientem junctim ivêre. Ducebat Chanus sexaginta amplius

Regi obviam tendit hostis.

 plius

plius millia Tartarorum; octoginta plus minus millia Cosacorum Chmelnicius. Et ambobus adeò bellè seu astutia sua, seu fortuna ancillata est, ut propè â castris Regijs inobservati constiterint. Adeò nihil de ijs missi speculatores subolfacere aut referre quivêre: Seu quod minimè quicquam de hoste tam propinquo suspicati, remiserant industriam, seu, quod vero similius, quia hanc ipsam, quantumcunq; sedulam, obviorum agrestium malefidæ narrationes fefellêre. Isti enim, Rutheni omnes, & Cosacis, si non alijs, saltem religionis autoramentis obnoxij, Polonis, quà possent, os sublinere non negligebant. His quidem conscijs & adjutantibus Zborovium oppidum clam ingressus Chmelnicius exercitum Regium in propinquo stantem lustrasse
& exin

& exin consilia temperasse sua fertur. Quicquid sit, cum multis milliaribus abesse crederetur hostis, improvisus adstitit castris. Commodùm quoq; illi in latebram quercetum obtigerat, ê quo, inexspectato impetu, procellæ cujusdam instar, effundebatur. Etiam nebula *Nebula.* illum juvit, quæ post serenissimam auroram coorta, diu veluti diem auferebat, & deniq; in molestissimam pluviam solvebatur. Quâ adeò viæ, jam ante soli illius genio, & tum præter solitum etiam cænosæ, magis ita permaduêre. Inprimis vero limosus altoq; cæno tenax agger, & pontes præterea duo difficiliorem exercitui ac præcipuè impedimentis transitum faciebant. Inter has angustias, ubi pars exercitûs cum apparatu militari aggeres trajecisset, pars citra adhuc consi-

 steret,

ſteret, caſtraq; adeò nulla dum formata eſſent, hoſtis, accepto ab oppidanis perduellibus, æris, quaſi ad rem ſacram pulſati, ſigno, ė latebris ſuis exſultans, in noſtros nihil tale metuentes, & in eundem demum campum ex illâ uligine evadere laborantes, irruit. Primò autem in quosdam Regiorum currus incidit, quos neſcio quis error à viâ rectâ & à reliquo adeò exercitu abduxerat. Quibus præviæ cohortes quędam ſe tueri contra prævalidam multitudinem haud potuêre: curribus tamen ab alio properè allapſo milite ſubventum eſt. Mox à tergo Regios laceſſere cæpit Tartarus, aquarum alveum, quem perfidi agreſtes, aggeribus infra dirutis, vadoſum reddiderant, ſubitò transgreſſus. Hìc primum ejus impetum Premislienſis Nobili-

Tumultuariæ irruptiones.

bilitas & Dominici Zaslaviæ Ostrogiæq; Ducis equestres copiæ, ducente Coricio, excepêre: paulò enim lentiùs reliquos insecutę erant. Ac aliquandiu equidem magnæ illi numero longè prævalentium moli obnisi Premislienses, plurimos suorū, at ijdem impares deniq; ,etiam impedimenta sua amiserunt. Coricio Castellanus Sendomiriensis Stanisla⁹ Wituskj, & Leo Casimirus Sapieha Lithvaniæ Procancellarius subvenêre; tam feliciter, ut tum quidem pedem referre cogeretur hostis. Sed mox idem reversus, majore impetu in Sapiehæ Procancellarij copias incubuit. Quę septem turmarum cum essent, (nam reliquas suo quidem ære autoratas, non hîc secum, sed aliâ aciei parte locatas habebat) sex horis integris, conflictu triplice, contra hostem se tu-

ſe tutatæ, tandem plurimis cæſis (inter quos, ſed primo mox congreſſu Felicianus Tyskevicius pulcherrimè pugnans ceciderat) ſuccubiturę videbanrur: niſi Caſtellanus Sendomirienſis & Baldvin⁹ Oſſolinſcius Stobnicenſis Prefectus in ſe hoſtem avertiſſent: non ſine ingente pugnantium utrinq; clade: Regiorum tamen vel ideò majore, quòd alter Ductorum Oſſolinſcius egregium familię ſuę decus ſangvinem vitamq; illic profudit. Non procul inde in Nobilitate, quę è Palatinatu Ruſſię aderat, & mox alibi circa currus multam ſtragem, etſi non impunè, edidêre Scythę: adeò feroces, ut in ipſa ferè caſtra impetu inveherentur. A quibus dum arcere illum juxta cum alijs connititur Georgius Rzeczicius Pręfectus Urzędovienſis, inſignis Pa-

Patriæ civis, Scythico acinace truncatus occubuit.

Dum hæc in aversâ parte castrorum aut ad latera aguntur, majori interim mole rebelles, Tartaris comitati, in Regem ivêre. Qui subitò aciem quoq; suã contra instruxerat, ita ut Georgius Ossolinscius Magnus Regni Cancellarius duceret dextrum latus, in quo Aulicæ Regis, Stanislai Potocij Palatini Podoliæ, senis hoc omni in Cosacos bello de Republ: optimè meriti, Palatinatûs Belzensis, tum & Dönhofij prę-fecti Sokalensis, aliorumq; cohortes ac turmę equestres erant. Alam verò sinistrã præcipuè Georg: Lubomierscius Pręfectus Cracoviensis & Dux Corecius regebant, cui Puzovius honorariarum aliquot cohortium ductor, alijq; Tribuni, cum cohortibus quiq; suis, adjuncti. Me-

diȩ aciei robur in Rege inprimis & pedestri milite consistebat. Cui post Regem semper præsentem, & quȩ usus posceret, jubentem Hubaldus germanicas aliquot legiones & Volfius Prætoriam ducens, præerant. Huc itidem accesserant subsidiariæ cohortes: sexcenti inprimis pedites, quos Sapieha Lithvaniæ Procancellarius suo ære in Reipubl: usum conduxerat, & eodem porrò, dum res posceret, alebat. Ac primum quidem Tartari vario excursu atq; expansis latè alis, quasi adversam tantum aciem specularentur, suggressi, mox confertissimis agminibus dextro se lateri, sed irrito conatu injecêre. Cumq; inde, ut levis ea gens est, circumacti â pedestri insuper acie densissimo pilarum nimbo excepti essent, hâc dein summo studio evitatâ, gravius

Conflict9 ad Zborowiam.

vius mox in ſiniſtrum latus Regiorum incubuerunt. Ubi Dux Corecenſis, in primâ ſtatione poſitus, omni equidem fortis viri officio ſtrenuè defunct⁹, multitudine tamen obrut⁹ ægrè exitium evaſit, equo, quo vehebatur, adeò graviter ſauciato, ut tantùm non procumberet, antequam vectorem ad ſuos pertuliſſet. Et Puzovius tramiſſâ per utramq; genam ſagittâ ſaucius, ipsâq; eâ, quâ acceperat, parte telum ferens, ad Regem advolat, opem laborantibus ſuis poſcens. Tum verò Rex faſtigij ſui propè oblitus, & vitæ ferè prodigus, ad primos ordines procurrit, & quà gladio, quà voce ſuos in hoſtem impellit, patriæ amorem, majorum decora ingeminans, & ſe ſimul ad omnis fortunæ, atq; etiam mortis conſortium animosè offerens. Ad eum

modum virtute Regiâ in hostem reducti suppetijsq; etiam firmati, ambiguo aliquandiu marte, mox deinde iterū iniquo certârunt. Denuò itaq; Rex accurrere, cedentibus manum injicere, Ductorum absentiam querentibus, se Ducem offerre. Et jam ibat in densissimam prȩlij tempestatem contemptor sui Princeps; ægerrimè demum à suis, præcipuè Casimiro Tyskevicio Pocillatore Lithvaniȩ, qui capite ab isto omnem belli hujus fortunam dependere submonebant, retentus. Auctus est omnibus, exemplo tanti Regis, animus, ut fortius pugnarent, alijs ut impetum hostilem, quantumvis acerrimum, loco suo non moti exciperent. Eodem accurante submissa laborantibus auxilia, ut quà labascere cȩpisset acies, restauraretur; & vis hostilis retuso impetûs

tûs ſui quaſi aculeo tandem frigeſceret. Perruperant alicubi equitatum Scythę, cedentiq; illi inſtabant ferociter: ſed â turmâ Regiorum equitum, tum â majoribus machinis, duabus deniq; ſclopetariorum cohortibus, quas tum Giza, ex præcipuis Prætorię legionis Centurionibus unus ducebat, duriter accepti remisêre animos: ſic ut deniq; nullum ſummo conatu dignum pretium ferentes, & victis quàm victoribus ſimiliores campò tunc excederent.

Diem tam atrocem nox excepit; magis ab hoſte, quàm à belli meditationibus libera. Nam quod in futurum diem ſimilis pugnandi neceſſitas impendère videbatur; ſingula, Regio juſſu, prout res exigeret, ſolicitè ordinabantur. Dum autem ſuper ſummâ rei cum Proceribus delıberat Rex,

id animadvertentes alij quidam & quæ ignorarent, in pejus rapientes, ſuſpicari cæpêre de fugâ conſilium iniri. Ac confeſtim unius vel alterius ſequiore judicio ſparſus in plures rumor eſt, Regem aut abijſſe, aut abiturum, cumq; eo præcipuos Procerum, veritòs ſcilicet obſidionem, cujus inſtet periculum. Jamq; parùm aberat, quin ſimilis Pilavecianæ conſternatio occuparet militem. Id ubi Rex, qui ad reficiendum corpus interim paululùm ſeceſſerat, intellexiſſet, abruptâ illicò quiete, intempeſtâ nocte, prælucentibus funalibus, caſtra equo conſcenſo obijt: præſentem ſe obvijs oſtendens memoransq;; neq; fugiendi, ſed pugnandi ſibi animum, & boni ſucceſsûs amplam ſpem adeſſe ingeminans. Mox & legum militarium acies in eos, quos pri-

prima trepidatio abduxerat, stricta est. Cæterùm inter cónsilia ante habita, id plerisq; & inprimis Magno Cancellario placuit, ut ratio ineatur, quomodo abstrahi à Cosacis Tartari possent. *Levem eam gentem, & nullâ injuriâ à Polonis nunc læsam, si antiqua ijs beneficia ostententur, non difficulter forsan à rusticæ & Dominis suis perfidæ turbæ societate discessuram.* Ac sine morâ missus ex captivis Scythis unus cum literis, quarum hęc erat sententia: *Memorem haud dubiè esse Chanum beneficiorum, quæ â Vladislao Rege nuper defuncto acceperit. Cùm captus in Poloniâ olim, non benignè tantum habitus, sed tandem etiam libertate donatus, Regiæ gratiæ imperium, cui nunc præsit, debeat. Eo magis mirum, tantorum ipsum meritorum conscium, rebellibus Poloniæ servis arma sociasse. Sed minimè illi iniquam hanc conspirationem emolumento fore. Nec enim Dei favorem conatibus ejusmodi adfuturum. Interim visum fuisse Regi, fratris sui beneficia in mentem revocare immemori, & amicitiam, si Regium fœdus, quàm servile malit, offerre.* Posterò die una cum luce eędem Scytharum copię, & alibi Cosacorum universus exercitus

Tartarü à Cosacis abstrahere mititur Rex.

com-

Pugnatur iterum. comparuêre. Et horum quidem vis prima in oppidum ipſum converſa eſt; aliâ parte Tartari impedimentis manum injecerant. Sed Coſacos quadringenti primũ deſultorii equites per horas aliquot,& deinde in auxilium ſubmiſſi alij, ductoribus prævijs, non repulêre tantum, ſed & longè extra oppidum proſecuti ſunt. Pariter & Tartaris abigendis lixę, qui curribus adeſſe aſveti; nunc arma corripuerant, ſuffecêre. Sed poſteà hoſtis, diviſo trifariam exercitu Caſtra ipſa Regis oppugnare aggreſſus eſt, occupato inprimis, quod caſtris Regijs imminebat, Templo Ruthenico. Vnde his plurimùm noxæ inferebat: amotisq; alicubi per tormentaria fulmina propugnatoribus, in caſtra ipſa jam nitebatur. Repertus eſt unus, qui in vallum

vallum castrorum eluctatus, hostile in eo signum attollere auderet, temeritatis tamen suæ mox præmium, lethali globi ictu, adeptus. Concursu hinc porrò Regiorum facto majore, adeò acriter propulsatus est hostis, ut non tantùm oppugnationem, sed & pugnam desereret. Et insecuta illum Castrensis famulitij turba multa millia istic occidit. Nec minor aliorum, ejusdem sortis, cum in oppidum procurrissent, virtus eluxit, quibus cum porrò Lisecius, de Societate Iesu presbyter tũ Martios pro patriâ labores haud refugiens, extra oppidũ progress⁹ mox nobilis & hosti multùm funestæ pugnæ victoriæq; Dux atq; autor existit: sed cui tamen ipse novem saucius vulneribus immortuus est. Cum pari felicitate etiam alibi rem egisset gregaria ista

Castrensis famulitij turba; propè sedit consilium, equis inter illos distributis, autoratæ militiæ eos adjungere, & sic, aucto exercitu, justi prælij fortunam experiri. Sed alijs,quibus cauta magis cum securitate, quàm felicia cum periculo consilia placerent, haud tutum videbatur, exercitum, uti animosum quidem, ita magnitudine hostili minimè comparandum, dare in casum. Facilè enim fieri posse, ut & ipse hic, qui alteri Zbarasiano liberando venisset, semel campum minus felicem expertus, à tam immensâ multitudine pariter circumsideretur. Sed effecit cælestis providentia, ne ullo jam prælio vel excursu esset opus. Etenim Chanus proclivem sibi ante expugnationem Regiorum pollicitus, ubi tanto sangvine sibi rem constare, & jam â pericu-

lis

lis ipsis fidentiores Polonos in hostem subinde erumpere, magnasq; dare strages vidisset: ad literas Regias co- miter & cum multâ benevolentiæ significatione respondendum sibi duxit: *Fateri se, ajebat, Regiæ in se Domûs beneficia: & si maturè à Rege recens inaugurato foret compellatus, ejus sanè benevolentiam, quàm rem Cosacorum potiorem sibi futuram fuisse. At silentio se ac incuriâ tramissum, imò vix hominum numero habitum esse hactenus, cùm jam satis appareat, suæ quoq; amicitiæ aliquem usum esse. Cæterum venisse se hyemandi quidem animo in has terras, quia tamen ineundæ cum Rege præsente amicitiæ occasio offeratur, ei se non defuturum. Ac si sibi ex vetere fœderum formula à Polonis satisfiat, positurum se arma, atq; ab ijsdem ut Cosaci etiam discedant, effecturum. Mitteret Rex Cancellarium suum & locum colloquio deputaret, eò suum quoq; Vezirum firmandi fœderis causâ venturum.* Aderat simul à Chmelnicio epistola, modesta admodum & ut resipiscentiæ index, sic hominis in Regem fidem & obsequium inposterùm largiter promitttens.

Chanus ad pacem inclinat.

Respondit Chano Rex, adfuturum, quemadmodum posceretur, Cancellarium.

rium. Sed venire occupavit Vezirus Crimēſis, ad quem cum medio inter utraq; caſtra loco proceſſiſſet Cancellarius, ſalutatione præmiſsâ, Tartarus Domini ſui nomine petijt, *ut ſtipendium militare, antiquitus à Polonâ Republ: Chano in præmium operæ, quam dare Reipubl: teneantur, dari ſolitum, ſed à Vladislao Rege denegatum, perſolvatur. Vt porrò Zaporoviorum poſtulatis ſatisfiat: & ut turmis Tartaricis domum nunc reverſuris, quà vellent, excurrendi & ſic expeditionis hujus, fuſiq; ſangvinis ſuorum fructum quærendi poteſtas ſit.* Cum ampliandum ſuper his poſtulatis & Regem conſulendum diceret Oſſolinius, digreſſus uterq; ad ſuos eſt: Vezirus verò & Coſacis & Tartaris edicendum curavit, ut ab omni hoſtili opere ceſſaretur. Non ubiq; obtemperatum eſt; & ubi obtemperabatur, nihilominus Regij advigilabant curâ intentisſimâ, ne quà ſibi, ſpecie amicitiæ, à Barbaris illis imponeretur. Poſtero die (erat autem deci-

decima ſeptima Auguſti) prodiêre iterum in campum transactionis patratores, terni ex parte Polonorum, terni ex alterâ. Illi erant: Palatinus Kioviensis Kiſielus, Georgius Oſſolinius Cancellarius, & Leo Caſimirus Sapieha M. D. Lith: Procancellarius. Hi: Vezirus, Sieferkazius, Sulimazius Aga. Quibus deinde Chmelnicius quoq; accesſit, amniſtiam factorum petens, & ut Coſacorum, tum & Religionis Græcæ libertati conſulatur. Cùm aliquandiu inter ſe partes diſceptaſſent, tandem intra vigeſimam quartam, â primo compoſitionis hujus initio, horam, in hæc capita conventum eſt:

Conditiones pacis Zborovianæ.

Ab hoc tempore inter Regem Ioannem Caſimirum ejusq; Succeſſores Reges Poloniæ, & Islan Gierejum Chanum Tartarorum, ejusq; familiam Gierejam amicitia & fraternitas in perpetuum eſto.

Rex Poloniæ ex liberalitate ordinarium ſtipendium Chano Tartarorum retentum hactenus pendito, & inpoſterum, ubi id per Legatos Cameneciam miſſos petet, dato.

Chanus Tartarorum vicissim adesse Regi, quandocunq; hic jusserit, cum omnibus copijs suis contra quemvis hostem tenetor.

Nulli Tartaro hostili animo fines Regni ingredi aut prædas agere fas esto: & Chanus ab omni invasione Tartaricâ indemnes Poloniæ ditiones præstato.

Ab obsidione Castrorum Zbarasiensium confestim & Tartari & Cosaci discedunto; & exercitum illum, quocunq; Rex jusserit, transeuntem ne infestanto.

Tartarus omnes exercitus & quicquid Turcarum Rumeliensium adest, sine morâ ex ditionibus Regni educito.

Rex Poloniæ in gratiam Chani, Chmelnicium & universum exercitum Cosacorum Zaporoviorum, veniam facinorum suorum precantem, â crimine absolvito: & fidem suam jurejurando Regi & Reipubl: coram Senatoribus obstringentem in gratiam recipito: eundem deniq; exercitum numero, libertate, more antiquo componi curato.

Stabilitâ ita pace jussus est Chmelnicius sacramento coram Senatoribus se Reipubl: obligare, & porrò mittere ad Regem nuncios, qui exercitûs totius nomine veniam orarent. Quod cùm factum esset, conditionibus etiam, quas impetrarant Cosaci, Rex subscripsit. Deniq; Chmelnicius ipse in tentorium Regis perductus, provoluto in terram

&ad

& ad ipſosmet pedes Regios corpore, lachrymans patratorum veniam oravit; multis verbis conteſtatus, maluiſſe ſe *egregiæ Regi Regnoq́ præſtitæ operæ conſcium, quàm tanto ſangvine effuſo erubeſcentem venire in conſpectum Regiæ Majeſtatis. Sed quia aliter fatis viſum, jam clementiam, quam meritis ſuis minimè deberi fateatur, ſe ſupplicem & facinorum ſuorum pœnitentem precari.* Reſponſum ei à Lithvaniæ Procancellario: *Regem pœnitentiam ſubditorum ſuorum quàm pœnam malle. Quæ hactenus pecaſſet Chmelnicius, remittere: ſed eâ lege, ut conſtante impoſterum fide, & promptâ devotaq́ patriæ decori virtute culpam admiſſam compenſet.*

Juſſus deinde Coſacorum exercitum reducere, paruit ſine morâ. Nam & huic, qui ad Zborovum pugnaverat, abire confeſtim, & ut alter exercitus à Zbaraſio obſeſſo diſcederet, mandavit.

Chanus etiam, uti ante jam, datis acceptisq́; viciſſim à Rege amicitiæ pignoribus, turmas ab excurſibus revoca-

vocaverat, ita nunc exercitum universum reduxit. Postridie tandem Rex quoq; castra movit, nonnisi tamen Glinianum usq; tùm progressus. Unde nuncio demum de liberatis obsidione Zbarasianis accepto, Leopolin vergente Augusto perrexit, ad solvenda Deo Opt. Max. gratiarum solennia: Cujus singularem scilicet gratiam in servato duplice exercitu, Regniq; adeo assertâ salute esset expertus. Etenim quo in discrimine fuerint castra Regia, satis jam ex memoratis patet. Sed profectò Zbarasiani etiam ad extrema redacti, non jam spe prope ullâ salutis, sed solo potius desperationis ardore se hucusq; sustentaverant. Jam etiam cives oppidanos eò tædij mora & fames adduxerat, ut oppidum incendere, aut hosti prodere cogitarent.

Zbarasianorum angustiæ.

rent. Cum id per vigilantiam Polonorum non possent, saltem ut ex urbe dimitterentur, anxiè orarunt. Et hoc maribus negatum, fœminis verò cum liberis egrediundi potestas facta est: sed ita, ut haud quicquam secum rerum suarum efferrent. Et nihil equidem ab egressuris tam scitè occuli potuit, ut manus militum, quaternis stationibus singulas excutientium, effugeret. Atq; ubi oppido excesserant, pertingere ad Cosacos, apud quos, ut sangvinem suum, meliore se loco fore speraverant, non potuêre. Nam â procurrentibus Tartaris omne id agmen, cui & lixæ aliquot profugi se adjunxerant, abreptum est. Paulo post hæc (XXI. Augusti) Cosaci, Zborovianæ compositionis conscij, inclamare cæperunt obsessos, pacem initam *De liberatione nuncij.*

K nun-

culo defuncta capita excipientem. Ibidem aliis pariter pro benè navatâ operâ gratiæ actæ sunt. Inprimis etiam Haliciensis terrę Nobilitati, quod ea ductore Ioanne Theodorico Potocio finium ejus terræ arbitro, seu Succamerario, fortiter se & provinciam suam contra Scytharum incursus defendisset.

Verùm provehebat tum fortunam Polonię singularis cœli favor; & eodem tempore multis bonis successibus prętcritorum malorū acerbitatem solabatur. Nam non tantum duos Polonię exercit⁹; ê tam instante discrimine, quasi manu arreptâ, exemit: sed paulo ante Lithvaniam etiam, insigni ac in omne ævum memorabili victoriâ beârat. Infuderat se ab initio statim in eam quoq; provinciam ista Russicæ rebellionis pestis; tanto proniore illapsu, quod incolę hujus *Res Lithvanicæ per hoc bellum.*

 ter-

haud esse, ad extremum pecuniâ se eximere. Abiret Chmelnicius, prout teneatur pactis. Tartari, si ita lubeat ipsis, manerent, certi, nullo se hinc obulo abituros propensiores. Tandem à Rege Minor, vetus belli Tribunus, in castra venit, epistolā libertatis nunciam à Rege & Magno Cancellario ad Firlejū ferens, & hunc ipsum Palatini Sendomiriensis titulo salutans. Hunc enim senatorium locū non ambienti sed merentissimo bellatori Rex interim tribuerat, vacuum scilicet post Dominicū Zaslaviæ Ducem, qui in locum defuncti Stanislai Lubomierscij Palatini Cracoviensis, ingentis in Republ: Viri successerat. Etiam cæterorum nonnullis aucti sunt ex publicis bonis proventûs, Visnovecio Duci præfectura Przemisliensis, Nessevensis Ostrorogio, Lanskoronscio præ-

provinciæ cura Janusſio Radzivillio S. Rom: Imperij Principi, Samogitiæ Generali Præfecto incubuit, eo quod Dux Câmpeſtris hujus Ducatûs eſſet, & ſummum belli regimen, invalido altero ſupremo Duce Kiszkâ, avunculo ipſius, ſolus adminiſtraret.

Verùm huic lentiùs ex publico ſuppeditabantur, quæ ad delectus faciendos requirerentur. Unde gliſcentibus circa Pripetum & Berezynam tumultibus maturè & validâ ſatis manu obviari non potuit, poſteaq; cum Ducem Electio novi Regis & Matthiæ Lubienſcij Archiepiſcopi Gneſnenſis ſolicita invitatio Varſaviam vocaſſet, abuſa erat abſentiâ ejus aliquot in locis rebellio. Sluckum tamen Boguslai Radzivillij, (qui S. R Imperij Princeps & M. D. Lithv: ſtabulo Præfect⁹, Campiductor;

ctori patruelis frater est) hereditariam civitatem, datus â Principe Gubernator Joannes Sosnowski Dapifer Vilnensis egregiâ virtute & prudentiâ defendit: & Czerekoviç, ab Horscio alijsq; qui ad eum concurrerant ê vicino, mille quingentorum hominum cladem accepit hostis. Hujus deniq; posteà vim Bichovia acriter oppugnata, feliciter propulsavit. Pinscum frequentem & copiosam Urbem proditione civiũ abreptam, Gregorius Mirscius excubijs Castrorum Lithvanicorum prefectus, Vir fortis, alacri virtute Alexandri Komorovij, Samuelis Corvini Gosiewij, Pauli Nievarovij, Luce Jelscij & plurium aliorum adjutus; Maximo Hladkio, non postremo rebellium copiarum Ductore ceso, occupavit; & ut arcem rebellium precipuam, atq; ut simul

ſimul alijs punitæ perfidiæ oſtentui eſſet, flammis ferroq; diripuit.

Redeuntem Varſaviâ Radzivillium Principem morbus Breſtię paulùm attinuit. Attamen is, non expectato, dũ percuraretur valetudo, contempto etiam hyberno, quod ęgris aut convaleſcentibus grave eſſe ſolet, frigore, verſus Boryſthenem duxit. Ubi, dedentibus ſe ſponte & ad ſolam venientis famam, oppidis Turoviâ, Grodeco; primum impetum in Mozyrum vertit. Quod cum à rebellibus, fruſtrà per Pavlovicium & poſteà Mirſcium ad pænitentiam invitatis, magnâ obſtinatione defenderetur; multorum dierum oppugnatione, in quâ Ganſkovius, Legionis Radſivillianæ Vicetribunus, primus cum ſuis vallum obtinuit, hoſti fuit extortum. Inq; eo Mi- *Mozyrũ expugnatur.*

chnenko, rebellium Ductor, manu carnificis obtruncatus, caputq; ejus, in terrorem cæteris, ex arcis turri suspensum est. Inde versùs Bobroiscum, oppidum ad Berezinam situm promota arma. Ibi Ladislaus Vollovicius Notarius Campestris deprehensâs aliquas hostis copias circumsederat. Cui in auxilium mox missus Vincentius Gosievius Tribunus & Matthias Fronckevicius hastatorum Ducis Boguslai Radzivillij Vice-Tribunus arctius circumclusêrunt obsessos. Tandem & ipse militiæ Dux Radzivillius cum cætero exercitu supervenit. Oppidani territi misśis deprecatoribus clementiam Principis invocant, Et is vim Martiam famâ lenitatis temperare cupiens, ignovit quidem supplicibus, sed eâ lege, ut habitatores singuli mænibus suis egres-

Bobroiscum dedit se.

egressi, arma & omnes eos, qui hic Duces rebellionis, vel usquam alibi Cosacis socij fuissent, dederent. Ac horum aliqui conscensâ ligneâ turri, mortem, quam à Victore Duce metuebant, subjectis turri flammis occuparunt. Ductor tamen eorum Poddubitius, cum flammam perferre non posset, præcipiti in subjectas aquas saltu vitam conservare quæsivit. Verùm & sic in formidatas Victoris manus delatus, supplicium unà cum alijs subijt.

Successit inde hyems, quæ Regno tota paciscendis & ægrè demum patratis cum Chmelnicio inducijs, Radzivillio autem Duci morbo, militi hibernis pauperioribus miseriusculè extracta est. Eâ elapsâ, uti Polonis, sic pariter Lithvanis intentata denuò arma sunt; missusq; fuit à Chmelnicio in Lithvani-

Bellum post inducias redintegratur.

vaniam Elias Holota, acer militiæ Tribunus, nunc decem millium Ductor; ſed quibus ex plebe agreſtium magna agmina mox acceſſura credebantur. Is primùm eam Lithvani exercitûs partem, quæ Zahalij ad Pripetum ſub regimine Volovicij hiemabat, aggredi ſtatuit. Et quod inobſervatus venerat, propè ſuffuratus fuit Victoriam: niſi Falencio Tribuno, qui Volovicij ægri & abſentis vices adminiſtrabat, Vincentij Goſievij Tribuni velites, & Joannis Donavaij peditatus properam ſtrenuamq; opem tuliſſent. Unde con-

Holota cæditur. versâ fortuna Holota ille in fugam & uligines impulſus, moxq; â perſequentibus Radzivillianis exercitu & ſimul vitâ exutus eſt. Ei poſtea Stephanus Po-

Podobailo ſuccedit. dobaylo à Chmelnicio fuit ſubrogatus. Cujus juſſu is Boryſthenis & Zulæ con-

fluen-

fluentium ripas inſedit, ſtructisq́ operibus munivit: Lojovum autem oppidum ad Boryſthenem ſitum, ne Lithvano Duci ſuffugium aut adjumentum præberet, unâ cum arce flammis ſubjecit. Adverſus hunc Vincentius Goſievius Dapifer Lithvaniæ peditatum Boryſthene ſecundo devehere juſſus, primus omnium, nec ſine acri certamine, ſtationem occupavit, hoſti plurimùm mox offecturam. Interim alius quoq́ à Chmelnicio Ductor & cum eo triginta plus minus millia hominum Lithvaniam intraverant. Ductor erat Crziczevius gente Polonus, nec ignobili ſtirpe ortus. Is captum antehac à Polonis Chmelnicium fide pro ipſo interpoſitâ è vinculis liberaverat. Poſtea ipſe ad Corſunum, unà cum Ducib⁹ alijsq́ commilitibus captus animum in *Crziczevius ſubvenit.*

hoſte repperit beneficij memorem. Sine mora enim & pretio, libertati redditus à Chmelnicio eſt, ſed ita ut tum humanitatis, tum fortunæ Chmelnicianæ lenocinio inductus, alijs rurſum vinculis ſe ultrò homini injungeret. Militiæ enim ejus innexus, & mox vaſti exercitûs ductor eſſe juſſus eſt. Cum quo Lithvaniam ingreſſus, trajecto Pripeto, Rzeczyczam opportuni ſitûs oppidum primo aggreſſurus impetu videbatur. Sed is non oppidum, quod ex proditoribus ſatis præſidio validum cognoverat, verùm caſtra Radzivillii adoriri ſtatuerat, quæ dimisſis tum à principe in diverſa legionibus aliquot; infirmiora credebat: nequicquam id ejus conſilium improbantibus, qui ipſi aderant, peritioribus Tribunis, ut poſtea ex captivis intellectum eſt. Et ini-

initio quidem tam bellè rem, rusticis adiutantibus, administravit, ut non longè à castris Lithvanicis pede inoffenso constiterit, evitatis mirâ felicitate iis, quos hinc speculatum Dux præmiserat. Qui erant Samuel Comorovius hastatorum equitum præfectus & Adamus Pavlovicius, singuli mille hominum manum ducentes. Postridie hostis improvisâ celeritate advolvebatur castris: in quibus, quanquam de tam propinquo hoste non constiterat, omnia tamen, ex primâ venientis Crziczevij famâ, ad pugnam stabant parata. Primus succedenti hosti obiecit se Lucas Chodorkovius prætoriam velitum turmam ducens; quem quadringenti pedites, Podleckio & Juskievicio ductoribus, subeuntibus Cosacis crebrâ globorū grandine infesti juvê-

Castra Radzi-villiana invadit Crziczevius.

juvêre. Interim equitatus reliquus ad pugnam se rectius composuerat; ex quâ Dapifer Gasievius & Paulus Niewarovius cum hastatorum turmis eâ vi procurrêre in hostilem aciem, ut sinistra ejus ala profligata sylvam mox respiceret. In quam tamen recepta pugnare non destitit, sed ab equestri prælio ad sclopos conversa multos equis insequentes stravit, plurimos verò etiam ex Ductoribus sauciavit. Urgentibus nihilominus Radzivillianis ala universa in penitiores porrò sylvas dispersa fugataq;, aciei suæ posteà usum, Radzivillianæ damnum afferre non potuit. Sed tres equestres turmas, cum longè â castris ardor dimicandi abstulisset, eas Cosaci alij, alæ sinistræ jacturam ulturi circumvenire connisi sunt. Et voto potiti erant, nisi fortuna

tuna vel potius benigna Dei cura inſperatum auxilium ſubmiſiſſet. Dum enim pauci iſti cum tam multis luctantur, en opportunè Comorovius ille, quem antè exploratum & carpendis antecurſoribus miſerat Radzivillius, advolat, ipſo armorum ſtrepitu admonitus de hoſte, in quo vincendo ſuas quoq; habere partes vehementer optabat. Et quamvis nō adeò numero validâ manu (mille enim hominum erat) inſtructus, ſuæ tamen poſt Deum ſuorumq; virtuti fiſus, tum verò, per ſummum Patriæ & laudis amorem, nihil vel de periculo ſuo vel hoſtium numero ſolicitus, à tergo hoſtem invadit, & tum vi illatâ ſubitâ, tum qui vim ſuperabat, terrore percellit. Et inſidias, qui dextrum cornu tuebatur, ſuſpicatus Coſacus, veritusq; ne itidem plures ingruerent,

rent, maturè ſe in proximas ſylvas recepit: nec ſolitis illarum ſuffugijs contentus, vallo etiam raptim acto ſe circumduxit. Lævum cornu cæterorum fugâ deſolatum, & Radzivillianorum tantò jam graviore impetu impulſum diremptumq́; non jam pugnæ, ſed cædis materia fuit victoribus. Ita campo quidem tum ſubmotus hoſtis, niſi quà cæſi vel ſaucij eum repleverant. Paulo poſt tamen, eadem, quæ refugerat, multitudo ſylvarum & paludum opportunis ſibi latebris uſa, plurimum damni ſcloporum ictibus intulit Radzivillianis: propè etiam Vincentium Goſievium Palatinidem Smolenſcenſem præclarum genere & virtute virum abſtulerat. Nam & equus ſub ipſo procubuit ſaucius, & in pectus viri globus inciderat, ſolo loricæ tegumento

mento repulſus. Sed tum, equeſtribus turmis extra iactum ſcloporum nonnihil ſubductis, Noldij Curlandi peditatus ſubſeſſores iſtos æquo armorum genere aggredi, atq; in aperta camporum propellere juſſus eſt. Quod cum egregiè ille feciſſet, equitum mox denuò facto concurſu, quicquid iſtic hoſtium erat, circumventum deletumq; eſt. Inter hæc Podobailo alius Coſacorum Ductor duodecim millium peditatum navigijs impoſitum ad citeriorem Boryſthenis ripam trajiciebat, Krziczevio opitulaturus. Et ſi maturo adventu integras Krziczevij reppeteriſſet, longè difficilius profecto negotiũ Radzivillio Duci reddidiſſet. Sed quia diviſim iſti in campum venêre, factum eſt Dei favore, ut dum ſinguli pugnarent, univerſi vincerentur. Nam &

hunc Podobailonem, cum is jam majori parti ſuorum in citeriore ripâ expoſitæ munitionem opere ſubito circumjeciſſet, miſſus à Principe Ganskofius Vicetribunus, cui Kaſperſcius, Przypkovius & plures alij ordinum Ductores, cum cohortibus ſuis adjuncti ſunt; ſed deniq; & ipſe cum turmis equeſtribus accurrens Dux ita invaſit, ut hinc quidem multi Ductorum ſauciarentur, ſed hoſtis, iſtâ oppugnatorum virtute ſuperatus, in flumen proturbaretur: ita ut nantiũ capita omnem penè aquæ conſpectum eriperent: &, cum ſtantes in ripâ ſclopetarij, quaſi per luſum, deſtinatis ictibus natantes figerent, ex quatuor millibus & quingentis vix trecenti evasêre.

Nondum finis erat laborum. Reſtabat adhuc, quod ſuperari oportuit;

tuit; ut plena esset victoria. Etenim Carrago hostilis cum peditatu & impedimentis supererat, ibatq; ad Krziczevium. His obviam, ex copiis Mirscij Excubiarum præfecti, missus inter alios Reinholdus à Tisenhausen, curruum illam compagem peditatu suo, auxiliantibus Noldio & Vechmanno, disjecit, machinisq; quatuor potitus est. Et frustrà in subsidium ê sylvis eruperat Krziczevius. Namq; lætus extra latebras & in æquo hunc videre Radzivillius rectâ mox acie in illum ivit. Primò omnium turma hastatorum immissa, cum rem fortiter ageret, & mox sequerentur alij, brevi tempore motus loco hostis & in sylvam rejectus est. In cujus ille intimas latebras profugiens, concædibus, cadaveribus, alijsq; ejusmodi, quæ sors de-

derat, objectamentis, festinatissimo labore se circumsepsit. Istic non à peditatu tantum, quem commodè tum Joannes Ottenhauzenius Vicetribunus ex alterâ parte amnis huc transportaverat, sed ab equitibus etiam, pedestres labores singulari quodam ardore capessentibus, oppugnatus, multos Radzivillianorum sauciavit stravitq; , atq; inter eos Christophorum Cotovium, virum præclarum militiæ. Sed nocte ingruente, cum relictis ad excubias agendas copijs, reliquum exercitum ex illis nemorum vepriumq; angustijs Dux cautissimus reduxisset, hostis suâmet sponte, & inprimis â speculatoribus oppugnationem denuò parari nunciantibus, territus, summâ trepidatione in fugam abiit, omnibus quæ morari posse viderentur, relictis vel abiectis.

Ductor

Ductor ipse Krziczevius vulneribus invalidus ac aliquandiu suorum manibus gestatus, cum dein periculum vel metus augesceret, desertus, in manus Radzivillianorum, semi animis devenit; & ab his in castra curru devectus, ibi infelicem animam exhalavit. Nihilominus resurrecturi denuò belli minæ erant, & ad Babicas sexaginta millia Cosacorum trajicere Pripetum ferebantur: adversusq; eum iamituriebat exercitus. Sed Zborovianâ compositione & hostiles Cosacorum copię revocatæ, & Radzivillio victori, militiq; universo ad respirandum quies data est.

Ad hunc modum victis alibi, alibi fortissimè propulsatis hostibus, universum hoc Regnum non modo ex summo periculo, evidentissimo DEI auxiliantis favore ac curâ ereptum sed & pace,

ce, præter opinionem omnium, exhilaratum eſt. Certè plurimi nuper Reipubl: huic, hoſtium multitudine expensâ, omnia adverſa ominati erant, alii in ſpem quidem bonam proniores, haudquaquam tamen adeò citum belli colophonem expectaverant. His proin omnib⁹ rem ſomnio ſimilem narrare viſi ſunt, qui primi pacis initæ nuncium attulêre. Aliqui etiam ex remotioribus falſum eſſe nuncium, depoſitis magnis pignoribus, affirmare auſi ſunt. Ægrè demum famæ conſtanti, & inſequentibus mox pacis effectis crediderunt fieri poſſe, quod factum eſſet.

LIB. II.

LIBER II.

REvertentem inter exultantis ubiq; Poloniæ plausus Regem habendorum comitiorum cura mox excepit. In quibus & transactionis pacta firmanda, & militi tot laboribus fesso quies ac stipendia procuranda erant. In eorum auspicijs nomine Nobilitatis salutatus Rex est â Boguslao Comite de Lesno, Generali majoris Poloniæ, nunc & Ærarij publici supremo præfecto, magnificâ allocutione: quâ DEI, miris adeò modis Patriæ auxiliantis beneficium, & Regia Virtus, ingens Divinæ opitulationis instrumentum amplissimis

Comitia habita Anno. M. Ioc. L. Mense Novemb. & Decemb.

verbis efferebatur. Cum ad negotia deventũ esset, varia equidem, pacando penitus Regno, constituta, sed & inter alia decretũ, ut Respubl: perpetuò Kioviæ habeat Senatorem, arbitraturũ ê propinquo res actionesq; Cosacorũ. Eamq; in rem Adamus Kisielus, recèns tum ex Braclaviensi Palatinus Kioviæ â Rege nominatus, aptissimus esse visus est. Et, illo accurante, composit⁹ à Chmelnicio, in numerum & leges certas Cosacorum exercitus est. Sed ægrè in obsequio manet multitudo armata, ubi successu & viribus sibi placuit. Ægerrimè verò tùm, cum congregari, ubi lubitum est, potest: nec in propinquo summum sentit rectorem, cujus autoritatem reformidet. Cosacorum hic exercitus quadraginta millium capitum erat, & ita distributis per Ukrainam stabulabatur

agris, aut contubernijs, ut coire semper facillimo negotio posset. Frænum itaq; Reipubl: eò usq; non recusaturus videbatur, quam diu id ferre è re suâ esse putaret. Nihil quidem fidum aut diuturnum sperari ab eâ poterat multitudine, quæ licentiæ avidissima, ejus porrò usurpandæ arbitrium & vires in manu se habere existimaret. Attamen perstitit ea, recente adhuc pacis initæ memoriâ, & quod vires minus usq; compositas sentiret suas, per anni ferè spatium in officio; sed ita, ut bellum identidem timere, nec minus quoq; minari videretur. Præcipuè Chmelnicius, haud firma ratus, quæ iniquo Reipubl: tempore obtinuisset, nova potentiæ munimenta quærebat, quibus obtenta tueri, atq; etiam, si fortuna vellet, majora adipisci

 posset.

poſſet. Itaq; in pace ipſa inquies cum externis quibusdam Principibus clam conſilia ſociabat. Inprimis verò cum Aulâ Ottomanicâ, cujus præſidio non tutum ſe duntaxat, ſed & omnibus alijs formidabilem fore ſperabat. Vnde eos, qui illud imperium vel conſilio regerent, vel colerent obſequio, in arctioris conjunctionis ſolicitabat ſacramentum. Baſilium autem Moldaviæ (quam per errorem Valachiam vulgò vocant) Palatinum oderat is, & apud Aulæ Turcicæ præcipua capita calumniabatur, quaſi Turcam quidem ut Dominum venerari videretur, ſed per occulta & magis fida in Polonos inclinaret. Quibus, ſi quid Chmelnicius moliretur, eo indice illicò innoteſcat. Per quem etiam Tartarorum conſilia & machinationes hucusq; occultæ eſſe non

non potuerint. Ac tantum apud Turcas valuit Chmelnicius, ut inde nuncium deniq; eliceret, qui maximis ab Aulâ Ottomanicâ allatis promisſis, & inprimis dandæ in feudum Chmelnicio, ſi Turcicum patrocinium amplecteretur, Rusſiæ, fidem hominis non jam ſolicitavit (nam ſatis promptum ad omnia repperit) ſed firmavit Hero ſuo.

Sub hoc ipſum tempus à Chano quoq; nuncij cum literis aderant, qui pro auxilio ipſi contra ſeditioſos Circasſios, cum conſenſu Regis, lato, gratias Chmelnicio agentes, easdem copias adverſum Moſcoviam poſtularunt. Et in hanc equidem terram jam pridem acuebat ferrũ Tartarus, injuriarum iſtic illatarum ſibi conſcius, vindictamq; adeò prævertere cupiens, & prædis deniq;, quas ſuperioribus annis

inde abſtulerat, illectus in ſpem majorum. Sed nunc tamen Moſcoviticam expeditionem obtentui tantum ſumptam, eventus docuit. Quippe enim fulmen hoc parabatur in Valachum, qui ut incautior opprimi poſſet, technis ejusmodi circumveniendus videbatur. Et ſanè non multo poſt nubes hæc rupta Palatinum illum ſummis periculis circumfudit. Multa quippe millia Tartarorum quater mille Coſacis comitata, rapidisſimis itineribus ipſam Valachiæ metropolin ſubitò invasêre. Palatinus nullis hactenus nuncijs, de impendente à Tartaris tempeſtate monentibus, fidem habuerat: unde jam ipsâ ſecuritate imparem ſe irruentibus factum, ſerò ſentiens, in proximum nemus, denſum & hoſti haud facile pervium, cum familiâ & pretioſisſimis

qui-

quibusq; rebus, vix evasit. Istic sepimento ex provolutis arboribus structo defensionem sui moliens, & per nuncios interim de injuriâ & suâ & Imperatoris Turcici, cujus hæc terra sit, multa querens interminansq;, missoq; in ulterioris transactionis fidem obside fratris filio, pecuniâ deniq; oblatâ (viginti millia aureorum fuisse feruntur) discrimini se exemit. Cum postea ad pactorum conditiones ventum est, multa gravia non tam Tartari, quàm Chmelnicius ab illo exigebat: remittenda tamen pleraq;, si unum impetrasset, ut filiam suam, quam nonnisi unicam jam domi habebat Palatinus (nam alteram Janussio Radzivillio Principi, M. D. Lithv: Campiductori elocaverat) filio Chmelnicij Timotheo daret in uxorem. Audax & arduum

duum id videbatur Chmelnicij postulatum, tamen necessitas expressit, ut promitteret Palatinus, spe intra animum fretus, antequam in manum Juvenculus ille, tali equidem conjugio minimè dignus, cum sponsâ conveniret, impedimenta aliqua interjectum iri, quæ pactum rescinderent. Cæterum eodem tempore, quo Turcicum Tartaricumq; Chmelnicio, ut supra retuli, Legatum adfuisse dixi, miserant ad eundem Proceres quidam Poloni famulos de agrestium, Heros suos recipere vel ijs parere dedignantium, insolentiâ questuros. Quibus ille comiter primùm exceptis, posteà multa de potentiâ suâ, de Turcico patrocinio, & hinc secuturis Muldavi Valachiq; subsidijs disseruit: bellum etiam Poloniæ, & his qui fundos suos postliminio occupassent,

sent,

ſent, Nobilibus internecionem interminans, ſi caſtra aliqua â Polonis in vicino locari audiret. Ac eodem diē cum inter pocula neſcio quis nunciaſſet illi, caſtra jam poſita, & tendere ad illa undiq; militem Polonum, ita exarſit, ut Tribuno mandaret ſuo, noƈte proveƈtiore Polonos iſtos omnes uti ſubmergi curaret. Interim illum quidem ſomnus ebrium corripuerat: at miniſtri ad necem Polonis iſtis, imminentis periculi ferè ignaris, inferendam parati ſtabant. Favor tamen Numinis fecit, ne facinus ante aggrederentur, quam illi ê ſomno evigilanti uxor nunciaſſet, quid juſſu ejus ſtruatur in hoſpites iſtos. Taƈtus tum pænitentiâ mittit mox aliquem, qui cædem, niſi patrata eſſet, vetet perfici. Nempè redeunte poſt crapulam mente, non

ſuſtinebat eo modo effundere conceptam in Polonos bilem, quàm ebrius ſubinde liberius evomebat. Fuit etiam, cum ipſe Kiſielus Palatinus, arbiter â Rege rebus Coſacorum datus, de vitâ apud ipſos periclitaretur. Cum enim Kioviæ Chmelnicius iram neſcio quâ ex causâ erga Palatinum oſtendiſſet, plebs cætera rem Duci ſuo gratam facere cupiens, Monacho quodam Rusſico ſtimulante, cruenta omnia machinari, & tandem in patrandam necem ejus ſe promptam offerre cæperat. Sed Chmelnicius offenſam in Palatinum apud tumultuantes extenuans, & quicquid ejus fuerit, deflagraſſe jam teſtatus, maleconſultum ſæva machinantium impetum repreſſit.

Quod autem de caſtris Polonicis nunciatum illi dixi, verum equidem erat.

erat. Potocius enim Caſtellanus Cracovienſis & ſummus exercituum Dux, poſtquam ex captivitate Tauricâ, in quam virum fortisſimum clades Corſunenſis conjecerat, relicto iſtic obſide & in lytri reſidui pignus filio, liberatus erat; exercitum Reip: ordinarium, paucis aliquot millibus tum auctum, ad Cameneciam deduxerat: nullam tamen vim cuiquam tum inferre cogitans, ſed pro incolumitate Reipubl: excubiturus, præſertim cum fines illos novi Tartarorum Coſacorumq; motus circumſtreperent. Et id antea quâvis æſtate factum nemini vicinorum ſuſpicionem belli fecit; at fecit Chmelnicio, omnia ſcilicet tuta timenti, & quòd ſuæ ſibi perfidiæ conſcius eſſet, parem ab alijs expectanti; utcunq; etiam Kiſielus Palatinus, juſſu

 Regio

Regio, diffidentiam conaretur eximere. Nec mora. Mittit Cosacus ad Potocium, quem simul atq; is ê vinculis Scythicis redierat, maximè suspectabat, Krawcencum, qui nunciaret: *mirari Chmelnicium admotas finibus Poloncrum copias, nec cur admotæ sint, satis conjicere posse, quando firmam omni ex parte Polonis pacem nullo ab hoste solicitari sciat.* Respondit Potocius: *non esse cur miretur Chmelnicius, quem non lateat, ex antiquo more Polonos paratam semper militum manum, altissimæ etiam pacis tempore, in limitibus Regni habere.* Cosacus regerere: *nunc istâ diligentiâ minus egere Rempubl: Cosacorum quippe præsidio & custodiâ, cui fidere possit, succinctam. Qualis hæc,* infit Potocius, *custodia aut pacis tutela est; quando Nobilibus vicinioribus vis infertur, cæteris fugiendi necessitas imponitur; quando meus etiam in Nizinensi præfecturâ subpræfectus ægrè violentas agrestium manus effugit.* Tum Cosacus, *nullo Chmelnicij jussu fugisse istos, & si qui Nobilium vim passi sint, non â Cosacis, sed â subditis suis passos.* Noluit cum homine hac super re amplius disceptare Dux; sed quæsivit porrò, *quid istud belli sit, quod suo Marte susceperit Chmelnicius: saltem, antequam id susciperet,*

ciperet, secum, cui ut summo Exercituum Duci securitatis publicæ cura commissa sit, inire consilium debuisse. Ille nescio quid causatus, properum ad quæsita sua responsum petebat. Cosacum excipiebat Tartarus à Perecopensi Prefecto juxtà cum Cosaco & eodem fine missus. Interrogatus hic à Potocio, ubi *jam agat Præfectus? Cum Chmelnicio*, inquit, *missus scilicet ad illum à Chano cum 30. mill. Tartarorum.* Perstrinxit hæc confitentis libertas Ducem; tamen joco rem involvere malens, *latè patent*, inquit, *ditiones Regiæ Maj: & pro necessitudine, quam Chanus cum Rege habet, integrum ei est pascuis uti nostris.* Subjicit Cosacus, *Terra Cosacorum jam Tartarorum terra est: nec in ea quicquam illis negamus.* Post alios ultrò citroq; habitos sermones digressus tum Potocius, paulò post utriq; internuncio respondit: *se jussu Serenissimi Regis sui hîc metatum castra; sine jussu ejusdem inde non moturum.* Statim tum responso isto minus contentum fore Chmelnicium o-

ſtendit Coſacus, jecitq; porrò voces, unde Coſacorum conſilia in bellum prona colligi poſſent. Nihilominus æſtate iſtâ non erupere hæc in apertum: ſeu quod ſatis haberet Valachum, hoc anno, ita emunctum, ad arctiorem neceſſitudinem ſecum, in ſecuturos caſus ſibi, ut rebatur, munimento futuram compuliſſe: ſeu quod potentiæ ſibi non ſatis adhuc compoſitæ conſcius; excubitorem hunc Regis exercitum, alacrem equidem & congredi paratum, Ducem quoq; publicas & in ijs ſuas injurias acerrimâ virtute ulciſci cupidùm, revereretur. Cæterùm Nobilitas non tutius illis in oris agebat, quam ſi bellum publicè gereretur. Adeò injurijs primum varijs, mox & cædibus in nonnullos iſtic deſæviebatur: ut tandem pleriq; fugiendo inde conſulere ſibi neceſſe

cesse habuerint. Neq; proceres, quorum aliquib: magna latifundia; aliquib: ut Visniovecio Duci; principatus istic erant; quicquā inde aut certè perparùm percipiebant emolumenti. Unde fremere isti, & pacē ejusmodi nihil propè bello meliorem dicere. Rex ipse scripsit ad Chmelnicium, *bellum in Valachū injussu suo motum, injurias Nobilitati illatas, & velut è cineribus resuscitatas belli scintillas, homini exprobans: simulq́; mandans, ut exercitus in hyberna dimittat, seditiosos & Heris suis, exuto obsequio, arma inferentes, puniat coërceatq́;.* Reverenter accipere epistolam visus est; sed in exequendis, quæ Rex mandasset, frigidus, agrestium quidem insolentiam non cohibuit: Interim vicinorum Principum, inprimis Turcicam magis magisq́; sibi firmabat: Moschorum quoq́; fœdus jam dudum eò ardentius ambiens, quo fidius sibi ab eorundem sacrorum populo præsidiū pollicebatur. Et Moschi quidem

dem hâc Cosacorum fortunâ eousq; uti instituerant, ut â Polonis, jam, ut malè putabant, debellatis, conditiones tolerabiliores, quam quas olim â Victore Vladislao IV, gloriosæ memoriæ, impetraverant, obtinerent. Eoq; fine Legatos non ita pridem miserant, *qui nescio quam ignominiam Principi suo, per non datos ei à Polonis quibusdam Proceribus titulos, nec non scriptis aliquibus famæ, ut ajebant, ejus gentis minus honoris illatam Magni Ducis sui nomine, causabantur, adeoq; in compensationem injuriæ, Smolenscum & ingentem argenti summam postulabant â Republ:, simul, si quod vellent, non impetrassent, bellum minantes.* Sed istos tam diu Varsaviæ retinere Regi placuit; dum de superbis postulatis per Nobilem virum, Bartlinscium nomine, interrogatus ipse Magnus Dux significaret, *num ipso conscio & autore adeò immodica spirarent legati.* Ille ejusmodi responso dimisit internuncium, quod non difficilem mox cum legatis transactionem reddidit.

dit. Scilicet enim is, quemadmodum Græcæ Religionis, quam & ipſe ſequitur, in Ruſsiâ Polonicâ incrementis lætabatur, ita Chmelnicij fortunæ non admodum favebat: eo quod bonis ſucceſsibus hìc uſa rebellio, facilè quoq; animos plebis Moſchoviticæ ad ſimiles conatus erectura videbatur: & jam paſsim iſtic ſemina ejusmodi ſeditionum gliſcebant, alicubi etiam in flammam eruperant. Nondum Rex Legatos Moſchicos dimiſerat, cùm à Chano veniunt, qui Regem in ſocietatem belli adverſum Moſchos invitent; præmium ſocietatis Regi offerentes, quicquid illius terræ junctis armis occupatum ibi fuerit: Chanum ſolis ditionibus Tartaricis, quæ jam ſub Moſcho ſint, contentum fore. Sed Rex cum Moſcho antiquum, quam novum iſtud

cum Chano fœdus maluit. Ipſe interim miſſo Alberto Biecinſcio interprete Chanum â ſocietate Coſacorum avellere conabatur. Et res pulchrè cedere cœperat: poſteà tamen â ſupervenientibus Coſacorum nuncijs diſturbata eſt. Cum amico Poloniæ Palatino literarum commercium jam frequentius habebat Chmelnicius, ſtabilem ſcilicet ſibi ab eo amicitiam pollicens, ut cui arctisſimus per matrimonium acceſſurus mox eſſet nodus. Sed is verbis benevolentiam præferens, conſilia ex rerum fluentium curſu temperabat: factam vel potiꝰ extortam conjugij ſpem, ſi ſine detrimento terrarum ſuarum poſſet, lubenter fruſtraturus. Regi porrò ſubinde adhuc ſcriptis literis, Chmelnicij machinationes & Turcis jã autoratum animũ ſignificabant ê viciniâ amici,

ſuam

suam simul in Polonos propensionem contestantes, sed quam tempori tandem & fortunæ submittere cogerentur, nisi â Rege & Republ: conatus Chmelnicij interverterentur. Simul & hujus epistolas transmittebant, pactionum cum Turcâ indices, minaces contra & ignominiosas admodum Regi Regnoq; Unde omnimodè de remedijs cogitare res monebat. Altiores jam hominis istius cristæ erant, quàm ut ferri possent; & patientiam omnem audacia ejus anteiverat. Simul verò ipsâ superbiæ magnitudine ruinam sui Polonis promittebat: Insolentiam enim in tali fastigio diu consistere non posse rebantur, quin iret in præceps.

Convocat Regni Ordines Rex; *Comitia sub finem Anni M. I)C. L.* *conculcatam Majestat: suam & simul Reipubl: exutos ditionibus & herili dominio tot Nobiles, principesq; Reipubl: viros, superbum viribus suis perduellem & subinde se novis accingentem, imò jam post Tartarum Turcas ipsos in Polonos armantem, paulo post in Regem suũ Regnumq; nihil non ausurum,* demonstrat. Aderant ex omni parte Proce-

res & ex Palatinatibus nuncij, qui Nobilitatis mentem deferre ad Comitia ſolent: pari omnes libertate, & proin, ut fieri neceſſe eſt, non pari mox conſenſu, quæ ê Republ: viderentur, differentes. Erant quos belli adverſa adeò perculerant, ut pacem qualemcunq; præhabendam armis cenſerent. *Et hi attritas Regni vires, contra Coſacorum ingens robur, pronasq; in ipſorum auxilium vires Ottomannicas, deniq; pactorum Zborovienſium fidem cauſabantur.* Sed alij & plures, prǽſentia futuraq; penitiꝰ introſpiciētes, *eò jam propè deventum judicabant, ut aut Coſacis, aut Reipub: pereundum ſit. Nonniſi precarium videri in eos Regis imperium: & adoleſcere iſtic Principatum, qui niſi maturè prematur; triſte aliquid minetur Polonorum gloriæ & Libertati. Pacta iſtos & interpretari & violare pro lubitu. Ea igitur ex hac parte ſervata velle, nihil aliud fore, quàm imbecillitatem ſuam confiteri. Eſſe Reipubl: adhuc vires, dum rectè excutiantur, & qualescunq; ſint, melius ſuffecturas creſcenti, quàm ſuum jam apicem adeptæ potentiæ. Recaluiſſe etiam nunc antiquam in animis virtutem; & quæ diuturnâ pacis felicitate paulùm elanguerat, adverſis admonitam, arma compoſitiùs jam tractare. Quod caput ſit, adeſſe Regem, qui animi plenus & corpore vegetus, parvis exercitibus magna egerit, &, ſummæ vir-*

mæ virtutis clarissimis aliquoties editis speciminibus, majora porrò polliceatur. Benè illi cecidisse res, etiam cum desperatissimæ viderentur. Daretur huic justæ molis exercitus: haud dubiè frænatâ insolentiâ rebellium, Reipubl: antiquum & vigorem & dignitatem redditurum. Hos ita differentes novissima porrò postulata Cosacorum accendebant, quibus inter alia petebatur, *ne Nobilibus intra terminos, Cosacorum stativis destinatos, habitare fas sit. Et porrò firmandæ Zboroviensium pactorum securitati, à Rege & Republ: obsides, viros primariæ dignitatis, atq; insuper peculiare jusjurandum exigebant.* Indignantissimè omnes ferebant, *eo audaciæ prolabi istos, ut tam immodica audeant postulare. Non sufficere ijs pacta verbo Regio, fide publica, comitiorum etiam autoritate stabilita: ea insuper requirere, quæ nullus unquam Regum aut Monarcharum Regi alij vel imponere vel præstare sustineat. Ludibrio istos habere Regnum: quod ad infima servitutis autoramenta quærant adigere. Fidi equidem non posse tam diffidentibus: & immodestis ejusmodi postulatis nihil profectò illos aliud indicare, quam pacis & felicitatis suæ pertæsos, bellum velle.* Cum insuper Amici Poloniæ Principis monitrices & ad hunc aliosq;, Chmelnicij literæ, in Regem Regnumq; contumeliosissimæ legerentur: nemo jam propè adeò abjectè in

quietem propensus mansit, quin omnes nervos Reipubl: intendendos svaderet, ut servorum Dominis suis adeò superbè insultantium jugum excutiatur.

Commissarij destinantur ad Chmelnicium.

Nihilominus, ut moderationis, cujus isti obliti sint, Respubl: saltem memor esse videatur, Commissarios primũ ablegari ad istos placuit, qui referant *si quà per obstacula evidentissima, pactis Zborovviensibus minus adhuc satisfactum videretur, in Rege & Republ: moram non esse, quin satisfiat:* simul moneant, *quæ pactorum ante satis stabilitorum nova & insuetata firmamenta requirant, immodica ipsis, Regno inhonora esse. Deniq; sua ipsis facinora ob oculos ponant: qui tot Nobiles ad propria sua prædia aut non admiserint aut admissos immaniter trucidarint. Quorum Ductor Chmelnicius, inscio & inconsulto Rege, legatos mittat ad exteros Principes, vicissimq; recipiat, fœdera & haud dubiè armorum societatem paciscatur. Deniq; quod indignissimum sit, vicinos amicosq; Regno Principes hostiliter invadat, nihil pensi habens: Rempubl: insciam & invitam ingentis belli necessitate implicari sic posse. In istis omnibus justam & properam emendationem postulandam, quò fræni adeò in immensum erumpenti licentiæ amicâ compositione injiciantur, vi alioquin imponendi.*

Ludibrio fore videbatur hic delegatorum conatus, nisi ab armorum pone se-

ne ſequentium terrore momentum & pondus acciperet. Quare conſtitutum tum mox eſt, Rege inprimis annitente, ut ſine morâ, delectibus paſſim in Regno inſtitutis, ſtipendiariæ quinquaginta millium copiæ conficerentur. Rarò ante tantæ magnitudinis exercitum ære conſcriptum viderat Regnum; haud difficulter tamen Regis conſilio judicioq́; vel ipſi potius necesſitati publicæ annuêre omnes. Et ne nervus deeſſet, tributa illicò indicta ſunt, magna ſanè & multa, tamen ſvavia, quia abolendo majori Regni oneri deſtinabantur. Etiam in Generalem Nobilitatis univerſæ evocationem, ubi res exigere videretur Regi, conſensêre Ordines. Quanquam uti antea, ita nunc quoq́; non deerant, qui manibus pedibusq́; contende-

tenderent, delectibus potius habitis conflandum quantumvis exercitum, nullo autem modo ciendas has intimas Regni vires

Hyeme jã adultâ, An: M.IↄC.LI. ineũte, hæc concludebantur, & hyeme eâdẽ in effectum deduci ista votũ erat omnib⁹. *Quò Cosacis, si hostes quam subditi Reipubl: esse mallent, minus temporis ad parandas contrà vires daretur: & pronior ad illos Polonis accessurus futurus erat, dum flumina & paludes, quibus illi multum fidere soleant, gelu constrictæ tenerentur. A Turcis, frigorum intolerantissimâ gente, nihil nunc subsidij illis expectandum, nec â Tartaris adeò vel facilè vel diu juvari posse, ubi pabulum equestri illi militiæ brevi defuturum sit.* Nec mora, illicò tympana passim circumstrepunt, colligendo militi quà domestico; quà externo. Et hujus facilius tum copia haberi poterat, quia in vicino Germaniæ Imperio, pax non ita pridem coalita multis militiæ magis vacationem, quàm tædium fecerat.

Cæte-

Cæterùm collectioni militis utcunq; suffecêre hiberni hi menses: sed tam citò tamen ille ita armari instruiq; nequibat, ut tum illicò duci in Russiam posset. Itaq; cum Ordinario Reipub: exercitu illuc Martinus Calinovius, Campestris militiæ Dux, vir longo rerum usu bellisq; dudum exercitatissim⁹ â Rege missus est, præpediturus, ut, si bellum paci antehaberet Chmelnicius, non nudum saltem Reipubl: latus reperiret. Et is quidem simul ut armis circumsonare Poloniam audivisset, (id enim diu latere hominem non potuit) illicò contrà accingebatur; nihil de ferociâ immodestiâq, remittens. Nam & pacis prætentamenta, quæ Commissarij, hominem tali rerum statu adire non ausi, eminus ostentaverant, aspernabatur: & nullum fidum

indicium attemperandæ ad Regia imperia voluntatis præbebat. Illicò & ex ejus Tribunis unus minimè poſtremæ notæ, Nieczajus nomine, trium millium copias ducens, cancellos pactis Zborovianis definitos tranſilijt, igne ferroq; omnia pasſim miſcens. Qui ubi â Stanislao Lanckoronio Palatino Braclavienſi, vigili illius tractûs defenſore, fruſtrà per literas monitus eſſet, ipſosq; etiam milites Palatini, viros nobiles, in conſpectu nuncij, qui Turcicâ ab Aulâ tum aderat, obtruncari jusſiſſet, Campiductorem tandem & hunc ipſum Palatinum, rigente etiamnum ſidere hiberno in ſe concivit. Et ita iſtis feliciter cesſit res, ut campo hominem brevi armis exigerent. Poſteà cum in Craſnam oppidum ſe recepiſſet, eo expugnato, occiſum iſtic â Baibuzâ nobili viro,

viro, Simeonis Baibuzæ veterani ductoris filio repperêrunt. Reliquas, quas ille homo hîc illic disperserat copias, per oppida affectari oportuit; quorũ aliqua etiã ea occasione vel exusta vel miserè saltem direpta sunt. Nieczajo, uno capite huj⁹ lernę eliso, ali⁹ nec minor Dux nec melior, Bohunus Calinovio sese objecit, Vinniciamq; occupavit. Regia illa Urbs est, & in ejus arce Cosaci non incommodum receptaculum sibi habituri videbantur. Sed arcem Regii, superato non sine periculo, imò & exitio nonnullorum, Boho flumine, aggressi & deniq; per vim ingressi, repertos istic Cosacos non paucos trucidârunt. Major tamen pars in Vrbem refugerat, ubi è Monasterio quodam magnâ obstinatione elusêre Regiorum conatus. Et in auxilium ijs veniente a-

liarum copiarum Ductore Gluchio, Vinniciam tum Regij reliquêre, sed ita, ut mox resumpto impetu eandem, expulsis cæsisq; insessoribus Cosacis, recuperarent. At non procul inde restitit iterum Bohunus, & eum plurimæ legiones, Czeherinensis, Przylucensis, Lubenensis, Braclaviensis, bis mille minimùm milites singulæ complectentes, ibant sublevatum. Quos contra progredi in campum Regijs visum est, relictâ tamen, qui Vrbem, & deposita in eâ impedimenta defenderent, peditum & Calonum manu: intermixtis etiam nonnullis Voluntariorum. Inter hos orto temerè terrore ac confusione, currus â Calonibus expilati & relicta Vrbs est. Exercitus verò, uti effusi, quà fors ferebat, famulitij fugam sistere non poterat; ita ipse in acie stabat immo-

immotus paratusq; prælio. Tandem tamen metu, ne à multitudine circumventus, commeatu, cujus quicquid paratum erat, cum curribus in Vrbe amiſerat; careret, Barum Campiductor retroceſſit: non negligens inde crebrò Regem admonere de Coſacorum vi universâ magis magisq; indies ad exercitus Polonicos appropinquante.

Rex verò ex itinere Zuroviciam (locus in Lithvaniâ religione & miraculis celebris eſt) pietatis causâ ſuſcepto recens reverſus, nunc verò brevi aleam belli impendentis ingreſſurus, ſolicitâ ad eam curâ accingebatur. Militem autoratum in caſtra properare jubebat; quæ Potocius magnus Exercituum Dux primò ad Vlodomiriam, mox ad Sokalum locaverat, illuc undiq; ſigna colligens: ibi etiam Regem

Anno M. Ioc. LI. menſe Aprili Rex ad bellum egreditur.

præſtolaturus. Hic vero acceptis x. Aprilis ſollẽni ritu ab Innocentij X. Pont. Rom. Nuncio fauſtis Pontificis illiꝰ comprecationibus & ſimul donis, Gladio pileoq́; ab Vrbe miſsis, triduo poſt Varſaviâ Lublinum verſus egreſſus eſt; multis Senatoribus comitantibus. Et eâ in Vrbe, ordinatione rerum, tum inprimis etiam religioſis operibus aliquantum temporis inſumptum. Spatium quoq́; datũ eſt, ut ad ſummum caput ſuum Proceres alij confluere poſſent, futuri huius expeditionis comites. Eòdem quotidianę propè literę de hoſtis in Podoliam ingreſſu, validisq́; ei identidem accedentibus auxilijs afferebantur. Conjunctionis etiam inter Imperatorem Turcicum & Chmelnicium ſacramentum, commeantibus ultrò citròq́; nuncijs magis ma-

magisq; affirmari, undiq; atq; ab ipsius Imperatoris Germanici Oratore, Constantinopoli agente, nunciabatur. Eò minus morandum Rex putavit, quin universam Poloniæ Nobilitatem edictione postremâ (nam jam binæ præcesserant) evocaret.

Calinovius interim Dux Campestris, & Lanckoronius Palatinus Braclaviensis modico illo novem millium exercitu, cujus numerum Podolica Nobilitas aliquantùm auxit, egregiâ virtute hostem detinuerant hactenus: ita rem semper moderati, ut nec militem hunc, præcipuum scilicet patriæ finium custodem periculo temerè objicerent, nec Chmelnicium tamen sinerent securum grassari. Hic verò obicem talem ægerrimè ferens, & florem hîc ipsum militiæ Polonicæ esse

non

non neſcius, veſtigabat enixè, quà deprehenſum intercipere poſſet: etiam ſic magnum rebus ſuis momentum ſe additurum ſperans, ſi impediret ſaltem, ne is cum cætero Polonorum exercitu conjungere ſe poſſet. Facilius cum ſingulis ſibi fore negotium; & oppreſſo vel circumvento uno exercitu vires Reipubl: longè minores, ſuas famâ ipsâ terribiliores fore. Interim autem Baro Cameneciam Regij conceſſerant; quam cum præſidio, quale præcipuo Poloniæ & Chriſtianitatis omnis propugnaculo neceſſarium videbatur, firmaſſet Calinovius Campiductor, monitus à Rege, ut retrò ad reliquum exercitum feſtinaret, paruit, & militem per infeſta undiq; itinera, & ſubinde pugnando, reduxit. Inſecuta hunc ſunt octodecim Coſacorum millia, duo

Tarta-

Tartarorum. Quæ remanſit multitudo, ingens ſanè, (ſeptuaginta millium, ut nonnulli perhibent,) aggredi Urbem ſtatuit; deſolatam, opinor, abitu ſuorum, aut certè perculſam rata. Fortè & â loco adeò celebri, ſi res benè cesſiſſet, Militiæ ſuæ eximiam felicitatis, ſin minus, generoſi ausûs ſaltem famam circumdare quærens. Etiam circum circa latè omnia populati manipuli: & Panovecenſem inprimis arcem proditione adepti, multam prædam aſportaverant. Inde tantò alacriores ad Urbem multis aſſultibus aditum ſibi moliebantur. Sed loci arduum, & oppugnatoribus adverſum ſitum, nec minus arcem defendentium virtutem experti, nihil uſquam efficere potuêre. In altero etiam aſſultu ita tùm à Germano peditatu & tormentis,

comitatu. Insequebantur in horas turmæ cohortesq; tum stipendijs Reipubl: autoratæ, tum aliæ â Senatoribus cæterisq; Principibus Reipubl: viris coactæ. Tantum enim isti ergà Regem & Rempubl: studium hìc ostendêre, ut quidã suo ære mille quingentos stipendiarios adduxerint: ac computatæ deniq; hæ honorariorum manûs decem millia militum efficerent. Sed porrò tùm etiã Nobiles, sub Palatinatûs quiq; sui signis, sensim confluebant. Inter alios Lublinensem nobilitatem adduxerat Joannes de Michow Michovius, vir genere, doctrinâ, aliisq; dotib⁹ conspicuus. Sed paucis post adventum diebus febri ardente correptus, diem suũ obijt. Allabentibus verò in dies undiq; legionibus, excrescebãt copię Regis adeò, ut deniq; â centum milliũ numerò haud longè ab-

felicius res cedebat illis, (quorum ante mentio facta est,) persecutoribus Regij exercitûs, Cosacis & Tartaris. Assultabant illi equidem sæpissimè, & propè assiduò frontem, latera, tergum, carpere quęrebant: aliquo Regiorum, sed majore plerumq; suorum damno. Non procul certè Zboroviâ, XIV. Maji, cum exercitū & pręcipuè Legionem Sobiescij Pręfecti Crasnostaviensis, (filius est Jacobi Sobiescij, Castellani olim Cracoviensis, celebris in Republ: viri,) adorti essent, insigni strage affecti sunt: captusquè istic inter cęteros Canoviensis Cosacorum Tribunus, & ex Tartaris Mursa quidam, eximio inter suos loco habitus, qui & ad Regem posteà ductus, Varsavię in vinculis, liberalioribus tamen, tenetur. At majora subindè detrimenta passus esset hostis, ni-

citamento, feſtam admodùm ſupplicationem inſtitui voluit. In quâ & Regia haſtatorum vexilla pręcedebant. Sacra myſteria, quę Andreas Leſcinius, Culmenſis & Pomeſanię Antiſtes, idemq; Magnus Regni Cancellarius, geſtabat, & ſigna alia obviam lata, ubi ad Antiſtitem perventum erat, ejus ad pedes demittebantur, teſtandę ſubmiſſioni, quâ honori divino & glorię Crucis arma ſua dicaſſet exercitus. His ritè perpetratis, exercitus mox omnis luſtratus eſt. Indè jam morę omnes abrumpendę videbantur, ne, quę in iſtâ vaſtitate copiarum jure metuebatur, commeatûs inopia ingrueret. Cui proin arcendę Rex multum intendit curę, diligenter ipſemet, quę res poſceret, imperans ordinansq;: inprimis & diſciplinę diligens cuſtos, cujus defe-

defectu facilè mole suâ laboraturum exercitum videbat. Dabat prçterea operam, ut continuâ prçcursorum operâ compertum haberet, quid ageret hostis. Deliberatio dein incidit: *numquid concîtis omnibus viribus in hostem eundum esset: an, præmisso seorsim stipendiario milite, ipse Rex hîc cum Nobilitate necessitatem majorem opperiretur.* Et in multam noctem consultatio extracta est, diu in diversum euntibus suffragijs. Tandem tamen eorum sententia evaluit, qui toto cum exercitu progrediundum contendebant; Regis ita & animo in bellum gloriamq́; ardenti, & non minùs rationibus obsequentes: quibus mora ad Sokalum, & divisio exercitus acriter impugnabatur. Inprimis enim demonstratum, *angustiorem iniquioremq́; hunc esse locum, quàm ut explicare in eo aciem suam Poloni possent: & si copias distraherent, per partes circumveniri & atteri posse, qui juncti non tueri se tantùm, sed & vincere hostem valerent.* E-

tiam

tiam quòd per Glinianenſe territorium nonnulli exercitum ducendum putabant, diſplicebat cęteris, *quia ſic multùm à conſilio Regis diſcederetur, qui quàm breviſſimum ad hoſtem iter quæreret. Non rectiorem autem ſupereſſe viam, quàm quæ Bereſteciam duceret; & illud ad oppidum latiſſimos expandendæ aciei patere campos, ac paſcua victumq́ faciliorem fore.* Ita iſtuc ire decretum eſt, ſed non ante, quàm reverſi exploratores noviſſimi de hoſte aliquid attuliſſent. Verùm paulò poſt allabebantur nuncij, cladem duarum turmarum ferentes: quarum una Leonis Cas. Sapiehæ Procancellarij Lithvaniæ; altera Firlejt Palatinidæ Sendomirienſis erat. Eæ ſimùl exploratum miſſæ in ſeptingentorum, quà Tartarorum, quà Coſacorum manum inciderant: nimiâ ſecuritate ſuâ, ut prima fama tulerat, ſed veriùs, ut diligentiór inquiſitio poſtea aperuit, multitudine hoſtium circum-

ventæ oppreſſæq;. Nam diu & ſtrenuè ſatis ſe defenderant, adeò ut & non pauci nec inulti occumberent: alij graviter ſauciarentur: pars deniq; vincti «cæperant abduci. Sed ut mirè res «mortalium omnes verſat agitatq; fortuna, ita bellorum vices intra breve momentum alternat. Hìc equidem quos viciſſe crederes, eadem mox horâ victos vidit. Revertebantur illi his ſpolijs ac læticiâ geſtientes, cæterà ſecuri: cum Jaſnoburſcius, recens ob fidem ergà Regem & Rempubl: nobilitatus Coſacus, ipſo iſtius conflictûs & ſtrepitu de hoſte admonitus, cum globo militum accurrit, & repentè in ſolutos noctu irruit; eâ virtute ſucceſſuq;, ut univerſam hanc manum disjiceret, vinctos Polonos milites liberaret, complures Coſacos, nec non Tar-

Septingētos Tartaros & Coſ. fundit Iaſnoburſcius.

tarum

tarum Cercasſienſem ſaucium & jam lingvæ impotem, equorum porrò, boum, atq; argenti etiam (apparet enim à templis aut domibus nobilium direptis recentes fuiſſe) non modicam vim ſecum auferret. Sed & alibi tùm improſperè res ceſsêre Coſacis. Olykam enim Alberti Radzivillij Principis, Lithvaniæ Cancellarij benè cultum & inprimis templo ſplendidisſimo nitens oppidum, antecurſor Coſacorum exercitus, Ductore Bohuno, multis millibus oppugnare cæperat. Sed cum oppidani fortiter & multa cum ſtrage hoſtis ſe tuerentur, in loca circumjecta is iram vertit, & violento impetu omnia pervagatus, multa cum præda revertebatur ad Chmielnicium. Dum verò in itinere eſſet, incidit in manus Alexandri Coniecpolſcij Vexil- *Olyka defenſa contra Coſacos.*

 liferi

liferi Regni, qui cum mille ſelectis excurrere juſſus, his, quà viſum, diſtributis dimisſisq́; , non uno loco vagas illas Coſacorum cohortes fudit, & luculentisſimam prædam in caſtra reportavit.

Rex movet caſtra verſꝰ Bereſteciam.

Rex decimâ quintâ Junij movit caſtra, & Bereſteciam versùs (præmiſſo illuc eodem Coniecpolſcio Vexillifero) exercitum traducere cæpit: non ſine multâ ſolicitudine ſuâ, cum & difficili per loca uliginoſa atq́; aſpera itinere dislocari nimis copias;& ingentem illam curruum multitudinem, intempeſtivo ſe mutuò anticipare conantium ambitu, implicatiùs procedere videret. Itaq́; ubi unius diei labore periculoq́; in planiora eluctatus eſſet exercitus, dividere eum in decem grandes quaſi legiones viſum eſt. Prima Regia erat, quam

quam ſtipendiarię, & his junctę, quas liberalitas Procerum adduxerat, cohortes ad duodecim millia militum extenderant. Alteri Nicolaus Potocius Caſtellanus Cracovienſis ſummus exercituum Regni Dux pręerat. Tertiam ducebat Martinus Calinovius Palatinus Czerniehovienſis, Campiductor: Quartam Ioannes Simon Szcavinſcius Palatinus Breſtenſis. Quintam Jeremias Michael Dux Viſnovecius Rusſiæ Palatinus. Sextam Stanislaus Potocius Palatinus Podolię. Septimam Georgius Lubomierſcius Regni Mareſchalcus ſupremus. Octavam Stanislaus Lanckoronſcius Palatinus Braclavienſis. Nonam Leo Caſimirus Sapieha Pro-cancellarius Lithvaniæ. Decimam Alexander Conieckpolſcius Regni Vexillifer. Huic exercitûs

ercitûs ordinationi Rex ipſemet ſex minimùm horas inter flagrantisſimi ſolis æſtus impendit. Poſterodie Vygnankam perventum eſt, locum aquis paſcuisq; uberem. Iſtic ex transfugâ cognitum, Chmelnicium ex caſtris ſuis, quæ inter Zbarazium & Viſnoveciam oppida habebat, cum aliquot millibus ſuorum obviam iviſſe Chano, quem uti pridem accuratisſimis precibus & amplis pollicitationibus ad belli ſocietatem invitaverat, ita jam dudum enixè & deſiderio maximo erat præſtolatùs: quippe ſuis non ſatis fidens viribus, cùm Coſacorum equidem agreſtiumq; ingentem multitudinem, at Tartarici equitatûs vix ſex millia ſecum hactenus haberet. Rex cum exercitu Bereſteciam pergit, quod Prunſciorum olim Ducum, nunc Vladislai

Comi-

Comitis de Leſzno Succamerarii Breſtenſis oppidum eſt. Id cum Styr⁹ amnis undiq; circumluat, aliquot diebus in trajectu fluminis laboratum eſt. Ubi trajecerat exercitus, caſtra non procul oppido & ripâ fluminis locata ſunt: mox & Viri inſignes Stempkovius ac Czarnecius Signifer Sendomirienſis ſimulq; Caſtrenſis Judex, cum tribus ampli⁹ millibus expeditorum militum miſſi ſunt, ſpeculatum, quid hoſtis ageret. Qui non multo poſt remittunt ex ſuis aliquos, nunciatum, *veniſſe cum exercitu Scythico Chanum, & junctis cum Chmelnicio copijs præmittere jam ſubinde aliquos, explorandis Regiorum rebus.* Fidem nuncijs iſtis majorem mox ipſi illi aſtruunt, reverſi ad Regem & non paucos captivos ſecum ducentes. Rex habito cum proceribus conſilio Bereſteciâ Dubnam (oppidum eſt Dominici Ducis

Rex progredi versùs Dubnam, parat.

cis Zaslaviæ, Palatini Cracoviensis) pergere ſtatuit, & jam currus cæperant præmitti, exercitû omni pariter ad iter hoſtem contrà & ſi quid amplius fors dediſſet, jam accincto: cum Viſnovecius Dux, qui in excubijs tum ſtabat, ſignificat Regi, Chmelnicium ire vi totâ ſuâ adverſum Polonos. Dubitatum aliquantùm, an præſtolari adhuc expediat alios de hoſte nuncios; quod Regi non ſine numinis inſtinctu placitum, Potocius ſummus Dux exercituum acerrimè inſuper ſvadebat, *publicè unius ſibi diei moram dari* poſtulans. Nempè is trajectûs, qui progreſſuris ſuperandus erat, difficultatem verebatur, ab agreſti quodam monitus, eo potisſimum in loco proſperum ſibi aliquid promittere hoſtem. Stetit comperendinandi itineris conſilium, & nequicquam recla-

clamantibus nonnullis, edictum, currus uti reverterentur, qui præcesserant. Vix isti redierant, cùm nuncius nuncium urget, memorantium Chanum & Cosacorum universam potentiam Pereatinum tendere, locum vix duobus stadijs Beresteciâ distantem. Illicò in procinctu equi militesq; haberi jubentur, ne ad pabulationes quidem permisso ê castris exitu. Sed petulans famulorum licentia in tanta multitudine nullis quandoq; sancitis cohiberi potest. Cæterùm qui castrorum limites egredi ausi fuerant, pænas, quas legibus debebant, hosti pependerunt; quando unà cum equis & curribus, à præcursoribus Tartaris, præter opinionem suggresfis, properè abrepti sunt. Interim autem Rex, & exercituum Ductores in acie occupabantur instruẽdâ:

dâ: eductusq; ê castris exercitus ita disponebatur, ut exporrectis ad milliare propè unum Ordinibus; unâ parte Stirum amnem pro munimento haberet. Quà sylva adjacebat, pedites locabantur, insidijs arcendis. Inter hæc dies in vesperam vergere cæperat, cum selecti Tartarorum, decies mille numero, antecursores in conspectum Regiorum prosiliunt, adeò propè succedentes, ut omninò provocare hos viderentur. Tum Alex: Coniecpolscius Regni Vexillifer ferociam insultantis quasi hostis malè ferens, orat Potocium Exercituum Ducem, sibi ut cum legione suâ ire in hos audaculos liceret. Potocius, laudato egregio impetu, facit ei copiam pugnandi, simulq; in subsidium Georgium Lubomierscium Mareschallum Regni cum legione ejus adjun-

Prima velitatio cum Tartaris.

jungit. Ibant bina primarij & propinqui inter ſe ſangvinis capita, magnorum patriæ olim bellatorum non degeneres filij: Ibant ſummè alacres & ſuam quisq; manum ducentes in Tartaricas illas præcurſorum copias. Quæ iſtos in arenam progredientes conſpicatæ, magno impetu & truci fremitu effunduntur in ſubeuntes. Occurrit ruentibus Coniecpolſcius, ſua ipſe ſigna modico ſpatio præcurrens, & Dux idem atq; miles inter confertiſſima hoſtium agmina, ſuis ipſum prævium paſſu alacri ſequentibus, ſtrenuè præliatur. Pugnantibus animosè ſubvenit Lubomierſcius cum ſuis: pugnatur ferro cominùs, parte utrâq;, in hoc Martis & fortunæ quaſi prætentamento, ſpecimen virtutis & felix futurorum præludium dare conante. Sed præ-

valuit Polonus, & ſolvi in fugam Tartarus cæpit. Interim verò ſex inſuper vexilla legionis Wiſnovecianæ ſuis jam vincentibus in auxilium adcurrunt. Eò major in hoſte trepidatio & intenſior fuga. Inſtitêre mox junctim omnes præcipitantibus, & ad ſeſquimilliare usq; cædendo inſecuti ſunt. Non pauci tum capiebantur Tartari, etiam ex primarijs. Ex quibus cognitum eſt, Chanum Leſnowiæ, oppido Coniecpolſciano paucis paſſuum millibus à Bereſteciâ diſtante, agere. Eum ad pacem cum Rege renovandam inclinatum, Chmelnicij diſſvaſu & precibus inde dimotum; ſicq; eum tandem, repulſis pacis conſilijs, in iter intentum Regis exercitum, quem etiam nonniſi viginti ſummùm millium eſſe crederet, aſſultando, circa proximum inprimis trajectum, inceſſere auſum fuiſſe. His

His primordijs ſucceſsit die ſequenti (qui erat Petro & Paulo Apoſtolis ſacer) major & atrocior labor. Etenim tum Chanus ipſe, cum omni exercitu ſuo jam præſens, in proximis collibus alas explicabat; ijsq; comites ibant ſelectisſimæ quæq; Coſacorum cohortes. Rex ſuam pariter aciem curatè inſtruit, Andrea ſimul Leſcinio Culmēſi Pomeſaniæq; Epiſcopo & eodē M. Cancellario obequitante,& bonis ominibus precibusq; animos militi addente. Stabat jam in omnia paratus miles, ſed, dubijs adhuc conſilijs viribusq; hoſtis, non eſt viſum progredi totâ acie in certamen. Eques præcipuè eductus in campum eſt. Et præter alas nonnullas, quæ paulò poſt nominabuntur, longius à caſtris ſuis, hoſtem contra, proceſsêre turmæ cohorteſq; Joannis

Sczavinſcij Palatini Breſtenſis, Ludovici Veiheri Palatini Pomeraniæ, Ducis Boguslai Radzivillij, Joannis Sapiehæ Palatini Vitepſcenſis, terræ item Premyslienſis, & Volinienſis Palatinatûs equites, quos Michael Dux Czartoricenſis ducebat. Hoſtis, ſeu prioris diei dedecus eluere qværens, ſeu eqvitatum, qvem pauci pedites fulcirent, minus formidans, denſis cuneis in Regios procurrit: Chano ipſo eminùs & longè extra teli jactum, tubo optico exercitûs Poloni improviſam ipſi magnitudinem & pugnæ auſpicia ſpeculante. Primum irruentium impetum Stanislaus Lanckoronius excipit. Sed illi multitudine circumfuſo, impigrè tamen, etſi non ſine damno ſuorum, inter quos & frater ipſius Sigismundus occubuit, luctanti, ſubvenit promptè, & nil quicquam

quam tardante senectâ (propè enim septuagenarius erat) Stanislaus Potocius Palatinus Podoliç. Etiam Palatinatus Sendomiriensis sat strenuam hîc operam navabat, sed cum nec dum perrumpendç hostilis potentiç moli sufficeret, medio ab exercitu legiones Potocij magni Ducis, Calinovij item Campiductoris, Wisnovecij Palatini Rusiç, Lubomierscij Mareschalci Magni, permissç sunt in hostem. Tum verò recalescere prçlium, & misceri ita inter se turmç, ut Poloni ab alteris dignosci non possent: signis utrinq; se mutuò prçtereuntibus. Alicubi longiùs provecta legio Potocii Ducis circumveniri ac laborare cçperat: itaq; in auxilium fatiscentibus, prçter Lubomierscianas alas, Sapiehç Lithvaniç Procancellarii legio subvenit. Sic iterum

rum utrâq; ex parte & certatur fortiter & magna ſtrages editur. Cadunt primariorum etiam virorum plurimi. Ex Regijs quidem Joannes Cazanovius Caſtellanus Halicienſis, Georgius Oſſolinſcius Præfectus Lublinenſis, defuncti nuper clarisſimi Cancellarij fratre genitus, Stadnicius Succamerarius Sanocenſis, Ligęza Premislienſis Enſifer, Jordanus Centurio equeſtris, Rzeczycius, plurimi ê nobilitate Lencicienſi, & alii, in univerſum plus minus trecenti. Vulnerati item multi: inter alios Franciſcus Dubravius Succamerarius Premislienſis: & unâ ex legione Lubomierſcii Mareſchalci triginta turmales milites. Sed pulſus tamen campo & copioſo ſuorum fuſo ſangvine, hoſtis eſt. Mille enim circiter hîc oppetiêre. Capti item aliquot inſi-

insignes atq; è primoribus ipsis Tartari, nec non intimus Chani scriba. Sed minimè tamen satis pensata est egregiorum, qui è nobilitate occubuerunt, virorum strages: & ut penes Regios eo die victoria mansisse videretur, neutra tamen pars de felice successu, utraq; de virtute gloriari potuit.

Præcipite jam die, cum habito consilio, omnis ulterior mora hosti magis, quàm Regijs utilis esse videretur, prælium in lucem sequentem Rex decernit, universo exercitu educto fortunam belli, cum Bono Deo, experturus. Itaq; Duces imperant Tribunis & Ordinum Ductoribus, in mediam noctem paratos uti habeant suos. Rex ipse, vix quicquam quieti gratificatus temporis, ad sacra convertitur, ut ad summę rei auspicia Numen sibi pro-

pitiaret. Sine quo ſcilicet nihil ritè procedit mortalibus. Interea undiq; legiones alæq; confluunt, Regia imperia præſtolantes. Is autem ipſe circumiens, egregiâ dexteritate, comitantibus præcipuis adminiſtris, ordinat aciem. Quæ res ut clam hoſte fieri poſſet, juvit nebula, ut quidam credidêre, incantamentis ab illo excitata: quæ ad nonam penè horam usq;, diem fuſcans, noctem quaſi continuabat. Aciei autem hæc erat ſeries. Dextrum cornu, poſt Potocium Caſtellanum Cracovienſem eundemq; Ducem exercituum, cui omnem porrò, quantum per corporis imbecillitatem liceret, aciem obire, &, quà opus erat, imperia dividere incumbebat, tuebantur Stanislaus Lanckoronſcius Palat. Braclavienſis, Chriſtophorus Opalinſcius Palat.

Acies Regia.

Palat· Posnaniæ, Georgius Lubomierscius Comes de Visnic, supremus Regni Mareschalcus, Leo Casimirus Sapieha Procancellarius Lithvaniæ, Alexander Coniecpolscius Regni Vexillifer, Vladislaus Comes de Leszno Succamerarius Posnaniensis, cui alas velitum honorariorum Rex commiserat; bini deniq; Sobiescij, defuncti Castellani Cracoviensis filij; alijq; nonnulli Proceres: qui pleriq; omnes, non paucis suo ære autoratis manipulis aciem Regiam auxêre. Sinistrum Cornu regendum committebatur Martino Calinovio Palatino Czernihoviensi, Campestri exercituum Duci, cui additi sunt, Dominicus Dux Ostrogiæ & Zaslaviæ, Palat: Cracoviensis, Joannes Sczavinscius Palatinus Brestensis, Ieremias Michael Dux Visniovecius Pala-

tinus Russiæ, cum binis alijs ejusdem ſangvinis Ducibus, Stanislaus Potocius Palatinus Podoliæ, Joannes Zamoſcius Præfectus Calusſienſis, Henricus Dönhofius equitum deſultoriorum Tribunus, alijq; . Ex his pariter aliqui privatas ſuas cohortes, nec modicas, addiderant publicis. Vtramq; alam præibant tormenta: & omni ex parte velitum, equitumque deſultoriorum circumlocatæ turmæ erant, gravioris armaturæ equitatu medium tenente. Aliæ deinde magno numero & variè armatæ ſequebantur turmæ, è Nobilitate in Palatinatûs tributâ, ſuppetijs ferendis deſtinatæ. Medium aciei totius (quod *Corpus* vulgò appellant) Rex ipſe curandum ſuſcepit. Ejus ut diverſi ordines, ita principijs frontiq; protegendæ tormenta præpoſita erant, regimen

gimen iſtorum tenente inſigni bellatore Sigismundo Przyemſcio, univerſæ Tormentariæ rei per Poloniæ regnum præfecto, & ſimul Notario Campeſtri. In Fronte ipsâ conſtitutus erat ſecundùm tormenta incedens peditatus, tegentibus extrema ejus latera turmis equeſtribus. Siniſtrum tuebantur equites Jacobi Veiheri Palatini Mariæburgenſis, quos Schafgotzius ex Sileſiæ Magnatibus regebat. Proxima his, ſed ſpatio interpoſito, erat legio peditum Chriſtophori Hubaldi, in expeditionibus Germanicis excubiarum Præfecti Generalis dignitatem adepti, his verò novisſimis Poloniæ bellis inter proximos meritisſimosq; Regis adminiſtros. Juxta Hubaldianos pedites ſtabat agmine tripartito Cuſtodum Regij corporis phalanx, mille octin-

gentorum capitum, regente eam Fromoldo Volfio Tribuno. Eodem in ordine poſt modicum intervallum viſebantur duo valida agmina Boguslai Radzivillii principis, Magni Duc. Lithv. ſtabulo, & ſimul nunc cohortibus Prętorijs univerſis prefecti. Horum demum, totiusq; adeò primi Ordinis latus dextrum claudebant equites Joannis Dönhofii Tribuni. Alter aciei iſtius ordo in ſubſidium primi deſignatus ex equitatu conſtabat totus. Siniſtrum ejus latus â Veiherianis ſimiliter, & Ioannis-Diterici Meidelij Tribuni, dextrum â Radzivillianis, & ejusdem, qui paulò ante nominatus, Dönhofij turmis equeſtribus protegebatur. Mediũ autem hunc ordinem tenebat Rex, cui proximè adſtabat turma Aulica quingentorum Polonorum Equitum, illuſtrium

ferè

ferè genere & fortunâ. His post Regem præerat Casimirus Tyskewicius Mag. Ducatûs Lithvaniæ Pocillator. Erat autem ea manus in duas divisa cohortes; quarum alteram Sigismundus Vbyssius Vexillifer Dobrinensis, alteram Joannes Vesselus-Præfectus Ostroviensis, titulo Optionum seu Vice-Tribunorum, ducebant. Primæ cohortis signum ferebat Iacobus Michalovius Tribunus (vulgò *Woyski*) Lublinensis: Alterius, Alexander Iendrzejovius. Iuxta Regiam hanc turmam parte ex utrâq; positi erant Germani Equites, quos Sereniss: Elector Brandeburgicus, ex lege feudi Prussici, ductore Valrodo, miserat, quibus, Regio jussu, aliquę ex Polonicis honorarię manus adjunctę fuêre. Tertij ordinis oram sinistram Meideliani, dextram Sigism:

Dön-

Dönhofij Pręfecti Sokalensis equites defendebant. In medio ejus ordinis Andreę Grudzinscij Castellani Naclensis, & Hyacinthi Rozrazevij constiterant cohortes, quas hinc Stanisl: Coniecpolscij & Duplesij, illinc sexcenti circiter pedites Sereniss: Principis Caroli, fratris Regij, Ductore Creutzio Tribuno, cingebant. Aciei universæ extrema tenebant magno numero & ingentibus spatijs circumfusa Polonicæ Nobilitatis vexilla. Hinc modico intervallo distabant Castra, vallis operibusq; subitarijs dudum circumsepta, ab aliâ parte, amne & oppido, nunc insuper relicto præsidiario pedite, quantum tanto antestante exercitu necessarium videbatur, undiq; munita. In ijs verò Sarissæ, (*vulgò Kopjie*) quas progressuri in aciem equites hastati, Rege

Rege ſic volente, hîc defixerant, longè eminebant: mirifico ſpectaculo eminus intuentium, cum ad cuſpides ſingularum ex rutilante ſerico bipatentia ſed parva vexilla, aurâ motante, luderent: ignaris haud dubiè ſimul illudentes, ut milites ibi ſtare, ubi haſtæ hæ coruſcabant, arbitrantibus major atq; extenſior, quàm eſſet, Regius videretur exercitus. Poſtquam ita ordinata acies, & obeuntis undiquaq; Leſcinij Epiſcopi ac Cancellarij Magni fauſtâ prece animatus miles eſſet, nebula quoq; interim decumbere cæperat, & mox velut levato ſipario Sol adſplendeſcens exercitum latisſimis ſpatijs, ac pulcherrimo ordine diſpoſitum contemplantium omnium, hoſtium etiam ad rem inexpectatam ſtupentium obtutui inferebat. Horum

copiæ vastissimæ & minimùm trecentorum quinquaginta millium erant; adeò ut solo selectiore milite milliaris Ruthenici, quod Germanico majus est, spatium implerent. Et Tartarorum quidem alæ eò conspectiores Regijs erant, quod magnâ sui parte montem leni jugo latè se exporrigentem, collesq; vicinos lunato quodammodo flexu occupaverant. Inde ad Cosacorum usq; phalanges extendebantur, quæ dextrum Tartarorum latus claudentes, rectis penè frontibus sinistræ Regiorum alæ, ordinante Chmelnicio, opposite erant. Intermixtę & his Tartarorum ibant turmę, agendis, quę Equitatûs impetu & celeritate agi consvevêrunt. Hâc parte etiam Carrago constiterat, connexum ex curruum multiplici ordine objectamen-

mentum adversus subitam vim, & validissimis etiam incursibus suffecturum. Cæterùm, hostis ubi Regiorum longè lateq; fulgentes ordines turmasq; conspexisset, restitans, ad ipsam usq; meridiem cunctabatur aciem aggredi, sed Polonorum in campum interjacentem procursiones expectabat provocabatq;. Cognitum etiam postea est, nondum eo die prelij fortunam, sed nocturnâ invasione castra Polonorum, quà parte ea maximè infirma judicaverat, tentare voluisse. Attamen subinde aliquę Tartarorum turmę advolabant, velitationibus diem hunc deterere cupientes. Sed Rex pęnâ capitis sanxerat, nequisquam suorum acie injussus prosiliret. Pontes oppidi qui retrò in Poloniam spectabant, solvi idem iussit, ne qui hostium, flumine alicubi

traiecto, â tergo turbarent. Simul verò etiam ſic, qui ex Regijs interclusā retrò viam noſſent, neceſsitate ipsâ ad dimicandi virtutem magis accendebantur. Interim autem machinę bellicę, dexterrimè rem moderante Sigismundo Przyemſcio, creberrimis ictibus in hoſtem detonabant. Et ut propiorem ille vim ſentiret, paulatim machinæ adversùm juga, quæ ſpisſis agminibus Tartari latè obtinuerant, equis trahentibus promovebantur: Regiâ acie continuò, ſed pedetentim, inſequente. Dextra ala in ſylvam potisſimùm oculos & arma intenderat, quod in eâ non exiguæ hoſtium catervæ recondidiſſe ſe cernebantur, terga Regiorum quærentes invadere. Unde adeò illa, inſidiarum metum cauſantibus iis, qui hîc rem curabant, aciem mediam, latere ſic uno

hoſti·

hostilium incursuum periculo diutiusculè patentem, tardiùs subsequebatur, cæteris moram istam, cujus causam aut nesciebant, aut non acceptabant, iniquè admodum ferentibus. Jam ultra medium sui processerat dies, & quod ejus reliquum erat, justo prælio haud videbatur suffecturum. Inde adeò erant, qui in lucem sequentem rejiciendum putabant conflictum: ventum simul causantes, qui hosti secundus, Regijs videbatur noxam daturus. Sed contrà alij, & numero potiores, verebantur, ne noctis interpositæ spatio usus hostis, Carragine, quam validissimam instruxerat, in Regios invectâ, campum explicandis ordinibus, & conflictui necessarium eriperet. Acerrimè omnium Jeremias Visnovecius Dux per Sigismundum Dönhofium

Præfectum Sokalenſem moram omnem diſſvadebat, ac faciendi inſuper primi incursûs copiam ſibi â Rege poſtulabat. Rex itaq; ardore ſuorum utendum ratus, ſecundâ circiter poſt meridiem horâ, ſiniſtro ex cornu cieri prælium jubet. Tum primus omnium idem Viſnovecius brevi ſed animosâ oratione ſuos allocutus, duodecim Veterani militis cohortes ipſe prævius in hoſtem invehit. Quem Stanislaus Potocius Palatinus Podoliæ, & mox Cracovienſis, Sendomirienſis, Premislienſis, Lencicienſis Palatinatuum, terræ item Velunenſis & Orlovienſis territorij nobilitas ſeqvuntur. Animosè viciſſim hoſtis occurrebat irruentibus, & ut multitudine ſuperior erat, ita virtute præliandi diu minimè cedebat. Denſa agminum hoſtilium nubes, tum fumi

fumi & pulveris sublati volumina ad horam penè integram conspectui suorum eripuerant Regios, solo propè clamore pugnantium, tum tormentorum bombardarumq; minorum sonitu fulgoreq; findente caliginem illam. Et jam erant qui de reditu istorum ad suos cæperant desperare. Uti sanè non æqua illis initiò fortuna fuit. Urgebant cominùs pugnando urgebanturve vicissim. Et tandem â prægravante multitudine fatigatæ turmæ quędam cæperant labascere. Sed hortatu exemploq; cæterorum, qui, prout, in istâ ambigentis quasi Fortunæ cunctatione res exigeret, cedentes redeuntesq; in victoriam nitebantur; tum submisso à Rege auxilio firmatæ, resumpsêre spiritus viresq;. Ita novo impetu instauratum prælium, magnoq;

omni-

omnium connisu impulsa deniq; hostilis acies, & Cosacus in Castra sua Carragine munita, Tartarus, qui in hoc cornu Cosacis junctus pugnaverat, in cacumen montis redactus est. Victoribus Scytham fugientem longè persequi non licuit, ne Cosaco interim ê Carragine ad nova rursus tentamina aperiretur campus. Huic itaq; premendo visum potius est insistere. At interea Rex in Tartarorum cuneos, quà densissimi erant, mediam aciem invexerat. Quam cum hostis ille non uno incursu initiò tentasset, male semper exceptus non sustinuerat dehinc ampli⁹ aggredi. Interim autem processerat illa, machinas, quæ in fronte positæ, directore Przyemscio, continuò promovebantur, & plurimam subinde stragem, latioremq; strage formidinem in hoste dabant,

bant, ſecuta. Ille ſubeuntes & impetu & magis barbaro fremitu conatus eſt abſterrere. Sed nihil hunc moratus contendit in jugum miles, præeuntibus ſtrenuè, quæ in fronte conſtiterant, legionibus; Regeq; ipſo præſentiâ ſuâ ac voce acriter omnes animante. Qui hìc, dum, quæ uſus poſceret, ſui ſecurus ſatagit, magno vitæ periculo ſingularem pro ſe excubantem Numinis curam expertus eſt. Cognoverat aliquà hoſtis, ubi Rex ſtaret. In hoc igitur belli & fortunæ ſuorum ſummum caput vertenda tela & ſolicitandum ſtatuit fatum. Cumq; tormenta aliqua ad oram ſylvæ locata haberet, horum duo in turmam Regi propinquam ita collineaverat, ut quatuor pilæ tormentariæ partim prætervolantes, circa ipſum Caput Regium ſibila-

rent, partim non procul Rege humum delapſæ, ungulas equorum atq; etiam Regij prope ſtringerent. Ille diſcrimine ſuo & precibus proximorum procerum ne hactenus quidem tum moveri ſe paſſus eſt, ut locum mutaret. Non eadem mens fortunave Chani Tartarorum fuit. Nam cum Otvinovius Turcici Tartariciq; ſermonis apud Regem interpres, vexillum magnitudine & colore albo apud hoſtem eminens conſpicatus, Chanum iſtic ipſum ſtare affirmaret, exploſa Rege jubente machina, inſignem Chano adſtantem Tartarum equo dejecit; ipſum verò Chanum ita attonuit, ut mutato mox equo excedere moliretur campo. Tum verò multitudo omnis, jam ante ab urgentib⁹ Regiis mõte depulſa, tanto majore ortâ conſternatione laxare ordines & in fugam curſu

properantisſimo effundi, Chano ipſo cæteros præeunte. Qui & ſecuriorem ſibi fugam reddere quęrens, expeditiores aliquot alas ſubſiſtere jusſit, ut morarentur inſecuturos Polonos, dum ipſe ſe longius â periculo abſtuliſſet. Sed & iſtę non magno negotio disjectę ſunt ab ijs, quibus dextro in cornu poſitis non tam pugnandi, quam pugnę reliquum conſummandi copia dabatur. Unde etiam nonnullorum ex iſtis querelę auditę, indignantium jam, in glorię partem nonniſi ſerò ſe veniſſe. Perſecuti tamen ſunt, quibus id datum negotium fuit, Tartaros fugientes ad ſesquimilliare, ita ut non pauci iſtorum partim caderent, partim caperentur. Cęteros nox interveniens & ſua celeritas, quâ iſta gens facilè omnes alias anteit, eripuit. Fugientes projecere, quicquid moram

 dabat,

dabat. Vnde passim in viâ equorum boumq; magna vis obvenit Regijs: vestes, saucii, cæsorum cadavera, quæ alioquin auferre secum & cremare postea solent, ephippia, acinaces, currus reperti passim plurimi: ipsius deniq; Chani tentorium, insigne, tympanum, vehiculum, aliaq; utensilia Regni Vexillifero, qui inter primos hostem persecutus erat, cessêre. Liberati tum etiam non pauci captivi, quanquam hostis plures, cum auferre secum non posset, truncârat. Sortem eandem meruerunt, qui hoc ipso pręlio â Regijs capti sunt; sed vivi apud Duces exercitûs, proceres item quosdam, Regem deniq; ipsum servantur. Et ita quidem Tartarus, qui Chmelnicio omnis fortunę autor, & rebellionis maximum huc usq; columen, omni

robo-

robore suo Poloniam aliquoties lacessiverat; istum porrò in campum non suas tantum vires, sed consentiente aulâ Ottomanicâ, Dobrucenses, Silistrienses, aliasq; Turcarum cohortes, sex millium minimùm, secum duxerat, prælio victus, effusissimo cursu abijt: adeò ut eo die, quanquam in noctem jam labente, quinq; milliaria summâ trepidatione emensum, captivi postea narrârint.

Cosacorum aciem uti in castra sua rejecerant; ita istuc per eadem vestigia insequebantur Poloni; Rege, postquam justam manum ad persequendos Tartaros misisset, reliquum exercitum, integris ordinibus, admovente Carragini hostili. Cæterùm Chmelnicium alij initio statim prælij ad Chanum se contulisse ferunt: Alij memorant, ubi laborare suam Tartarorūq; aciem viderit,

rit, properato curſu inſecutum, retrahere Chanum ad reſtaurandam communem fortunam ſtuduiſſe: haudquaquam tamen auditum, ſed acerbè potiùs, & non convitijs tantùm, verùm & vinculis propè exceptum: ingeminante ſubinde Barbaro; deceptum ſe ab illo, qui longè numero & viribus invalidiorem Polonorum exercitum eſſe toties dejeraſſet. Minatum etiam homini, ſe ipſum ad Regem miſſurum in Murzarum redimendorum pretium. Pateretur illic, quæ in Tartaros æquè ac Polonos perfidus meruiſſet. Quicquid ſit, non ante dimiſſus â Chano Chmelnicius eſt, quàm is literis Czeherinum (quę ſedes ei pacificatione ſuperiori, Regio indultu contigerat) misſis, non modicam pecuniæ ſummam & ſpoliorum ante ê Po-

loniâ

loniâ ablatorum magnam partem ipsi dari jussisset.

Hinc properatis itineribus in extrema Russiæ tendebat Chanus. Ubi autem sat longo â Polonis intervallo tutum se sentiebat, scripsit Epistolam ad Regem, ubi *cladem suam loci iniquitati imputat, per quam scilicet explicare alas suas, & quò intenderit, circumdare Polonos non potuerit. Alibi in Vkrainâ æquiores sibi fore campos, si eo sequi Tartaros collibitum fuerit Nobilitati.* Ita barbarus, cum procul ab ictu esset, dedecus suum audaciâ verborum conabatur eluere. Revera enim de iterandâ pugnâ non cogitabat, cum magnâ festinatione ad terræ suæ latibula contenderet Cæterùm ut ad Cosacos redeam, ab his Chmelnicium abesse, nesciêre diu Poloni: & nihilo minùs animosè hostes, quàm si Ductor adfuisset, ad defendenda castra sua accingebantur. Noctem illam, quæ victoriam excepit, inso-

insomnem totam sub cœlo pluvio duxit Rex, cavens, ne quà ex insidijs victoriæ fructum interverteret hostis, tenebrarum beneficio scitè admodum uti peritus. Aderant ibidem Proceres, etiam Sacri Ordinis: quibus adeò prævijs, Deo, eadem nocte, in campo illo pro Victoria tam illustri & tam pauco sangvine partâ grates actæ sunt. Non enim Poloni plures quingentis hoc in campo perierant.

Sed alterâ ex parte refugos Cosacos, quorum ducenta penè millia copiis admotis incluserat Rex, periculum suum pariter fecerat exsomnes. Et ut gens hæc ex agrestibus ferè constans, laboribus & operi faciendo assvevit, unâ hâc nocte, & Carraginem firmiùs altiusq; instruxit, & quà opus erat, vallo se incinxit. Nam ex aversâ parte, uli-

te, uligine, quę latè iſtìc diffuſa, non pedem humanum, multò minus graviora equorum corpora ferre poterat, ſatis ſibi videbantur muniti Quia autem Duce carebant, (neq; enim Chmelnicius à Chano ad exercitum hunc ſuum rediјt) alium, Dziadzialum nomine, tametſi multum reluctantem, in ejus locum (2. Julij) ſubſtituêre. Mox omni modo ſibi conſulere quærentes, literas ſcripsêrunt clementiæ Regiæ & pacis deſiderium ſpirantes. Verum haud ſeriò rem agere, aut nondũ mites ſatis ad accipiendas leges videbantur, qui precibus arma interponerent. Etenim tormentis & omni vi hoſtili aſſiduo infeſtabant caſtra Regia, & tranſitu in alteram amnis partem prohibebant militem Polonum. Rex itaq; ferocientes majore vi aggredi ſtatuit: ubi in-

bi inprimis intellexerat, discordias inter illos gliscere, malum rebus arctioribus, ut solet, latiùs valiturum. Cæterùm cum alij alia svaderent, nonnulli & intercluso fluminis cursu inundari castra hostilia posse arbitrarentur, id tamen tùm præcipuè consilium sedit, machinis bellicis uti sine morâ & assiduò oppugnarentur. Eamq; in rem ex arce Brodanâ, à Stanislao Coniecpolscio, nuper Belli Duce clarissimo, exstructâ, molis majoris tormenta adducta sunt. Parari item trajiciendo amni pontes cæpêre, & locis opportunis erectæ terreæ munitiones, ex quibus in castra hostica ictus machinarum perferri, hostisq; eruptiones repelli possent. Harum uni ultra amnem furtim arrepserant Cosaci, & non sentientibus excubitoribus supervenientes, colla falcibus

bus inciderant, tormentoq; jam uni junxerant equos, avecturi illud in castra hostis, nisi rem animadvertisset Christophorus Hubaldus, qui cum legione suâ accurrens, Cosacis oppressis, munitionem istam recuperavit & postea terræ aggestu firmiorem reddidit. Posteà in campum quoq; Cosaci erupêre: eo numero & impetu, ut justum penè prælium moliri viderentur. Verum à Regijs acri nec incruentâ congresśione repulsi sunt in castra sua. Periêrunt istìc quadringenti plus minus Cosaci. Sed & Poloni stipendiarios aliquot amisêre. Sokolus & Piasoczynius, dum strenuè pugnam cient, sauciati sunt. Exin tormentarijs ictibus utrinq; certatum, magno hostis, nec nullo etiam Regiorum damno. Ex his quippe turmalis unus, gregarij aliquot

 ceci-

cecidêre: & parùm ab interitu abfuit Hyacinthus Rozrazevius illustris genere & virtute Tribunus. Equus enim, cui insidebat, majoris machinæ ictu tactus occubuit. Cùm ita parùm proficerent Cosaci, ad dolos iterùm versi, de nocte obsessores omni vi adoriri constituerant. Sed primùm Luna, clariùs, quàm ipsis commodum erat, micans, deinde imber; utrobiq; etiam Regis ac Ducum vigilantiâ auctæ intensæq; excubiæ consilia hostis irrita reddidêre. RediJt tum ad Regem Mehemet Czelebejus, Tartarus gente, sed jam pridem inter Polonos agens, & hic probatâ diu Potocio Exercituum Duci fide ac virtute, Centurionis honorem adeptus. Is agmine velitum promptissimorum fugientes Tartaros persecutus, plurimos ceciderat, eo-

rum

rum etiam unum ex machina tormentariâ in extremâ pugnâ duplici vulnere sauciatum adducebat, consilio & autoritate inter suos præcipuum, & Chani hujus decessori sangvinis propinquitate innexum: unde adeò rumor vulgaverat, Chanum ipsum graviter vulneratum imò & mortuum esse. Hic verò Murtasa Aga (nam id nomen erat capto) cum in via à suis derelictus Czelebeji manum & vincula subiret, oblato ingente pretio persvadere huic contenderat, ut ad Chanum potiùs, quàm ad Polonos ipsum deportaret. Sed is fidem pretio, & castra Regia Tartaricis prætulit. Idem plus quàm mille Tartaros, partim cæsos, partim lethaliter sauciatos, in viâ rep. perisse se ajebat; quos fugientes cęteri, ne per istas onerum moras sibi de-

 essent,

essent, projecerant, magno indicio trepidissimæ eorum fugæ: cum alioquin ea gens cadavera suorum nefas credat hostibus relinquere. Cæterùm res Cosacorum intra Carraginem suam conclusorum indies arctiores reddebantur. Excursionibus nihil profecerant hactenus, & Regij propius indies imminebant obsessis. Unum ferè solatium liber ex Carragine suâ aquarum paludumq; adstagnantium trajectus patebat: quâ commoditate alij ad fugam, alij ad pabulationes utebantur. Sed & has Balabanus vetus militiæ Tribunus, traductis in alteram fluminis ripam mille circiter militibus infestare cæperat. Et consilium identidem agitabatur de pluribus illuc trajiciendis legionibus. Sed ea res lentiùs procedebat, quod metuebatur, ne

obses-

obſeſſor exercitus, diſpersâ nimium ſuâ vi, deſperato hoſti ſpem perrumpendi, ſibi alicubi ingens periculum pareret. Die VI. Julij cum tormenta Regiâ vi majore in obſeſſos detonuiſſent, flexi illi ad pacem quærendam nuncios mittunt, qui miſericordiam orarent. Tres erant numero, Kreſa Czeherinenſis Tribunus, Hladki, & Pereaslavecius. Quos Potocius Exercituum Dux (nam ad hunc primùm adducti erant) ſeverisſimis verbis increpuit, *indignos eſſe* inquiens, *qui ad Regiam admittantur Majeſtatem, indignos, qui pro Chriſtianis habeantur, utpote Tartaris Turcisq; adeò arcto amicitiæ fœdere innexos.* Rex tamen, habito Senatu, audire illos ſuſtinuit, qui humi proſtrati nihil aliud, etiam cum alia interrogarentur, quàm miſericordiam, omni culpâ factorum Chmelnicio imputatâ, ingeminabant. Pariter etiam Sena-

Senatorum, qui aderant, manus vestesq; osculabantur. Rex cum Senatoribus disceptatâ re, tandem per Lescinium M. Cancellarium responderi illis jubet; *tametsi facinoribus suis veniæ propè spem excesserint, æmulam tamen Divinæ Misericordiæ Majestatem Regiam illos suæ non omnino expertes esse velle, dummodo seriæ pœnitentiæ & submissionis sat fida habeat argumenta.* Conditiones in crastinum exspectare, interim verò unum ex tribus relinquere jubentur in castris Regijs. Mansit Kresa, nec invitus, homo non contemnendi vigoris & non obscura animi in partes Regias propensi jaciens indicia. Postero die cum conditiones iis transmissæ, & citum postulatum esset responsum, nemo inde rediit, & postea apertè plerasq; ac potissimas conditionum abnuêre. Hincq; adeò etiam recaluit armorum vis, & tanto crebrioribus in illos

los jactibus tormenta Regia fulminavêre. Quibus & illi vicem reddere non negligebant, ſed fragore non magno (unde pulveris pyrii defectum Regii conjiciebant) & noxâ propè nullâ. Nonnulli verò ex iis eâ audaciâ fuêre, ut furtim caſtris Regijs ſuccedentes, teſſeram per Tubicines militi enunciatam exciperent ſuisq; deferrent, ita ut aliam tum dari oportuerit. Et conſilium oppugnationis, ad quam accingere ſe juſſus fuerat miles, quia ijsdem innotuiſſe credebatur, pariter tum omiſſum eſt. Porrò, ſi qui ex Regijs comprehenſi eſſent à Coſacis, ij magnis iſtic & exquiſitis tormentis excipiebantur. Subcenturionem Radzivillianum uſtulando, genua clavis transverberando, caput intorquendo miſerrimè excarnificarunt, antequam occiderent.

Aliquos etiam illic excoriatos eſſe accepi ex ijs, qui cadavera ejusmodi cute ſuâ exuta in caſtris eorum poſtea vidiſſe ſe teſtantur. Quicquid ſit, efferatiores equidem illi conditionibus propoſitis, etſi non iniquis, redditi videbantur, & cum tacitâ ſpe elabendi ſe maximè ſolarentur, in ſpeciem tamen omnia extrema experturos paſſurosq́; ſe minabantur; nihil morati creberrimos oppugnantium ictus, quibus pulſabatur identidem Carrago eorum. Et audaciam eorum obfirmabant acuebantq́; Poporum (ita Sacerdotes Rutheni appellantur) hortatûs, reditum Chmelnicij & properum ab alijs Coſacis Tartarisq́; auxilium identidem ſpondentium.

Enimverò poſtquam nihil ejusmodi opis usquam appareret, flacceſcere tandem

tandem plebes cæpit, & occultis vocibus primùm, mox apertâ fronte pacem ingeminare. Sed in contrarium jam nitebantur Ductores, rati ſcilicet pacem nonniſi ſuo diſcrimine conſtitutam. Ac hi Dziadzialum, quem nuper, Chmelnicio non comparente, Ducem ſibi præfecerant, cum iam plebi pacem poſtulanti aures commodare videretur, depulerunt munere & in locum iſtius nunc hunc, nunc illum, poſtremò tamen conſenſione quâdam Bohunum ſuffecêre. Ille (decimâ Julii) ſpartam ſuam ornaturus, novisſima Coſacorum & Polonis ſcilicet ſtationibus proxima munimenta, aſſumptis ſecum multis millibus ſelectorum militum & tormentis duobus, firmatum ibat: quòd inprimis intellexiſſet, Lanckoronium Palatinum Braclavienſem

traiecto flumine versus stationes ipsorum tendere, claudendis, quæ hucusq; obsessis patuissent, viis exeundi. Cum delectos illos duceret Bohunus, ex conceptâ dudum suspicione, repentè in plebe reliquâ oritur pavor, & clamante uno, veteranos Ductoresq; abire ac deserere cæteros, eadem vox totis mox castris latè bacchata, cunctos Panico quodam terrore ita percellit, ut nihil quicquam morati, & mutuò se trudentes impedientesq;, qua quisq; posset, ruerent. Viæ, quas pridem magno labore & mirâ solertiâ sibi munierant, minimè sufficiebant festinantibus. Juxta has utrinq; paludes, & vestigii impatiens uligo erat. Tanto maior in illo lubrico & pedem impressum vix remittente solo lapsantium labor pavorq;. Inprimis postquam Regii

Cosaci X. Iul: aufugiunt.

Regij fugâ hostis, etsi tardius, intellectâ irruere in castra cæpere. Tùm verò injicere in cæni profunda usitatas ê pellibus vestes, coria, centones, penulas & quicquid aliud transitum faciliorem reddere posse videbatur, tum circa tramites tumultuariò factos luctari, alibi in cæno ipso, quà profundissimum erat, tegendę salutis latibulum quærere. Veterani, quos ad munitionem firmandam prægressos dixi, cùm præcipites adeò suos ruere viderent, reversi retinere hos initio laborabant; sed fugientium agmine abripiebantur. Tandem & quos retinere non poterant, præire cæperunt, ac quia equis melioribus adversusq; hostem ritè accincti exierant, expeditiores jam erant ad fugam. Cæterùm cum sic omnis ista multitudo effunderetur, ignarus rei Palatinus Bra-

claviensis, & in se impetum hunc destinatum ratus, ne à furentium immenso numero duo illa millia militum, quę secum ducebat, opprimerentur, capto ex arenâ consilio locum occupat, ubi à tergo saltem tutus, circumveniri ab hoste non posset. Sed hostis in fugam totus conversus, nihil minus tùm quàm prælium cogitabat. Persequi fugientes non neglexêre Regij, sed eadem, quæ illos, trajectuum difficultas morabatur sequentes. Nihilominus, quantum poterant, institêre palantibus, inter cæteros inprimis Plocensis Palatinatus; qui indicto sub hoc ipsum tempus armilustrio, in campum evocatus, jam tanto promptior erat ad insequendum. Tota dies cædibus insumpta est, alijs gladio, aut ictibus sclopetarijs, alijs, quocunq; liceret modo, deprehen-

hensos trucidantibus. Ita illâ luce Cosacorum, agrestiumq; ingens numerus, triginta penè, ut quidam narrant, millium, in paludibus, dumetis, sylvis, cecidit. Sed non pauci extremis periculis in audaciam accensi, ex ijsdem avijs; noxam dare persecutoribus quærebant dabantq;. Cohors certè trecentorum circiter Cosacorum reperta est, quæ in locum aquis undiq; circumfluum delata, omnem vim contra tendentium diutissimè propulsavit. Desperatos illos & mori impavidos conspicatus Potocius, veniam ijs commissorum obtulit; conservare scilicet cupiens, quorum virtutem alibi rectius impendendam admirans miserabatur. Sed illi contemptum vitæ & rerum, quæ vitâ posteriores sunt, monstrare cupientes, ac quod segnius perfecu-

ſecuturos ſperabant hoſtes, ubi laboris & periculi pretium perijſſet, quicquid habebant ſecum argenti, in conſpectu perſequentium in aquas ſubjectas effundunt peris. Mox multis cohortibus diu oppugnati tandemq; per uligines diſperſi, pugnare in ſequentes non deſinebant, donec, penè ſingulatim, magno aſſectantiũ & jam irâ in obſtinatos; tum pudore cedendi acrius urgentium labore, eminus, cominùs, prout quemq; aſſequi licuit, conficerentur. Ex ijs unus (quem quidam nobilem fuiſſe affirmant) præcipuè omnium oculos diu in ſe avertit. Iamq; lembum nactus, eo tegumento per tres penè horas integras collineantium ſclopetariorum evitabat ictus, tum falce vim propinquantium arcebat: vix demum â Nobili quodam Czechanovienſis terræ, & altero Ger-

Germano gregario, aquam collotenùs ingresſis, falce & pilo trucidatus. In caſtris, præter imbellem ſexum & ætatem, ingens præda reperta eſt. Tormenta octodecim; Pulveris pyrij magna vis. Signa quàmplurima, ſed inter alia Regium, quod Chmelnicio ab Electione mox in autoramentum obſequij & fidei miſſum erat, & alterum quod olim Vladislaus IV. adversùm Moſchos ire parans, Coſacis miſerat, ſolitum pignus, quo arma & virtus eorum ad Regni necesſitates vocabantur. Inventum itidem Vexillum, quod xxix. Junij die, Regijs eripuerant Coſaci. Repertus gladius, quem Patriarcha Græcus Chmelnicio miſerat, belli pro Religione ſed veriùs Regione, ſuſcepti proſperos ſucceſſus precans gratulansq;. Qui eum apportaverat

captus eſt. Adfuerat eidem Chmelnicio alius præſul Græcus, (qui Archiepiſcopum Corintheum ſe dixerat) magnus plebis concitator. Et his ipſis in caſtris ingens pactionis deditionisq; mora. Nunc in tumultu cæſus majora ſupplicia effugerat. Sed mitra, ampullæ, candelabra & alia tanti ſcilicet Præſulis ornamenta Regi reddita. Traditum item Graphiarium Chmelnicij, & in eo ſigillum exercitûs Zaporoviani, literæ item complures à portâ Ottomanicâ, Chano, Moſcho, Principe Tranſylvano, alijs à Branicio, in caſtris hoſtilibus repertæ. Advexerat idem Chmelnicius non modicam pecuniæ vim: argenteorum nummorum uncialium, qui taleri vulgò vocantur, triginta minimùm millia, in ſtipendium Tartaris; quæ pariter inter milites ut

cuiq; fortuna faverat, direpta sunt. Uti & vestes pellibus pretiosissimis subductæ & alia ejus hominis ptetiosiora. Bombardarum varij generis tanta vis, quanta modico exercitui armando sufficeret. Commeatûs varij ingens copia. Et passim etiam ad ignem stantes ollæ & verubus affixæ carnes. Vnde colligere est, improvisam illis hanc fugam accidisse, & scilicet divinitus potissimum immissam. Vnde factum quoq; est, ut hæc illustris Victoria, vel nuperæ saltem victoriæ complementum paucissimo mersum sangvine constiterit. Nam Poloni quidem vix aliquot, germani quinq; gregarij, & unus Centurio ex legione Boguslai Radzivillij Ducis, qui expugnandis trecentis illis Cosacis, (quorum invictam constantiam modo retuli) vitam impendit. Ce-

 terum

terum quia ex tam incredibili hostium numero (ad ducenta enim minimùm millia is extendebatur) majorem partem, quanquam ægrè & per multa avia servaverat fuga; visum est præter illos, qui in ipso tumultûs æstu persequi disjectos jussi sunt, septem insuper mittere legiones veterani militis, quæ Duce Calinovio Palatino Czernihoviensi, eodemq; Campiductore longius progressæ, circumquaq; vestigarent dispersorum reliquias; & nusquam recolligendi se copiam permitterent Cosacis. Comites Calinovio dati Jeremias Visnovecius Dux, & Vexillifer Regni Coniecpolscius. Isti faustâ cum prece dimissi, hîc illîc reperiebant palantes & recente in obstinatos, nuperq; paci non iniquæ refragatos irâ, dabant plerosq; neci. Magna pars fugientium Du-

Dubnam transiêre, sed & illic, dum longum aggerem trajiciunt, tria penè millia à præsidiarijs alijsq; eò missis cohortibus interfecta sunt. Simul istic deprehensa ferunt subsidia, quæ cum ad obsessos Cosacos tenderent, nunc serò post rem perditam adventu in partem stragis aut fugæ venêre. Rex ipse versus Crzemeneciam, nobilitate penè omni ad Beresteciam remanente, movit, itinere glorioso quidem sed & miserabili. Passim enim inter sparsa hinc inde per campos cadavera eundum erat; passim etiam in sylvis occulentium se & fame emorientium greges errare visebantur. Corticibus arborum nonnulli se per dies aliquot sustentaverant, jam ita langvidi, ut fugere amplius non possent: tamen victoris gladij formidine, in interiora sylvarum reptantes,

dum servare se nituntur, tanto magis se ope humanâ privabant. Ut mittendi essent Regi, qui occursarent timidis, atq; etiam manus injicerent, non trucidandi animo, sed ut hortarentur, ne mortem sibi ultro accelerarent. Aliquib⁹ etiam jam fame deficientibus & sceletorum speciem repræsentantibus cibi jussu Regio suppeditabantur. Publicata deniq; diplomata, quibus venia commissorum subditis ad Heros suos revertentibus promittebatur. *Renunciarent modò Cosacis obsequium respuentibus, portasq; ijs clauderent; Regijs verò militibus de commeatu prospicerent.* Ad eum modum Rex severitatem clementiâ moderans, victoriam quidem persequi; sed si fieri posset non nimium cruentam habere studebat: Sui enim Regni membra, etsi ignobilia, tamen nobilibus necessaria non resecan-

canda penitus arbitrabatur, dum aptâ medicinâ ad sanitatem revocari posse viderentur. Cæterùm præsentiam suam cohibendis Cosacorum belliq; simul reliquijs haud parùm videbat profuturam. *Fortius quippe rei absolvendæ instituros milites, si eodem auspice & Duce porrò uterentur: & facilius cessuros pertinaces, ubi summum severitatis & veniæ arbitrum præsentem vidissent.* Itaq; omninò progredi assumptâ omni Nobilitate statuerat, Kioviam saltem usq;, inde fræna belli, prout res exegisset, moderaturus. Sed alij contra nitebantur, inprimis è Nobilitate pleriq;, qui *præter necessitatem, curam Penatium suorum nòn existimabant sibi diutius deserendam. Neq; verò opus esse totius Ordinis equestris præsentiâ ad reliquias has Cosacorum perdomandas. Impulsam eousq; seditionis molem suâ jam sponte ruituram. Aut si supersint, qui infelicia arma resumere audeant, eorum coërcitioni Exercitum stipendiarium facile suffecturum. Non esse è re, ingentem hanc civium multitudinem in oras ducere desertas a cultoribus & à transfugientibus tùm Tartaris tùm Cosacis pervastatas. Plus noxæ ibi passuram à fame, quam armis daturam hosti.* Nonnulli &

Re-

Regem progredi nolebant, *ſpicilegia hæc belli ac gloriæ Ducibus relinquenda* ſvadentes *Ipſe Varſaviam rediret: iſtic habitis Comitijs, ſtipendia & ſupplementa exercitibus procuraret. Ita in togâ ſagi negotijs & Reip: univerſæ pleniſſimè conſultum iri:* Sed plures alij alia cauſabantur, nonnulla etiam quæ hoc bello neglecta putarent, acerbâ libertate perſtringentes. Triduo penè toto cum his ex illo aliquot milliarium intervallo commeantes diſceptabant ſummæ dignationis viri, qui Regi ipſimet ad res in Ukrainâ tranſigendas eundum eſſe ſtatuebant, ipſi euntem comitaturi & eodem Nobilitatem invitantes. Sed fruſtra: prævalebat multitudo reditum efflictim poſtulantium. Et dedit hoc tandem tanto illi Nobilitatis domuitionem poſcentis conſenſui Rex, ut & dimitteret abiturientes, poſtquam certas pecuniarum & militum

tum ſuppetias promiſiſſent, darentq́; protenus, & ipſe deniq́; ſequi polliceretur. Mox convocatis apud Orlam, Firlejanum oppidum, Ducibus, Tribunis, alijsq́; Ductoribus præcipuis, quę res poſcebat, juſſa ac monita elargitus, omnes Potocio, ut ſummo exercituum Duci, parere juſſit. Hinc redire jam paratum nuncij undiq́; de protritis hîc illîc Coſacorum globis exceperunt: & literæ â vicinæ provinciæ Palatino allatæ ſunt de victoriâ gratulantes. In iis ſimul memorabatur, quod & alij excurſores Regij & inprimis captivi, quos territus Barbarus & Regiæ gratiæ ſtudens pręter ſolitum dimiſerat, ex parte retulerant, *Chanum accepto de occupatis Coſacorum caſtris, nuntio, tanto magis in terram ſuam feſtinaſſe, ſed & quater mille Turcas copiasq́; Tartaricas, quæ Coſacis ſuppetias ibant, intellectâ ſuorum clade, turpiter reditum, trajecto Boryſthene, præcipitare.* Narrabat deniq́; Palatinus *ſcripſiſſe ſe ad Portam Ottomannicam literas, victoriæ Regiæ*

indices: monuisseq; eos, qui istic clavum regant, ne Chmelnicianos nuncios, qui ibi opem quærerent, aliâ, quàm qualem victrix Regis fortuna pateretur, gratiâ exciperent. Et parva equidem benevolentiæ signa relaturos inde nuncios illos spondebat. Pariter verò ex Lithvaniâ de bonis adversum Cosacos successibus læta Regi revertenti apportabantur. Nam recens ibi, post alia feliciter ante administrata, & generosè repulsas Chmelnicii legationes, quibus Principem à susceptis adversum Cosacos armis astutè studuerat avocare, non uno conflictu hostem istic fuderat Radzivillius.

Constiterant non procul Lojoviâ ad Borysthenem & Sossum fluvios duodecim plus minus millia Cosacorum. *Niebabæ strages.* Quibus Niebaba quidam præerat spectatus inter suos Tribunus. Is eductis ad ripam Borysthenis; ê conspectu Lojoviæ, operâ tumultuariâ, munitionibus terreis cohortes aliquot imposuerat, trajectum illum Cosacorum usui

serva-

ſervaturas. Eas aggreſſurus Radzivillius, Gregorium Mirſcium excubijs M. Ducis Lithv: præfectum, cum ter mille ſelectis præmiſſum, fluvium trajicere jubet: ipſe v. Julij, cum reliquo peditatu (equites enim terrâ ibant) & tormentis, flumine ſecundo, inſequitur. Vbi temp⁹ eſſe viſum, datum eſt à Principe, ſono machinarum, faciendi aſſultus ſignum. Nec mora. Adoritur miles munitiones, atq; interim ad ſignum datum allapſus cum ſuis Mirſci⁹ à tergo pariter invadit hoſtẽ. Qui undiq; circumventum ſe ſentiens, ubi per ſeſquihoram ſe defendiſſet, tandem prævalentibus Radzivillianis fugam arripit, paucis remanentibus & mox à perſecutore milite obtruncatis. Victoria hæc ut Radzivillianis nullo penè ſangvine conſtitit, ita mox inſtrumentum victo-

riæ fuit alterius. Nam de adventu Principis & periculo ſuorum admonitus Niebaba, ut his laborantibus ſuppetias ferret, properè, cum equitatu præcipuè ſuo accurrit. Ergo iterum mox copiis his Radzivillianis, etiam antequam alia earum pars in trajiciendo flumine adhuc occupata, ad certamen venire poſſet, dimicandum fuit. Pugnatumq; eſt magno utrinq; ardore ad veſperam usq;: ſed tandem perruptis hoſtium ordinibus, palma penes Radzivillianos manſit, quam opimiorem trium Tribunorum, atq; inter eos ipſius Niebabę cędes fecit. Gregariorum tria circiter millia perière. Vexilla erepta duodecim. Capti non pauci, etiam ex inſignioribus, atq, inter eos agnatus Niebabę, quippe fratre ejus genitus. Cęteri fugâ quà dabatur, nonnulli in caſtra

ſtra ſua non procul poſita elapſi ſunt. Sed nec in ijs diu morati Czernihoviam benè munitam urbem ſe receperunt: Vnde ubi miſſus â Duce Chriſtophorus Potocius, Subdapifer (vulgò *Podſtoli*) Magni Duc: Lithv:, ad caſtra Niebabę accesſiſſet, vacua ea repperit. Lubeczam pariter ultrò deſeruêre Coſaci; & Czernoblium venienti Vincentio Goſievio rei tormentariæ in Lithvania generali præfectò ſpontè dedidit ſe. Neq; quicquam Principi poſteà moræ diu fuit, quò minùs Kioviam progreſſus, quicquid reliquum hydræ iſtius illâ in parte reſtaret, conſpirante ſociatâq; Ducibus Regni operâ, elidere pergeret. Ita inter allabentes undiq; lætos nuncios regrediebatur Rex Varſaviam. Attamen, antequam eò veniret, adverſis etiam nonnullis a-

liquantùm interpellatus eſt felicitatis Regiæ curſus. Nam & Leopoli tranſiturum ſequior valetudo aliquot diebus attinuit: & cum poſteà firmato utcunq; corpore, iter continuaret, Lublinum transgreſſo, nuncius de morte unicæ filiolæ ſuæ Annæ Mariæ Tereſſæ allatus eſt. Ita mala bonis intermiſcere ſolet fatum, & rarò ulla felicitas ita mera eſt, quin acerbitate aliquâ diluatur. Sed Rex quoq; de tanto hoſte victor rediens, hunc domeſtici vulneris dolorem cordatê admodum tulit vicitq;. Et citatiore hinc itinere progreſſus Varſaviam x Auguſti, ſoſpes & optatisſimus triſtitiæ, quę Aulam omnem obſederat, diſpulſor, intravit.

Novus tumultus circa Cracoviam diſſipatur. Cæterùm in Ruſsiâ adhuc erat Rex, & nec dum ad Bereſteciam inter ipſum hoſtemq; deciderat fortuna, cùm alibi

 auſpi-

auſpicijs ejus, nova & circa ipſam Regni Metropolin exſurgens tumultuum flamma, vigile inprimis Petri Gembicij Epiſcopi Cracovienſis & Ducis Severię curâ ac prudente dexteritate ſuppreſſa eſt. Locus, unde illa emicuerat, Czorſtein vocatur. Arx eſt Regia, duodecim leucis à Cracovia diſtans, edito in monte ad Donajecium fluvium ſita, & eâ parte, quà fluvio imminet, ardua admodum acceſſu. Eam circà Cal: Junij uno alterovè comite ingreſſus eſt Napierſcius, qui Koſtkam, magnifico & illuſtris familiæ in Polonia, nomine, ſe vocari voluit: homo vanus vagusq;, & cui nihil aliud quàm audax paupertas ac turbatę in Regno res, amplioris fortunę ſtruendę ſpem animumq; injecerant. Ac locum flagitio delegit, ubi Hungarię vicinia

Autor tumultus Napierski.

cinia

cinia & ipſa montium confraga non tantùm ſocios audacię plurimos, ſed & debilibus initijs latebras datura videbantur. Quippe illos Carpathi montis, &, quæ inde latè ſe exporrigunt, jugorum incolas, feroces ingenio atq; ad latrocinia pronos, qualicunq; militię ſpecie prębitâ, excuſatiorem prędandi licentiam &, ſi fors faverit, libertatis ſpem haud gravatim amplexuros rebatur. Quam in rem etiam ſparſerat inter agreſtes, ſe liberandę à Nobilitatis & Judęorum tyrannide plebi venire vindicem. Nec inept⁹ ſeditionis ciendę comes & ſtimulus ei acceſſerat homo agreſtis quidem, ſed qui jam olim, magnis Comorovio, potenti iſtic Nobili, turbis datis clarus, Mareſchalci nomen acquiſiverat. Illo machinatore ad illiciendos vulgi animos utebatur.

batur. Etjam plurimi nefariæ ſocietati nomen dederant, quos ille Pſeudo-koſtka ſertis viridibus inſigniri juſſit: eorum qui id ſignum non prætuliſſent, tuguriis villisq; flammas ſubjicere minatus. Ubi præſtructis ita fundamentis, rem ipſam adoriri ſtatuerat, Czorſtenum, arcem belli iſtius futuram, intrat, & ſuæ mox poteſtatis facit. Quod tametſi nullâ cum validâ manu venienti facile fuit, quoniam, Præfecto longè inde abſente, Judæus duntaxat aderat, arcis & præfecturæ hujus proventuum conductor. Et Regio juſſu venire ſe arci adeò neglectæ protectorē fingebat Impoſtor, diploma oſtendens, quod grandi ſigillo munitum cùm vidiſſet literarum rudis, & alioquin etiā pertinaci imparem ſe animis viribusq; ſentiens Judæus, haud mul-

tùm reluctans, homini, ceu Regio miniſtro, & armato inermis, curam & Regimen Arcis concesſit. Interim ſpargitur ea res per viciniam, & Cracoviam deniq; defertur, ad loci inprimis Epiſcopum. Cui quod cura iſtius oræ â Rege ad bellum eunte demandata, eoq́; nomine etiam Regem comitandi necesſitas remiſſa erat, minimè negligendum hoc, quicquid eſſet, viſum eſt. Mittitur ad hominem, qui inquirat, quâ autoritate Arcem inſediſſet. Ille paucis abſolvit nuncios, ijs, quæ faceret, Regia mandata unicè obtendens. Sed quia tum de confluentibus pasſim inter montium avia agreſtium globis rumor crebeſceret, ſuſpicio ſimul gliſcebat, affinem aut Ducem eum eſſe coeuntium conſilijs. Sine morâ manum unam alteramvè peditum ſubmittit vi-

tit vigil & prudens Episcopus, pluresq; in montibus colligi jubet, disjiciendis nefariæ turbæ cæptis. Brevi ad quingentos excrevit peditum numerus. Et his ala velitum adjuncta est, quam in tractûs istius custodiam jamdudum suo ære alebat Episcopus. Iordanus etiam, conspicuæ nobilitatis Vir, paucíq; alij addidêre aliquos de suis. Nam cæteri pleriq; nobiles, primoresq;, qui validiores manus disturbandæ huic conspirationi submittere potuissent, ad castra Regia abierant. Unde tanto majores in terrâ quasi viduatâ successus sibi pollicebatur impostor. Cæterũ ferunt inter pedites illos ab Episcopo conductos non paucos noticiâ & conscientiâ quoq; molitionis innexos huic pseudo-Kostkæ vel ej9 socijs fuisse. Sed quia tanto facto concursu obviari viderint ori-

enti malo, converſis ſtudijs eò jam impenſius in conjuratos operam commodaſſe, ut ſe innocentes probarent. Atq; ex his inſtructos aliquos, ut ſuggresſi rogarent in arcem admitti, tanquam ſocij futuri propugnatoribus. Et receptos eſſe, quia ut dudum notis & amicis fidebatur. Sed eodem jam alij quoq;, ubi de adventante Epiſcopi milite ſuboleverat Impoſtori, vocatu hujus adſciti erant. Ita ut is quadraginta præterpropter ſecum iſtic capita haberet. Vbi miſſa ab Epiſcopo manus ad arcem, Jarocio & Rubachio ductoribus, acceſſerat, primo omniū, & ut conſilio ſic ſucceſſu optimo iſtic hoſti aquæ copiam eripiendam duxit. Vnus enim puteus erat, isq; extra arcis pomæria. Hunc magnâ celeritate occuparunt obſeſſores. Ita re perneceſſariâ carebat cum ſuis Impoſtor: cætera omni-

geno commeatu satis instructus. Crebro insuper pilarum, etiam tormentariarum, jactu infestabantur obsessi, quanquam innoxiè fermè: adeò ut cum multa millia globorum emissa essent, nonnisi unus tamen Cocus ibi perierit. Sed spe destituti liberationis, simul & aquæ penuriâ marcidi agrestes, tandem colloquium expetierunt. Quo dato, cum Kostkam & primarium ejus socium, *Mareschalcum*, ut dixi, appellatum vinctos dare jussi essent, paruêre: sicq; VI. Cal: Jul: dediti sunt bini illi, & tertio post die Cracoviam devecti, ibidemq; per vicos præcipuos in curru, vinctis ad tergum manibus stantes, circumducti sunt, plurimâ undiq; turbâ ad spectaculum affusâ. Torminibus subjectus Impostor, cùm, quid hominis esset, interrogaretur, nihil aliud respon-

dit, quam *Tribunum Aulicum ſe, & magnis mox copijs imperaturum fuiſſe, niſi intercepta eſſent conſilia: quippe viciniâ & Vrbe ipsâ Cracoviâ ſpoliatâ externum ſe militem adducere cogitaſſe. Et ſpem ſibi auxiliorum à Chmelnicio & ex Vngariâ luxiſſe.* Non multis poſt diebus captum de utroq; ſupplicium eſt, quale iſtiusmodi ſcelera decet. Reliqui ex arce ſtatim, prout pacti erant, dimisſi fuerant: multis dein præcipuos rei hujus adminiſtratores culpantibus, quod impunè abire tantorum flagitiorum reos permiſiſſent. Sed datæ obſesſis fidei Sacramento defendebant ſe: & *noluiſſe deditionem duris nimiùm conditionibus morari*, ajebant: *quòd quamprimùm Caput duntaxat auferendum credidiſſent conjuratis, quorum ingentem numerum jam paſſim concurrere compererant. Illo ſublato confectam rem proſtratamq́; univerſam, ipſo eventu jam patere.*

Ignoraverant verò iſti Ductores ad idem hoc reſtingvendum incendium majorem manum è Rusſiâ venire. Etenim Epiſcopus, ſimul ut coire in illis mon-

montium jugis agreſtes intellexerat, novam & grandem tempeſtatem veritus, maturè Regi, quid ad Regni Metropolin ageretur, ſignificârat. Ille, re utæquum erat, penſitatâ, mittit properè tres primarios Cracovienſis Palatinatûs Magnates, Michaëlem Zebrzydovium Regni Gladiferum, & Alexandrum Lubomierſcium Comitem in Viſnic, ſtabuli Regni Præfectum, nec non fratrem hujus Pręfectum Sandecenſem cum ter mille militum manu, magnam partem ipſorum ſtipendiis in uſum publicum autoratâ. His negotium datur, ſuo Palatinatui & ibidem Epiſcopo, in comprimendis his novorum tumultuum principiis, magnâ vigilantiâ, ſtudio, ſumptuq; laboranti opem ferendi. Et ibant illi ſat feſtinatis itineribus. Sed felice Epiſcopalium dexte-

ritate

ritate factum eſt, ut poſt captum iam Catilinam adventarent. Accepi ex viro prçclarç eruditionis & fidei; Mathematicum Cracoviç degentem, in hunc ipſum diem, (xxiv. Jun.) quo Impoſtor in Urbem introductus eſt, vincula & captivitatem Chmelnicio portendiſſe. Acceſſit hactenus ad veri confinium ars, ut eo die non aſpernandum Chmelnicii inſtrumentum in vinculis adduceretur, & Chmelnicio ipſi circa hoc tempus à Polonis clades, & ferè vincula imminerent. Nam Bereſteciana Regis victoria paucis poſt diebus contigit. Dederat verò is vir etiam antea peritiç ſuç illuſtre ſpecimen, quando feralem illum prçdixerat ictum, quo olim fœdus parricida Piekarſcius Sigismundum III. Regem glorioſiſſimum tantùm non de vitâ ſuſtulerat.

Præſagiũ Mathematici.

De ex-

De exſtinctâ hâc nefariâ & multùm ſanè, ſi adoleſcere potuiſſet, periculoſâ conjuratione Rex paulò poſt victorias Ruſſicas accepit nuncios, qui cæterorum triumphorum gaudijs in cumulum quaſi acceſsêre. Potocius autem, ubi à Rege Varſaviam redituro digreſſus erat, quàm poterat celerrimè ad perſequendum hoſtem feſtinabat. Quanquam ipſum ſiniſtra nonnunquam valetudo attinebat, & quia per loca deſolata & famelica exercitus ducendus erat, fiebat inde, ut multi militum elangveſcerent interirentq́;. Germani inprimis pedites, qui evagari pabuli causâ, quod equitibus proclivius eſt, non poterant. Viſū eſt ergò diviſione copiarum faciliorem ſibi reddere annonam. Et pars Calinovio Campiductori, ac Viſnovecio Duci, pars Lanc-

 koro-

koronio Palatino Braclavienſi commiſſa eſt: medio inter hos itinere ipſe Potocius ſummus Dux cum vexillifero Regni, alijsq́; tendebat. Indictum ſimul, ut omnes Lubartovam dirigerent curſum. Quod oppidum, civium freqventiâ, & ingenio ſitûs, intactum ſe hactenus ſervaverat ab hoſte. Eòq́; præmiſſæ copiæ quædā, ſpeculaturæ Coſacorū conatus, &, ſi fieri poſsit, Pavolociam, ipſamq́; Bialocervkam celeritate occupaturæ. Paſsim autem placidè agere ſuos jubent Duces, ne violentiâ militari in extrema aut fugam, magis ſtimularentur agreſtes: ſicq́; abſcondentibus ſe & peſſundantibus ſua incolis, ipſa tantò magis incandeſceret deficeretve annona. Qvamobrem & Magnates ad ſubditos ſuos literas nunciosq́; misſitabant, clementiam illis ſpondentes, dummodò

ad

ad officium redirent. At Chmelnicius ubi à Chano, dato multo argento, liber & cùm aliqvâ, etſi tenui accipiundi in poſterùm ab eodem auxilij ſpe, dimisſus erat, Pavolociam venit, ibiq; primos de ſuorum clade poſtremâ, & miſerabili fugâ nuncios, atq; aliquos etiam ex profugis Tribunis excepit. Et quantumvis plurimùm perculſus, inſtaurare tamen animum & vires cæpit ad colligendas fractæ quaſi fortunæ tabulas. Dimittit itaq; per remotiores Rusſiæ oras, literas ac nuncios, quibus plebem ad conſtantiam in tuendâ causâ hortatur. *Eſſe inſtabilem fortunam, ac ſolitum ei ludum, altius mox evebere, quos paulò ante depreſſerit. Faviſſe nunc eam Polonis, ſed eandem etiam Coſacorum expeditiſſimos ſuperſtites voluiſſe, qui ad reſuſcitandum bellum & ſarciendam cladem ſufficerent. Regem cum majori exercitûs parte in Poloniam receſſiſſe, ubi Rakocius ipſum Regni caput invaſerit. Inde ſibi tanto plus ſpatij fore ad vires recolligendas: adq; avertendas, quæ jam adversùm Ruſſos veniant, copias. Paucorum Magnatum cohortes eſſe, exultantium nuperâ victoriâ, ac Ruſſis, ut ſubditis ſuis,* &

Ita fingebat homo, fortè tamẽ ad tumultum allu-

 & ut

& ut debellatis insultare parantium. Sed frustrà fore istos. & esse sibi in mundo, unde tam insolentes eorum spes retundat. Confluere denuò florem & robur Cosacicæ militiæ: & propediem adfuturos Tartaros, qui ut nuperam labem expient; tanto jam fortiùs pugnaturi sint. Ita ille vulgus agrestium passim animabat, aliquo suo compendio: sed non minore etiam Regiorum. Nam his bonæ spei blandimentis retinebantur intra Lares suos plurimi, qui alioquin profugi, optima quæq; vel corrupissent, vel ad Cosacos iteratò coëuntes deportassent. Sicq; transeuntes Poloni tanto plus alimentorũ reperiebant. Interim paulatim Chmelnicii exercit⁹, tum Russorũ, tum externę rursum militię accessu, augescebat. Arguebant equidem Tartari ipsum fraudis, qui vires Polonorum extenuando, autor fuisset infelicis congresſûs. Et vicissim Russi à Tartaris præproperâ fugâ se desertos querebantur. Fama etiam fere-bat,

dens, qui circaCracoviã. autore Napierscio coortus, at in herbâ mox oppressus erat.

bat, alicubi fugientes iſtos à quodam Tribuno Coſacorum inclementer admodum habitos. Ac deniq; Potocius ſummus militiæ Dux ad Chanum miſerat literas, vim minantes, niſi ſocietati huic Rusſicæ nuncium is remitteret. Nihilomin⁹ aderant Chmelnicio Tartarorum duo minimùm millia, quos, cum cæteri domum unà cum Regulo ſuo tenderent, largis ſtipendiis induxerat, ut aſſociarent ſe ipſi. Poſteà etiam is ſubinde ad Chanum mittebat, magnis promisſis auxilia evocans, & identidem *in ſuâ fortunâ Chani ſimul ſecuritatem verti* demonſtrans. *Se enim debellato periturum illi ingens propugnaculum, & hoc velut ponte ſtrato ituros in ipſum Polonos.* Sed & ad Aulam Ottomanicam tres Coſaci magnâ feſtinatione ablegati ſunt, opē iſtic oraturi, moniturią; ſimul *Aſſecutos opem Coſacos retundendæ Polonorum potentiæ usq; pares eſſe poſſe; ſin deſerantur, pace cum Polonis initâ, arma in ipſos Turcas vertenda illis fore.*

 Interim

Interim, quantum per Peditem, labore, victûs penuriâ, morbisq; deficientem, Potocius poterat, iter celerabat: ne moram daret hosti, cujus molitiones non ignorabat, ad reparandum robur. Et ut undiquaq; hoc quasi calens ferrum cuderetur, ex Lithvaniâ etiam Ianussius Radzivillius Princeps, recens tum turmis non paucis, Georgii inprimis Hlebovicii Palatini Smolenscensis, firmatus, magnis itineribus adproperabat. Etenim, ubi duodecim millia Cosacorum, uti supra memoravimus, profligasset, Ductoribus ipsis, atq; inter eos Niebabâ cæso, alijsq; pluribus captis, Kioviam, ceu caput Russiæ Primarium, cùm suâ sponte, tùm mox acceptis insuper in eam rem mandatis Regiis, tanto celerius sibi petendam duxerat: relictâ, ubi res posce-

poſceret, parte copiarum, inprimis circa Czernihoviam Urbem Fronckevicio haſtatorum equitum Pro-Tribuno; qui juſtâ cum manu retundendis præſidii, Czernihoviæ à Coſacis impoſiti; excurſionibus advigilaret.

Principem victoriis ſuis inſtantem & ad præcipuum hoſtium cubile tendentem præibat fama, magnoq; omnia terrore paſſim implebat. Inter alios, Antonium & Orkuſſam Tribunos partim ad Czernobilum, partim in Ovrucenſi tractu hærentes ita perculit, ut illicò fugam retrò capeſſerent. Orkuſſæ extremum agmen in trajectu quodam Pawſa Tribunus Radzivillianus deprehendit oppresſitq;. Cum reliquis elapſus Ductor ad quintum à Kioviâ lapidem jungere cum altero Tribuno Antonio cohortes ſuas cæperat: ſed & hîc

jam

jam junctos aggressus, quem Princeps præmiserat, Vincentius Corvinus Gosievius Structor M. Duc. Lithvaniæ, vir toto hoc bello de patriâ optimè meritus, ad Irpam amnem feliciter fudit: ita ut impedimentis & ponte exusto, Kioviam fugâ trepidissimâ se reciperent. Sequebatur Gosievius, & seorsim sine omni penè obice bellū, quà terrâ, quà Borysthene secūdo, in Russiā ulteriorē transportabat Princeps. Sed jā Kioviam, prægressus Principem terror ita consternaverat, ut non tantū Cosaci, qui in illo tractu tutos se crediderant, decies mille circiter numero, præviis Tribunis, festinanter locum deserent: sed & Metropolita Sylvester Cossovius, Josephus Trisna, Cænobii, quod ibi celeberrimum est, præfectus, vulgò Archimandrita, nec non Magistra-
stûs

tûs Vrbis literas ſupplices mitterent, ad omnes Exercituum tum Regni, tum Mag. Duc. Lithvaniæ Duces, totumq́; exercitum ſcriptas. In quibus magnâ ſolicitudine, ne *Vrbi ſuæ aut templis vis aliqua inferretur, deprecabantur: à ſe nempè in Regem nihil unquam hoſtile tentatum, ſed pro incolumitate ejus preces ſubinde fuſas; multorum item Nobilium Virorum fœminarumq́, inter hos bellorum æſtus, vitam & fortunas in tuto apud ſe manſiſſe. Ad eorum ipſorum teſtimonium nunc ſe provocare. Et citius miſſuros fuiſſe ſupplicis animi indicia, niſi armati undiq́; viam obſepſiſſent.*

Cum literis iſtis dimisſi plures; ſed lentius ad Potocium pervenit Monachus lator literarum, & eo nomine à Duce perſtrictus, difficultatem itinerum obtendit. Citius Radzivillio occurrêre deprecatores, cujus ſcilicet arma ex proximo jam Vrbem circumſonabant. Et movêre illum Principem ſupplicum preces, ut Vrbem armatus ingreſſus, nihil niſi arma & nocendi potentiam oppidanis, quos repperit, auferret,

ret. Nam plurimi eorum, ſeu ſibi malè conſcij, ſeu Victoris clementiæ non ſatis fidentes, antequam is Vrbem intraret, aufugerant. Chmelnicius, tantæ Vrbis jacturâ intellectâ, eò ſolicitiùs diſperſas convocabat vires; ac quâdam velut deſperatione ad extrema accingebatur. Et promptos ſatis ad tentandam denuò aleam experiebatur non Coſacos tantùm, ſed & plebem alicubi. Adeo ut inter agreſtes quoq; ſonarent voces, *Turpe eſſe ob unius prælij ſiniſteriorem ſucceſſum cadere penitus animis. Fugatos aliquando, qui nunc fugarent: & poſſe eodem revolvi fortunæ rotam. Quod ſi in Ruſſos cum Polonis ſors porrò conſpiraverit, fore ſub Turcæ ſedem, ubi vitam meliùs & cum libertate agere poſſint, ac jam eo nomine ſcriptas ad Baſſam Siliſtrienſem literas.* Non exigua igitur hominum vis confluebat denuò ad Chmelnicium: alicubi etiam ſuo ductu bellum reſuſcitabant Coſaci agreſteſq;. Inprimis, qui ad Tiram fluvi-

fluvium, Valachis loco & latrocinandi ferociâ propiores ſunt, quatiebant arma. Adeò ut deliberandum eſſet Potocio Duci, an filio ſuo Præfecto Camenecenſi, qui hactenus, quà poterat, conatibus iſtorum fortiter obſtiterat, ſubmitteret opem, an illum potius ad ſe acceſſeret. Sedit conſilium, ad majorem uti is exercitum vocaretur. Quò etiam (xvii. Auguſti) cum duobus millibus feliciter appulit, Bohuni, præcipui Coſacorum Tribuni, Scribam, quem in itinere ceperat, ſecum ducens. Nondum autem is advenerat, cum ſummus Dux Bialocerkwam verſus tendens, ſeptem turmas præmiſit, ſi nihil ſors daret amplius, ſaltem de hoſte certos aliquos allaturas nuncios. Sed ex Pavolociam, oppidum Johannis Zamoſcij Præfecti Caluſſienſis, tranſeuntes,

quia magnam rerum omnium copiam reppererant, non modo largiter ſe invitarunt, ſed & violenter protervéq; admodum, quæ abſumere non poterant, corrupêre. Unde & ſecuta eos properè ultio eſt. Vix enim paulum ultrà Pavolociam progresſi erant, cùm bis mille Coſaci, & quingenti Tartari à Chmelnicio emisſi, obviam ijs fiunt. Quodq́; animosè hi invehi viderentur, illi omnem hoſtilem potentiam adeſſe rati, retrò Pavolociam versùs, flectunt, curribus, quos in Vrbe ultra fas, nec eſculentis tantùm ſed varij generis rapinâ impleverant, libidini hoſtili relictis. Ac ipſos ad portas usq; Pavolocianas perſecutus eſt Coſacus & Tartarus. Bonâ tamen fortunâ, his exultanter admodum refugos urgentibus ſupervenit Vonilovicius Viſnovecij Principis Centu-

rio,

rio, qui facto in medium hostium agmen impetu, ita divulsit dissipavitq; persecutores, ut pars Bialocerkwam, pars in castra sua retrò ageretur; pars caderet aut caperetur. Qui ex Tartaris capti erant, interrogati de numero Tartarorum, qui jam Chmelnicio mererent, *duo millia adesse, sed propediem quatuor insuper millia accessura: reliquos autem omnes Tartaros pascere equos suos & pariter in Polonos accingere se jussos*, affirmabant. Idem alij captivi, quos Juricza, & mox iterum idem Vonilevicius adduxit, uno ore asseverabant: hoc simul de novissimâ hâc impressione addentes, *creditum Ductoribus suis, aliquos duntaxat Magnatum Polonorum ad ditiones suas tendere; tantoq; adeò animosiùs impetum in turmas illas factũ*. Potocius de hostis viribus, &, quæ speraret, auxilijs Tartarorum edoctus, sistit nonnihil gradum, impedimenta & pedites, qui lentiùs procedebant, præstolaturus. Interim autem

cum cæteris militiæ capitibus, quid factu opus videatur, deliberat. Nonnulli *celeritate agendum ſvadebant, petendumq́ ipſum Caput belli Chmelniciũ, antequam Tartaricis ſuppetijs magis firmaretur.* Alij, inter quos Viſnovecius, *Chvaſtovum in itinere, quà Kioviam iretur, ſitum oppidum, flectendum eſſe contendebant; quò proclivior eſſet cum Radzivillio conſiliorum communicatio & deniq́ conjunctio armorum.* Poſterius pręplacuit ſummo Duci, ſed ſic tamen, ut adhuc impedimenta & cæteras copias expectandas ſibi putaret. Interim & literæ à Principe Radzivillio ſuperveniunt ad exercituum conjunctionem invitantes copiarum Polonicarum Duces. Sed petebatur id, quod idem omnibus modis iſti quoq́; deſiderabant contendebantq́;. Lentius tamen procedebatur ob langvidiorem peditem, & ne inconſulta celeritas induceret in inſidias exercitum. Quare Pavolocię aliquot dięs extracti, non ſine damno

illius tractûs, sed hæres ejus Iohannes Zamoſcius Præfectus Calusſienſis, per Palatinum Braclavienſem ſuper eâ re compellatus, & *hæc, & omnia ſua bona, & ſeipſum Reipubl: uſibus conſecratum devotumq́ʒ eſſe, reſpondit.* Dum hic ageret exercitus, nuncium accipit de obitu Hyacinti Rozrazevii Tribuni, viri illuſtri genere, fortitudine, peritiâ rei militaris & rerum geſtarū gloriâ inter præcipua Poloniæ decora numerandi. Lubartoviæ relictum, contagioſus, ut perhibent, morbus abripuit. Sed paucis poſt diebus funeſtisſimum iterum Poloniæ univerſæ Mors dedit ictum. Illud enim ingens belli fulmen, Ieremiam Michaelem de Koributh Ducem in Viſnoviec & Lubne, Palatinum Rusſiæ, Præfectum Premislienſem, in flore ætatis, in ipſo gloriæ curſu, incredibili Patriæ damno, & ſum-

& ſummo omnium luctu ſuſtulit: Ingentem hujus Reipublicæ Virum, & meritò cum curâ dicendum. Exſomnis indoles, animus magnorum capax & clareſcere properus ad ardua capeſſenda mox juvenem impulêre: ac ipſa ad fines Rusſię ſita, & Scytharum incurſib⁹ opportuna hęreditas amplisſima campum ei patentisſimum aperuerat. Simulatq; apta armis ferendis ętas ejus exſtitit, nullum penè cum Tartaris certamen habitum eſt, in quo is illuſtria virtutis non dederit ſpecimina. Et in fatali illâ poſt Vladislai Regis exceſſum, regni & felicitatis ſimul Polonę eclipſi, nemo alius hoſtem, poſt cęſos exercitus, in viſcera Regni graſſantem fortius & pręclarius ſuſtinuit. Unde eum vox publica ſemper ſummo belli regimini deſtinabat; ſed neſcio quâ velut abſti-

obstinatione subinde restitit fortuna. Primùm cunctabantur quidam summæ autoritatis viri, tam fervidæ & ætatis & indolis Viro credere Regni protectorem exercitum; & ubi adept⁹ deniq; erat clavum belli, reddidit mox eum alijs, qui eâ potestate per cladem publicam evoluti, cum ê captivitate rediissent, munia simul sua repetebant. Bellum hoc Cosacicū exuerat illum penè omnium, quas vastissimas habebat, facultatum usu. Sed quæ florentibus reb⁹, raro illo & nonnisi præclaris rebus impenso vigore, perpetuâq; pulcherrimorum facinorum gloriâ, tum comitate & beneficentiâ, penè supra, quam utile ipsi esset, collegerat, studia manebant; & ipsa reluctantis fortunæ velut invidia augebat illi ex miseratione quodammodo amorem. Non exi-

guum quoq; is priorum decorum titulis novissimo prælio addiderat cumulum: cùm primus ipse in hostem duxit, & ad clarissimam victoriam non parùm attulit momenti. Ac ei porrò etiam spes publica civium in perfringendâ & conficiendâ hâc rebellionis excetrâ partes minime postremas assignabat. Sed cæpta ac vota omnia conculcavit præcox fatum; & quem tot ante prælijs, nuperq; tam præsenti periculo superstitem servaverat, nunc acutâ febre immissâ abripuit. Perculit gravissimè totum exercitum tanti sideris occasus, & cunctis militum tristissimos planctus, plurimis lachrymas & tantùm non arma excussit dolor. Certabant mærendo Duces cum milite: nec potuit quicquam in hostem tentari, antequam tanto funeri utcunq; justa essent persoluta. Itaq;

(xxv. Augusti) major pars exercitus, inversis armis, & militaribus cunctis sed sincerissimis luctûs indicijs, longè extra castra cadaver prosecuta est. Postero die movit castra lugubria Potoci⁹, publico merori à negotio quærens solamen. Et primo omnium Trilisium, oppidū benè firmum, & magnæ remoræ, nisi præciperetur, futurum, aggredi visum est. Præmissiq; mox qvi deditionem postularent loci. Cum ferociùs respondissent, qui in oppido erant, præter alios Sigismundo Przyemscio Rei tormentariæ Præfecto eidemq; Notario Campestri; nec non secundùm hunc Berkio Boguslai Radzivillij Principis Pro-Tribuno demandatum est, vi ut oppidum adorirentur. Illi selectis ex Germanicis cohortibus septingentis militibus, & tormentis aliquot minoribus instructi

Ieremiæ Visnovecii Ducis cadaver educitur castris maximo exercitûs luctu.

rem ſtrenuè adminiſtrant: eo eventu, ut ipſi qvidem ſeptuaginta viros, atq; in ijs binos Ordinum Ductores Strauſſium & Wahlium amitterent; oppido tamen, & intra alteram poſteà horam, arce etiam, vi fortiter admotâ, potirentur. Nimia obſtinatio oppidanorum eſſe viſa eſt, quę tot bonos milites abſumpſerat. Et fœminę in repellendis oppugnatoribus, mixtę vel pręvię viris, multum intulerant damni. Adeò ut & Strausſium Centurionem mulier falce interemiſſe feratur. Eo minus parcendum eſſe viſum eſt tam noxijs: & cum Germanicis cohortibus in oppugnatione ſupervenisſent Polonicę, nihil non irę & gladio in oppido occupato permiſſum eſt. Non ętas, non ſexus miſerationem attulit. Viri minimùm mille periêre. Ipſe, qui locum pręcipuè defenſave-

Triliſium oppidum expugnatur.

ſaverat, Coſacorum Ductor captus & in furcam actus eſt. Domus & quę usquā in oppido reperta, militi in prędam ceſsêre. Quę auferri non poterant, vel non merebantur, cum oppido univerſo, flammis dicata ſunt. Adeò res formidabilis eſt, incidere in hoſtem, quem nimiâ obluctatione irritaveris, damnariq; inſuper in exemplum, quo terreri Victor alios velit. Cujus tum excuſatior quodammodo ſeveritas videtur, cū ſemel aſperior eſſe ſuſtinet, ne eſſe ſępiùs cogatur. Hìc ſanè non infeliciter cesſit inclementia. Ignis enim ille longi9, quàm ureret, lucens, Chvaſtovum locupletem Epiſcopi Kiovienſis, ſed ab hoſte jam inſeſſam Vrbem ita perterruit, ut non trecenti tantum, quibus tutela loci commiſſa erat, Coſaci, ſed & oppidani univerſi profugerent. Ita nemi-

ne penitus resistente Vrbs, firma satis ad vim, & non pauco alioquin sanguine constitura, in potestatem Regiam redacta est. Hic verò jam prestolari Principem Radzivillium statuerat Dux exercituum Potocius: ut junctis viribus posthac in hostem iretur. Et commeabant identidem literę, quibus mutuò, quid ageretur, & quid factu opus esset, significabatur. Hęserat autem interim ad occupatam à se Kioviam Radzivillius, dū Regia mandata & exercit⁹ Poloni propiorem accessū opperiretur. Sed nec tut⁹ istic nec securus unquā agebat. Neq; enim cessabat hostis vestigare, quà illi⁹ vires accideret, iterq; interciperet, ne cum Polonicis copijs conjungi posset.

Decimâ sextâ Augusti Kiovię excitatum (quo autore vel casu incertum) ad Borysthenem fluvium, incendium sexagin-

xaginta domos exusſit. Poſtero die circa meridiem denuò coortus ignis majorem noxam dedit. Prȩter vulgaria ȩdificia, & tabernas cum mercibus deuſtas, plusquam ducentȩ aulȩ Nobilium deflagrarunt: templa item plurima, tam Romani quam Grȩci ritûs, & inter hȩc ex vetuſtisſimis unum, quod à Vlodimiro, antiquo Kiovienſium Duce, exſtructum ferunt. Cathedralis, & Dominicanorum ȩdes integra manſit, quanquam & huic illapſȩ erant flammȩ, vix à milite demum exſtinctȩ. Auxit verò ignem afflans, appetente veſperâ, vehemens ventus, unde ſparſa latius flamma ipſis advolitabat caſtris, & niſi prȩaltus, in quo poſita erant, mons interceſſiſſet, correpta fuiſſent eadem clade. Redijt ſub hæc ab excurſu verſus hoſtem facto unus ex Radzivillianis Ductori-

ctoribus Noldius. Qui ubi non procul portâ Kioviensi, aureâ dictâ, constiterat, animadvertit Cosacos Tartaris mixtos succedere proximo molendino & curribus suorum famulisq; manus injicere. Illicò Bellicum canitur, quo territi illi ad alterum inde lapidem refugiunt, sed simul aliquos insequentium cædunt sauciantq;. Interim equites desultorij, ac mox cæteri subveniunt, & hostem, ponte præter ejus opinionem superato, ita excipiunt, ut capti circiter centum, & in universum mille ferè desiderati sint. Erat autem trium millium illa man⁹, Cosaci magnam partem, sed quib⁹ multi agrestes & Tartarorum non modic⁹ numerus accesserat. Quanquã istorum plures à conflictu abfuerũt, ê longinquo nempe fortunã expeditionis istius speculati. Cæterum quotquot hìc

hic adfuêre missi quidem à Chmelnicio, sed citius, quàm jussi erant, pugnaverant. Expectare enim alia sex millia debuerant; & ita junctis copijs undiq; Castra Radzivillij aggredi. Sed Noldium præproperè insectati, cladem sibi acceleravêre. Neq; posteà tamen infestos habere, & quà posset, per insidias solicitare Radzivillianos desijt hostis. At vigiles semper & intrepidos expertus est. Et tandem, provisis ubiq; ad Kioviam, quæ oportuit, & sufficiente præsidio relicto, iter cum exercitu ingressus est Princeps, copias suas Polonicis juncturus. Venire paranti obviam mille quadringentos milites Potocius misit, & ipse reliqvum exercitum, quò minus spatij intercederet, ad Vassilovum promovit. Verum antequàm eò processum esset, tentare Chmelni-

cius compoſitionem cæperat, miſſis ad ſummum Ducem literis, in hanc ſententiam: *Se & Coſacos in ſervandâ pactione Zborovianâ, & obſequio S. Reg: M. adhuc conſtantes, injuriam quidem hactenùs paſſos; attamen id, quicquid ſit, Deo relinquere: nunc vero orare Potocium uti militiæ, ſic in Senatu præpotentem; conſilio & autoritate ſuâ efficere tentaret, ut poſitâ tandem iſti ſangvinis humani diluvio obice, exercitus Coſacicus Regiâ benevolentiâ de integro, ut olim, fruatur.* In alijs literis, incertam etiam fortunæ & ancipitem belli aleam oſtendere auſus eſt Potocio. Cæterùm multis parùm fida eſſe credita eſt iſta de pace ſolicitatio, qui nihil aliud ab eo quæri ajebant, quàm moram temporis ad elicienda à Tartaris majora auxilia. Uti equidem aliundè etiam intelligebatur, perpetuis flagitationibus à Chmelnicio, & Chani Crimenſis, & Turcarum opem advocari. Nihilominùs explorare hominis mentem placuit, quibus conditionibus Regi ac Reipubl: conciliari vellet. Sed is tàm ardua poſtula-

ſtulabat, ut omnis compoſitionis conat⁹ vanus futurus eſſe videretur. Eò magis denuò ad arma undiq; conclamabatur. Auxerat exercitum Regni jam Radzivillius Princeps novem minimùm millibus optimorum militum: & non parvas idem copias, ut dixi, protegendæ Kioviæ alijsq;, quà iverat, locis, reliquerat. Chmelnicius in illam Urbem, Rusſiæ iſtius antiquam metropolin intentos maximè oculos gerens, & nunc diſceſſu Radzivilliano ſuis molitionibus patentem ratus, mittit terrâ quinq; amplius millia, flumine Boryſthene tria millia hominum; non Vrbi tantùm ſubrepere ita, ſed & ſcaphas Principis iſtic relictas occupare ſperans. Verùm infeliciter provenit machinatio. Nam illos, qui terrâ iverant, Calinovius Campiductor deprehenſos tantâ virtute ac felicitate

profligavit, vicitq́,ut vix nisi paucissimi effugerent. Et parta est hæc victoria permodico sangvine: cum hinc vix supra quindecim perierint, & inter eos Centurio Ioannis Zamoscij Præfecti Calussiensis, qui ipse huc Calinoviũ comitatus, milite suo non parum momenti ad victoriam attulit. Cæteri Cosaci secundo flumine provecti,cum socios non repperissent, & frustrà expectarent, abire tamen noluerunt, quin circa Vrbem periclitarentur fortunam. Sed præsidiarij maturè â Radzivillio moniti, repulêre fortiter suggredientes; & commodùm ijs in subsidium venit missus à Potocio Sokolus, spectatæ dudum virtutis Ductor. Itaq; ab Vrbe quidem irritus abiit hostis, scaphas tamen tres celeritate abripuit. Postea vi infestà redeunti machinis grandioribus ê mona-

sterio

ſterio Nicolajano multùm noxæ illatum eſt; fuitq́;, cum novem cymbæ Coſacis refertæ, tormentariis ejusmodi ictibus juxta cum onere ſuo mergerentur. Inter hæc Chmelnicius, tametſi novis Tartarorum auxiliis (ſex enim millia recens à Chano ſubmiſſa erant, at numerus hic ſtudiò, ad terrorem augendum, in majus augebatur,) ſuccinctus, ad pacem iterùm inclinare animum cæpit. Et hinc pariter ab Adamo Kiſielo Palatino Kioвienſi ſtimulabantur identidem Duces, ut ignoſcendo bellum finire, quàm mutuo ſangvine continuare mallent. Quando inprimis Polonus etiam exercitus non laborum tantùm pugnandiq́; aſſiduitate, ſed & morbis multùm attereretur. Ac mitigati illi quidem hactenùs ſunt, ut miſſos à Chmelnicio nuncios, pacis ineundæ quaſi va-

dum prætentaturos, non implacidè acciperent. Quibus ad ſuos revertentibus additus eſt ex centurionibus ſpectatioribus Nahorovius, pariter animum hoſtilem altiùs ſcrutaturus. Hic aliquot diebus iſtic detentus, tandem cum tribus aliis Coſacorum internunciis in Caſtra Polonica rediit. Illi ad Duces admisſi, nomine ſuorum, veniam patratorum ſupplices orabant, ſimulq; literas reddebant idem petentes. Juxta verò Chmelnicius iterùm Virum aliquem dexterum mitti poſtulabat, quicum Vihovius, exercitûs Coſacorum Notarius, Chmelnicio ab epiſtolis & ſecretis, cæptum opus continuaret. Mittitur itaq; Machovi9 equeſtris Centurio, cum literis Potocii ſummi Ducis, in quibus, quod Chmelnicio Ductoris exercitûs Zaporoviani non dabatur titulus, ea res homi-

hominem non parùm turbavit, & injuriam, quam Duci suo factam putaret, præter reliquos asperabat verbis Dziadzialus, ex præcipuis Tribunis unus. Sed à Machovio idoneis rationibus amota hæc solicitudo & arrectis omnium auribus lecta est epistola. Postea semotis arbitris, de amandandis extemplò Tartaris agi cæptum. Ad quod cum Chmelnicius nullis persvasionibus, etiam Vihovii, intimi aliàs consiliarij, induci posset, institit Machovius eò usq;, & reditum vel re infectâ ad suos subindè urgens, ut deniq; Cosacus, post cæteras conditiones utrinq; approbatas, hanc quoq; non recusaturum se, polliceretur. Postulatum porrò, ut Chmelnicius ipse cum Tribunis nonnullis in castra Polonica, fidê fretus Ducum, veniret. Sed id non tàm Chmelnicius, quàm Tribuni cæte-

cæteri & plebs Cosacorum abnuebant. In campo autem istud negotium tractare non tutum satis videbatur ob Tartaros, quorum violentas manus ægrè illic evitaturi essent feciales pacis. Itaq; Vihovi⁹ penè supplex orabat, ut in arce Bialocerkvianâ hic de pace congressus haberetur. Omnia hæc cum redux â Cosacis Machovius retulisset Ducibus, post accuratam deliberationem decretū deniq; est mittere Commissarios: destinatiq; mox eò sunt Adam: Kisièlus Palat. Kioviensis, Georgius Hlebovicius Palatinus Smolenscensis, Vincentius Corvinus Gosievius Dapifer magni Ducatûs Lithvaniæ, & Michael Cossacovius Subjudex Braclaviensis. Qui xv. Sept. castris valido satis cum comitatu egressi, in oppidum tamen nonnisi quingentos equites induxêre. Plebi hostili ingra-

ingratus erat istorum adventus, & multi non temperabant sibi, quin vim minarentur inferrentq; ingressis, fas scilicet gentium nihil morati. Quâ de re moniti à delegatis Duces exercituū properè rationes quærunt securitati eorū consulendi. Et sine morâ ablegatur cum sat validis copiis Calinovius Campiductor, ut tam eximia Reipubl; capita ê periculo, quod imminere iis videbatur, ad castra usq; reduceret. Sed illos oppido tardiùs, quàm condictum erat, egressos, diu Campiductor frustrà præstolatus est; adeò ut inopiâ victûs redire in castra cogeretur. Tanto major solicitudo incessit Duces militesq; : qui alii alia, omnes tristissima quæq; delegatis istis timebant, damnantes jam quoq; fiduciā suam, quâ hosti nimiùm credidissent. Anxiis rumor affertur venire delegatos,

Plebs sub jugum redire metuens adversatur paci.

ſed à Tartaris in itinere infeſtatos egere auxilio. Sine morâ promptisſimus quisq; militum, & famulitii caſtrenſis turba ſat numeroſa effunditur, laborantibus opem ferre quærens. Incidunt in delegatos venientes, ſalvos quidem ipſos, ſed impedimentis ſuis magnam partem à Tartaris exutos. Hi enim ſolitâ levitate & prædandi cupidine, fortè & quia hanc ſibi pacem multùm noxiam fore olfecerant, adorti erant currus Delegatorum, fruſtra prohibente Chmelnicio & cæteris Coſacorum Ductoribus. Qui equidem omnes egregiam fidem & ſat vigilem, in defendendis contrà furioſæ plebis & Tartarorum violentos conatus delegatis, induſtriam Polonis tum probârunt, in plurimos turbidorum etiam ferro graſſati, & in reliquos non lenem polliciti ultionem. Cæterum periculo

quidem damnoq; non parvo constitit iter hoc delegatis, non tamen nullum etiam pretium ejus videbantur referre. De omnibus enim ferè, quæ utrinq; postulabantur, istic convenerat: pauca duntaxat quæpiam reservata, de quibus postea in castris usq; disceptandum fuit. Itaq; cum nihil adeò grave obstare crederetur, quin brevi colophonem suum acciperet pacis negotium: visum est Ducibus ad locum, ubi sacramentum iterare Chmelnicius & præcipui Cosacorum Tribuni debebant, propiùs admovere copias. Adeoq; xx. Sept. Hermanowkâ mota sunt castra, & versus Bialocerkvam totus exercitus pulchro ordine & apparatu processit, Lithvanis lævum, Polonis dextrum latus tenentibus. Postero die mittit Chmelnicius literas, quibus hunc exercitûs ac-

ceſſum mirum ſibi accidere nunciat, nihilominus Commiſſarios in craſtinum adhuc mitti petit, rem omnem tandem conſummaturos: ſeq́; vicisſim ſuos miſſurum ſpondet. Mittuntur hinc viri duodecim, illinc totidem adſunt, ſed inter quos paucisſimi ex primiceriis Coſacis erant. Hi primùm turmas aliquot Polonicas in proximo ſtare queſti, cum nonniſi ad Tartarorum undiq́; imminentium incurſiones arcendas veniſſe eas audiviſſent, obſidibus duobus acceptis, ad poſtulata ſuorum exponenda accesſêre. Ea hæc erant: *Primò pactis Zborovianis uti ſtetur. Deinde copiæ Polonicæ ut recedant. Poſtremo, integrum ut ipſis maneat, cum Tartaris amicitiam ſartam tectamq́; conſervare. Hos enim libertatis ſuæ cuſtodes eſſe.* Portentoſa omnia videbantur poſtulata, & longè nimirum alia ab ijs, quæ his aliquot diebus agitata, nonniſi extremam manũ viſa ſint deſiderare. Exprobrataq́; illis

illis inconſtantia & nov⁹ hic faſtus, quem haud dubiè novę Tartarorũ copię, & fallax aliqua de Turcico auxilio allapſa aura ijs ſufflaſſet. Monitũq́; ſimul, *ne vanarũ pollicitationum fiduciâ ſe ſuosq́;, omiſſis mitioribus conſiliis, in exitiũ præcipitarent.* Inde deſperatâ jam pace, meris jam belli meditationibus rurſus incumbi cæptum eſt: & exercitum à Sigismundo Przyemſcio curatisſimè ordinatum, verſus caſtra Coſacorum promovêre Duces. Radzivillio Principi & quæ ſub illo erant, copiis Lithvanicis dextrum latus, incurſionum hoſtilium periculo maximè obnoxium dabatur. Siniſtram alam Calinovius Campiductor ducebat. Medium aciei Potocius ſummus Dux & cum tormentis Sigiſm. Przyemſcius tenebat. Coſaci pariter effundebantur, Tartaris intermixti, ſed quaſi ſpeculaturi duntaxat, quid Polo-

norum agitaret exercitus. Plurimi etiam temulenti & clamori excitando, quàm ciendis armis aptiores. Quippe Chmelnicius, uti post intellectum test, septem ingentes cados spiritus ex siligine eliciti promiscuo omnium usui promi paulò ante jusserat. Cum hostem præbitâ conciliationis specie ludificari visum, nunc in campos egredientem vidissent Poloni, præcipuis quibusq; prælio decertandum videbatur. Sed repugnabat is, sine quo sciscí nihil poterat. Interim tamen turmæ nonnullæ eo loco jam erant, ubi pugnandi non copia tantùm, sed necessitas oblata talis, ut honestè effugi non posset. Quibus cum hoste velitantibus Czarnecius vexillifer Sendomiriensis, & mox Stanisl: Potocii Palatini Podoliensis copiæ suppetias, consenti-

Velitationes cum hoste.

ente

ente tandem Duce, tulêre. Alibi verò dextra aciei ala, prævio Radzivillio Duce, acerrimè invecta in hostem, campo illum sub ipsa usq; castra ejus propellebat. In quę & ipsa factus impetus; forteq; etiam bello victus fuisset hostis; nisi tardiore in prælium consensu dies penè elapsus, & nox suborta justum insidiarum metum prudentibus fecisset. Postero die Chmelnicius per Reitarovium Equitum ductorem de copiarum Polonicarum appropinquatione iterùm multa questus, nunciari tamen juxta jubet, *hoc, quicquid Cosacorum heri ad arma junctâ cum Tartaris manu venisset, non suo venisse jussu: & pergratum sibi esse, non in grandiorem sangvinis effusionem incaluisse pugnam: neq; adeò spem usq; pacis occisam, ad quam, ut cœpta sit, pertexendam ipse adhuc maneat paratus.* Sed hosti inter pacis ostentationem, belli moras & augmenta virium quærere viso irati jam omnes, si ob morbos exercitum vastan-

ſtantes tempori & neceſſitati hactenus quid dediſſent, haudquaquam amplius contendebant fidem habendam. Kiſielus tamen Palatinus ad mitia ſemper pronior, duas ſaltem horas illi usq; largiendas cenſebat. Intra has niſi ad æqua annueret, non obſtiturum ſe poſthàc, quin eluſa pacis conſilia armis vindicarentur. Nonniſi ſero jam die reſponſum miſit hoſtis, & antequam id afferretur, plebs interim Coſacorum nihil non hoſtile tentabat. Pars in camporum apertum effuſa animos Poloni exercitûs in ſe avertebat, pars nemorum ac dumetorum latebris ſuggreſſa imminebat caſtris, hæcq; eadem à tergo Tartarus adoriebatur. Sed longè citra votum ſtetêre, quod erat, non amittere, ſi quæ affulſiſſet, rem benè agendi, contra Polonos, occaſionem, aut

ſi ni-

ſi nihil aliud efficere poſſent, terrore ſaltem ſparſo, tanto optabiliores obtinere conditiones. Vergente verò, ut dixi, die redibat Reitarovius, in poſteram lucem ſummam manum pacis negotio imponendam, nomine Chmelnicii, certò promittens. Et usq; tamen, ſeu jubente, ſeu, quod ſimilius vero, plebi coërcendæ impare Chmelnicio, aſſultabant ſubinde agreſtium & Tartarorum cohortes, copias ad caſtra, inclinato die, redeuntes, quà poſſent, ex inſidiis carpentes. Et ita triduum adhuc totum paciſcendo ac ſimul perpetuò cum hoſte, Tartaro inprimis, velitando effluxit. Capiebantur ex hoſtili multitudine, cadebantq; ſubinde plurimi: hinc pariter nonnulli, vi vel fraude hoſtium, at plures mortalitate, quæ tum immiti admodū pluvii cæli tempeſtate

ingravescebat, abripiebantur. Tanto magis morarum tædebat Duces, cum hostis nec ita in arenam belli procederet, ut justâ acie decerni posset, & pacis etiam negotium molestis traheret procrastinationibus. Tandem XXVI. Sept. à Chmelnicio tres Cosaci adsunt, magis jam seriũ absolvendi pacificationis negotij desiderium ostendentes; nihilominus dura usq; petunt: inprimis, ut Cosacis, quos vicies mille numero esse, consensũ jam erat, in Braclaviensi quoq; & Czernihoviensi Palatinatibus stationes suas habere fas sit. Cum Commissarii id abnuerent, postero die obtinere hostis studuit, ne iisdem in Palatinatibus militi quoq; Polono hiberna essent licita: saltem, dum Chmelnicius in digerendo Cosacorum exercitu, alboq; ejus conficiendo occuparetur. Præterea Cercasi-

casſienſem & Borovicenſem tractum concedi uſibus ſuis poſtulabat Chmelnicius. Sed hoc poſterius dare ſe niſi Rege & Republ: jubente, negabat poſſe Potocius. Alterum, ad tempus certum, homini permittendum cenſuit, cum præſertim is ſecretò Zacvilichovio veteri equitum Ductori indicaſſet, non adeò efflictim iſtud petiturum ſe, niſi plebi id obnixè poſtulanti gratificandum omninò putaret: ſaltem eòusq; dum congregata illa & multitudine ſuâ freta turbas dare, ipſiq; etiam Ductori vim inferre poſſet; & ei jam à Ducibus quoq; ipſis dandum aliquid videri. His ita utrinq; acceptis, nulla in cæteris mora fuit, ut quæ jampridem mutuo conſenſu rata habebantur. Nec quicquam reſtabat, quàm ut Chmelnicius cum præcipuis Tribunis Caſtra

Polonica ingreſſus, jure-jurando pacta firmaret. Et ipſe quidem, ubi ſecuritati ſuæ, acceptis obſidibus, ſatis conſuluerat, promptus erat ire ad Duces. Sed ex Tribunis nonnulli, neſcio quid cauſantes, dehortabantur. Nihilominus Zacvilichovio, quid rei æquitas dignitasq; partis Regiæ flagitaret, ob oculos ponenti obſecutus, venit XXVIII. Sept. in Caſtra. Iſtic ſupplex Potocio factus veniam commiſſorum cum lachrymis orat. Inde Radzivillio Principe, cæterisq; Magnatibus demiſsè itidem ſalutatis, conditiones pacis audire jubetur. Quarum ego, cum Latinitatem vix capiant, ſi ad verbum ex vernaculo verti debeant, ſummam hìc ponam:

I. *Quandoquidem exercitus Sacræ Regiæ Majeſtatis Zaporovianus, ejusq; Ductores omnes perpetuo iterùm obſequii nexu Regiæ Majeſt: & Reipubl: ſe ſubjiciunt, permittunt Commiſſarii, ut inpoſterum viginti millium capitum ſit ille exercitus. Isq; à Duce ſuo ac Tribunis ordinari inq; album referri; ſtationes verò in bo-*

nis Regiis solius Palatinatûs Kioviensis, Braclaviensi & Czernibioviensi intactis, fixas habere debet. Nobilium quoq; bona ab illis stationibus immunia erunt: & si inde aliquis in censum Cosacorum fuerit cooptatus, is sedem suam in bona Regia Palatinatûs Kioviensis transferre tenetor, & antequam transferat, vendendi res suas ac fundos libertatem habeto; nec Heri, Præfecti aut Subpræfecti ulli, obicem iis ponunto.

II. *Recensio viginti millium Cosacorum, qui ordinariè Regi & Reipubl: merebunt, incboanda intrà alteram à Pacificatione hebdomadam, circa proximè verò futurum Christi natalem finienda est. Matricula autem seu Album Cosacorum, quod cujusq; Cosaci nomen, cognomen & sedem descriptam continebit, subscriptione Ducis Cosacorum munitum, Regiæ Majestati mitti, atq; in Acta publica Castri Kioviensis referri debet. Quisquis in albo illo descriptus reperietur, antiquis privilegiis & juribus Cosacorum fruetur: quibus albo illi non contigerit inscribi, solita ante subjectionis obsequia Arcibus Regiis præstabunt.*

III. *Exercitibus Polonicis in Palatinatu Kioviensi, Cosacorum stativis destinato, stationes nullæ permissæ sunto: uti vicissim Cosacorum stationibus, Palatinatus Braclaviensis & Czernibioviensis à proximè futuro Christi natali præclusi esse debent.*

IV. *Nobilibus Kioviensis, Braclaviensis, Czernibioviensis Palatinatuum ad sua, uti & Præfectis ad bona Regia, eorumq; usum-fructum, munia item sua & juris-dictiones liber reditus patebit: à censuum tamen exactione abstinebunt, donec rationario seu albo Cosacorum ritè facto, pateat, qui privilegiis Cosacorum frui debeant, qui minus.*

V. *Czeherinum Strategus seu Dux Cosacorum possidebit. Sed uti is, cui nunc Cosacorum regimen mandato & privilegio Sacræ Reg: Majestat: commissum est, Bohdanus Chmelnicius, ita in posterum, qui ex eâdem gratiâ Regiâ illi succedent, privilegiorum eorundem compotes, Regi & Reipubl: jure-jurando fidem*

 subje-

subjectionis & obsequii obstringere suam debent. Tribuni contra sub imperio Ducum, quos Regia Majest: exercitui Cosacorum suo præfecerit, sunto.

VI. Religioni Græcæ, quam Exercitus Cosacicus profitetur, pristina libertas secundùm antiqua jura per Cathedras Episcopales, Templa, monasteria sua omnia, sarta tecta maneto. Collegium item Kioviense in statu suo servator. Si quid possessionum Ecclesiasticarum, durante hoc Bello, contra antiqua Ruthenorum jura obtentum aut usurpatum fuerit, ea usurpatio nullius ponderis esto.

VII. Quicunq; ex Nobilitate Romani vel Græci ritûs inter turbatas hactenus res, Cosacis adhæserint, Cives item Kiovienses, amnestiæ beneficio fruuntor, & vitam, honores, liberos, facultates omnes salvas retinento. Si quid adversum in aliquem ut capite diminutum, occasione belli hujus, statutum fuerit, id publicâ lege abrogator.

IIX. Iudæis in bonis Regiis & nobilium, jus incolatûs & conductionum, ut antea, liberum esto.

IX. Tartari quotquot jam sunt in terris Polonicis, illicò releganto, & citra vastationem terræ abscedunto, nec stativa usquam hîc figunto. Eos porrò Cosacorū Ductor amicitiæ & servitiis Reipubl: denuò innectere promittit. Sed si hoc ante Comitia proxima factum non fuerit, spondet ipse & universus Cosacorum exercitus, amicitiæ eorū se renunciaturos & ut adversum hostes Regis ac Reipubl: juxta cum Regni exercitu arma laturos, finesq; defensuros: neq; cum illis, vel ullis aliis externis Dominis consilia inituros aut conspiraturos: sed in fideli obsequio Regis & Reipubl: constanter & perpetuò mansuros. Et ut hodiernum Ducem cum Tribunis & exercitu universo, sic in posterum etiam successores eorum obstrictos fore, fide & studio deditissimo ad omnes Regis & Reipubl: necessitates ac imperia præstò esse.

X. Ad

X. Ad Magni Ducatûs Lithvaniæ fines uti Album & delectus Cosacorum nunquam pertinuêre hactenus, ita necdum pertinento, sed, ut ante cautum est, intra Palatinatûs Kioviensis limites terminantor.

XI. Kiovia cum Vrbs metropolitana & juridicialis sit, ex eâ quàm paucissimi milites in matriculam seu Album recipiuntor.

Istæ conditiones tam à Commissariis, quàm à Duce Zaporoviano & Tribunis reliquis in certius fidei utrinq; servandæ autoramentum jurejurando sanciendæ sunt. Exin Polonici exercitûs in loca designata discedent, ibi Cosacici exercitûs recensionem præstolaturi. Tartari quoq; illicò, atq; ipsæ etiam Cosacorum copiæ domum dimittentur. A Duce deniq; Cosacorum & Exercitu Zaporoviano ad Comitia proxima mittendi sunt nuncii, nomine ipsorum, Sæ: Regiæ Majest: & Reipubl: pro veniâ commissorum datâ gratias acturi.

His ita lectis, & tum subscriptione nominum tum juramento ritè stabilitis, publicę aliquandiu lætitię, quibus solet, modis litatum est. In convivio, cui Chmelnicius cum Tribunis suis nonnullis interfuit, injecta ab illo sinisterior Palatini Valachiæ mentio offensas aliquas excitaverat. Sed & hæ postero die per Vichovium à Chmelnicio missum deprecationib⁹ mox discussę sunt. Moveri

veri poſtea utrinq; copiæ cæpêre. Ducem verò exercituum Potocium ut ſubinde hactenus ægritudines variè exercuerant, ita pace tandem ſtabilitâ revertentem Paralyſis impotem ſui, & in Apoplexiam deniq; verſa, vitæ exortem fecit. Ad Machnowkam, Tiskevicianum oppidum, prima ſideratio uſum dextri lateris; ferè & ſermonis illi ademerat. Sedulâ tamen curâ Luberti Erbenii Medici, qui ipſi annis aliquot, per varias rerum vices, vinculaq; etiam Scythica aſſiduus valetudinis cuſtos adfuit, aliquantulum revaluit. Sed ſui negligentior, & quaſi certus jam mortis, corpori continuis à juventa ipsâ laboribus feſſo, ne poſt tanti quidem morbi incurſum quietem neceſſariam indulſit: perpetuus adhuc in itineribus, & imperatoriam ſcilicet

Potocii Caſtell. Cracov. extrema.

ſub

ſub dio mortem expetens, ut & ipſe faſſus eſt Amicis, qui illum ad majorem ſui curam hortabantur. Ultimum itinerum fuit, quod Laticzoviam urbem Regiam, ſed cui ipſe præfectus erat, ſuſcepit, ut iſtic de Czercaſsienſis Præfecturæ jure & poſſesſione Nicolao Potocio filio, quem ſui loco in captivitate Scythicâ reliquerat, reſignatione legitimâ, cederet. Cum inde rediret, lethali omnium corporis membrorum reſolutione intra vehiculum ſuum, xx. Octob. correptus, fato repentino animâ Deo reddidit. Vir â tenero bellicis conſecratus & innutritus operibus. Decimo ſexto ætatis anno prima militiæ tyrocinia, ſub fortisſimo Duce Zolkievio, ad Smolenſcum depoſuerat. Ad Czecoram poſtea, unà cum Ducibus, infelicem Martis aleam expertus, vincula

Cantimiri, celebris fortitudine Tartari, ſubijt. Inde poſt biennium exactum redux, Generalis Podoliæ Præfecti honore exceptus eſt. Cui poſt & Notarii Campeſtris acceſſit munus. Cum eximiam in bello virtutem clariſſimo militiæ Duci Stanislao Coniecpolſcio probaſſet, viſus deniq; dignus eſt, qui ei collega daretur: ſicq; Campiductor Regni, & mox Palatinus Braclavienſis renunciatus eſt. Eò magis poſtea, ubicunq; arma Polonica fulsêre, fulſit ſimul Potocii fortitudo, ſecundiſſima Coniecpolſcio in reb⁹, quas ille Heros gloriosè geſſit, adjutrix. Fracta equidem olim Coſacorum ferocia, eorumq;, poſt Cumekenſe inprimis prælium, ſub adductius Regni frænum coactæ vires uti auſpiciis Vladislai Regis, directioni Coniecpolſcii, ita adminiſtrantis Potocii virtu-

virtuti potissimùm debentur. Post fata Coniecpolscii successor eidem in præcipuis Reipubl. dignitatibus fuit: paulò post, Castellani Cracoviensis & Ducis exercituum summum honorem adeptus. Sed ut rarò mortalibus idem semper felicitatis tenor est, ita fortuna Potocii, cum eò effloruerat, ut ulterius penè progredi non posse videretur, sese circumegit. Ac cum brevi post Cosacorum rebellio ingruisset, in tempestatis illius primâ quasi caligine, vitæ & rerum ejus hactenus prosperrimarum cursus ad vadum obhæsit. Inexpectat⁹ præcipuè Tartarorũ ad rebelles accefs⁹,nec nõn ſtipendiariorũ Cosacorum, quibus iterato sacramento astrictis Viri generositas fidẽ habuerat, proditio, (ne alias causas jam memorem) in duplicem cladem & in vincula de-

niq; Tartarica ipsum & simul florem militiæ Polonę induit. Inflictum ibi Reipubl: atrocissimum vuln⁹ aggravavit secuta mox Vladislai Regis mors, tum nescio quę patrię infelicitas, quâ capti Potocii absentia non illicò ęquę autoritatis vel potestatis pensata est successore. Postea ê vinculis redemptus, ubi pacem cū Cosacis, quandiu per illos licuit, tuitus esset, in belli deniq; arenam, Regni & necessitate & decreto publico, cum eodē, qui antea infelici insultaverat hoste, prosperiore eventu commissus est. Et adversa prioris belli, quę ipsi præcipuè, usitato summorum Ducum fato, multi imputaverant, auspice & Duce Rege fortissimo, non pœnitendo compensavit hostimento. Nam & ad Beresteciam fidus adjutor Regis, & postea belli hujus toti⁹ præcipuus consumma-

tor

tor fuit: id ſcilicet, cœlo favente, extremum aſſecutus ſolatium & decus, ut vitæ ſuæ labores, quos gravisſimos ſemper ſuſtinuit, partâ Patriæ ſuæ publicâ Pacis tranquillitate terminaret.

FINIS.

Brevis Index temporum hujus belli.

ANNO M. IↃC XLVII. Semina tumultuum Cosacicorum occultè gliscunt, & deniq; autumno exeunte erumpunt.

Anno XLVIII. mense Majo ordinarius Regni exercitus duplici clade afficitur, & eodem tempore VLADISLAUS Rex excedit rebus humanis.

Ann. eodem in Auctumno post Pilaucianā discessionem, Leopolin & Zamoscum obsidet hostis, atq; ad Lublinum propè ipsum accedit. Sub id tempus eligitur Rex Serenissimus IOANNES CASIMIRUS.

Anno XLIX. ineunte, Pereaslaviæ induciæ ad Pentecostes usq; festum fiunt. Vere vixdum appetente præluditur utrinq; bello.

In Iulio obsidetur ab hoste exercitus Polonicus ad Zbarasium: liberatur idem à Rege, pace post conflictum ad Sboroviam initâ.

Anno L. Pax cum lubrico hoste ægrè servatur intra Regnum. Sed Muldaviæ, vel ut perperam quidē, usitatè tamē passim vocatur, Valachiæ Palatinatus invaditur ab hoste; & externa auxilia, ac Turcicum inprimis patrocinium adversus Poloniæ Regnum solicitatur.

Sub

Sub finem anni decernitur in Comitiis Commissio ad Cosacos, simul miles colligitur, Campiductore ad Russiæ defensionem præmisso.

Anno LI. mense Aprili Rex contra Cosacos & Chanum Crimensem egreditur, sub finem Iunii profligantur Tartari & Cosaci, hi mox obsidentur, & tandem persequentib⁹ profugũ hostem exercitibus Polonicis & Lithvanicis, exeunte Septembri, pax redintegratur. Quam DEUS ratam & diuturnam esse jubeat.

Mutanda quin plura hic observaturus sis, lector, non ambigo. Interim aliqua à me ipso animadversa annotare hic placuit: cætera quæ vel effugêre oculi diligentiam, vel corrigi nisi aliâ editione non possunt, benignitati interim tuæ committo.

PRimò *Inscriptio per totum librum debuit esse talis*, BELLI SCYTHICO-COSACICI LIB. *omissa voce* HISTORIÆ. *In dedicat. P. ult. lin.* 2. *post* fidenter *pone*, ad Te. *Pag.* 11. *lin.* 8. *tolle post* nunc, comma, *in margine pariter* duplicata commata. *Pag.* 12. *penult. lin.* gloriosius. *Pag.* 40. *lin.* 10. *post* incutere, *tolle* comma. *Ibid. lin.* 16. *post* instratos *pone* pedes, *& mox post* indutus, *pone*, & plures unus. *Pag.* 43. *lin.* 4. *tolle* comma *post* acciperet. *Pag.* 45. *lin.* 8. *post* discrimine *tolle* comma. *P.* 55. *lin* 10. *pone*, Vitowski. *Pag.* 58. *lin.* 4. *post* jubentem *pone*, clarus bellator *P.* 61. *lin.* 8. *post* unus, *insere* (vulgò Major) *P.* 64. *lin.* 11. *tolle semicolon post* assveti. *P.* 66. *lin.* 6. *pro* felicia, *pone* audacia. *lin.* 9. *pro* quidem *pone*, satis. *P.* 67. *lin.* 6. *pone* designaret. *P.* 68. *lin. ultima*, posterà. *P.* 69. *lin.* 10. *pone* amnestiam. *P.* 71. *lin.* 11. *pone* peccasset.

12. in

12. in posterum. *P. 91. lin. 15. pone vocem omissam* vires *post Kriczevii. P.104. lin.10. dele* (ut supra retuli.) *P. 110. l.5. omissum,* Chmelnicius. *P. 113. pro* semina *pone* scintillæ. *P.116. lin. 13. pro* Cosacis *pone* Cosacorũ tali licentiæ *P. 120. lin. 10.* accessus. *P.135. lin. 3. post* præcedebant *tolle* comma. *P. 148. lin. 16. pro eum pone* ipsum. *Pag. 161. l. 6. pone,* ignaros haud dubiè ita fallentes, *ad sarissas autem refer. lin. 8. post* arbitrantibus *pone* comma, *P. 176. lin. 11. pro* campo *pone* conflictu. *P. 193. lin. 13.* evocabantur. *P. 194. lin. 14. pone* alijsq́;, à Branicio Equite in. *P. 195. lin. 2. pone, pellibus nobilissimis eximiæ. lin. 14. pro* mersum *lege* rursum. *P. 197. lin. 7. pone* accessu. *P. 201. lin. 17. lege* retulêrunt. *P. 232. lin. 1. pro* ingentem *pone,* inclytum. *P. 233. pro* Viro *pone* Duci. *lin. 17. post* studia, *pone,* nobilitatis. *P. 214. lin. 13. pone* sacramento. *P. 248. lin penult.* tamen. *P. 254. lin. 5. pro* test *lege,* est.